بنام ایزد بخشایندهٔ مهربان

دریں روزگار فرخی هنجار که سواد اعظم هندوستان در سایه دانش پروری و معرفت گستری سایه یزدان اعلیٰ حضرت قیصرهٔ هند خلد الله ملکها به دانش و داد پیرایه یافته و فروزاں گوهر فضل و هنر از کراں تا کران مملکت تافته به هر شهر و ده دبستانها باز و به هر کوچه و برزن سامان ترقی و هوش افزائی آماده و ساز است۔ نوخاستگان از هر کنار بدانش پژوهی برخاسته هوش گوهری را باندوختن ذخائر معارف مغربیه و آموختن السنه بهیه مشرقیه گرائیده اند۔ زبان فارسی که شیریں ترین السنهٔ [illegible] آسیا است و در مدارس هند خاصتهً در ملک پنجاب پس از انگلیسی به نمره دوم روئے کرسی نشست است از محاورات جدیده و آمیزش لغات نومفرس بدانجا رسیده که اگر صاحب بصیرتے تصانیف قدیمه را با تالیفات جدیده اہل عجم تقابل کند تفاوت نگارش پیشین را [illegible] گذارش [illegible] کم از اختلاف زبان فرانسه و نمسه نخواهد یافت و ما مردم که در[illegible] به تعلیم و تعلم فارسی قدیم کرده ایم از کم یابی فرهنگ و سفرنگ معانی آن م[illegible]ت را بتکلف در[illegible]یم۔ و چوں تغیر گونهٔ در بناے آں اسما که از السنه [illegible] یا بفارسی آورده اند راه یافته [illegible]

ترجمانِ پارسی

مضاف و مضاف الیہ

مردِ خدا - بچۂ شیر - گوسالۂ گاؤ - بزغالۂ بز - کرۂ خر - چوزۂ مرغ - تولۂ[1] سگ -

مچِ[2] دست - ماہیچۂ[3] بازو - سینۂ پا - فرقِ سر - مہرۂ پشت - سرِ انگشت -

طبقِ کاغذ - خامۂ اسرب[4] - سرِ قلیان - فتیلۂ چراغ - تکۂ نان - دمِ آب - قتیِ[5] حلبی -

زنِ پیر - لالائے[8] فرتوت - ماملے[9] قشنگ[10] - گردنِ کلفت[11] - تنِ گندہ - میانِ لاغر - پشتِ کوز - سینۂ فراخ - چشمِ تنگ - پیشانیِ کشادہ - قدِ پست - ریشِ بلند[12] - زلفِ دراز - موئے باریک - آستینِ کوتاہ - برادرِ کوچک - خواہرِ بزرگ - بادیۂ کلاں - پیالۂ خرد - الاغِ نر - قاطرِ[13] ماچہ - فیلِ مادہ -

صفت و موصوف

بچۂ تنبل[6] - دخترۂ زرنگ[7] - مردِ جوان -

صفاتِ مرکبہ

مردِ خوشخو - گلِ خوشبو - زنِ سالخوردہ -

---

۱ طولہ یا تولہ - کتے کا بچہ یا کتے کا پلہ ۲ مچ - کلائی - پہونچا - ساعد ۳ ماہیچۂ بازو - بازو کی مچھلی ۴ خامۂ اسرب - سیسہ کا قلم یعنی پنسل ۵ قتیِ حلبی - ٹین کا بکس ۶ تنبل - سست - کاہل ۷ زرنگ - چالاک - چست - ۸ لالا - غلام ۹ ماما - قابلہ - جنانے والی دائی ۱۰ قشنگ - عمدہ - خوبصورت ۱۱ کلفت - موٹا - فربہ ۱۲ بلند - اکثر دراز کے معنوں میں بھی بولا جاتا ہے - جیسے کہ دامن بلند یعنی لانبا دامن - زلف بلند - لانبی زلف ۱۳ قاطر - خچر - استر - ماچہ - مادہ - نر کی ضد - یہ لفظ خصوصیت کے ساتھ خچر پر بولا جاتا ہے - مادہ اور ماچہ میں فرق یہ ہے کہ مادہ تو جنتی بیاہتی ہے اور ماچہ نہیں جنتی اسی لئے جس شخص کی عورت کہ بانجھ ہوتی ہے اسکی نسبت کہتے ہیں کہ زن فلانی ماچہ

کم کسے از فارسی خوانان بدریافت حقیقت آں دست تواند یافت و دانایان زبان انگلیسی نیز آں الفاظ را کہ ہیئت وضعی گذاشتہ بلباس جدیدہ درآمدہ اند بمشکل تشخیص میدہند و ہرگاہ غرض از یادگرفتن زبانہاے ممالک خارجہ غیرازیں نیست کہ آدم باں حرف تواند زد و بوسیلۂ آں کار خود را پیش تواند برد۔ خواستم کہ نمونہ روزمرۂ ابناے فارس را از صحبتہاے خورونوش و خرید و فروش و داد و ستد و سیر و گردش و نشست و برخاست شاں بروش روایہ برنگاشتہ **ترجمان پارسی** نام گذاشتہ در خدمت اہل وطن پیش کش کنم تا بر آداب مصاحبت آں فرہمندان آگہی یافتہ در مشق لسان ایشاں ہم محاورات ایشاں را سرمشق خود کردہ باشند امیدوارم کہ ایں ہدیہ محقر در نظر خداوندان خرد بہرہ یاب پذیرائی شود ؛

خادم قوم

عبید اللہ بسمل ابن خواجہ مظہر جمال

ماضی ناتمام منفی - از مصدر ترسیدن

اگر من قمه[1] میداشتم هرگز از صاری اصلاں[2] نمیترسیدم

اگر ما تفنگ دوولہ[3] میداشتیم - هرگز از پیل نمیترسیدیم

اگر تو مردی میداشتی هرگز از گرگ نمیترسیدی

اگر شما قوت میداشتید هرگز از دشمن نمیترسیدید

اگر او جوانی میداشت هرگز از کسے نمیترسید

اگر آنها زور میداشتند هرگز از شما نمیترسیدند

ماضی شکیه - مثبت - از مصدر خندیدن

شاید که من بر کارِ تو خندیده باشم

شاید که ما بر حرفِ شما خندیده باشیم

شاید که تو در روے او خندیده باشی

شاید که شما در قفاے شاں خندیده باشید

شاید که او هرزه بروے خندیده باشی

شاید که اینها بیوجه بر شما خندیده باشند

ماضی شکیه - منفی - از مصدر برگشتن

شاید که من از عهد خودم نه برگشته باشم

شاید که ما از قول خودماں نه برگشته باشیم

شاید که تو از حرف خودت نه برگشته باشی

شاید که شما از سخن خودتاں نه برگشته باشید

شاید که او از وعده خودش نه برگشته باشد

شاید که ایشاں از راه خودشاں نه برگشته باشند

ماضی تمنائی - مثبت - از مصدر هراسیدن

اے کاش من از غفلت مے هراسیدم (هراسیدمے)

اے کاش ما از کاهلی مے هراسیدیم

اے کاش تو از تنبلی مے هراسیدی

اے کاش شما از معطلی مے هراسیدید

اے کاش او از سستی مے هراسید (هراسیدے)

اے کاش اوشاں از بیکاری مے هراسیدند (هراسیدندے)

ماضی استمراری مثبت - از مصدر خوابیدن

پری شب من از شام تا صبح همے خوابیدم

پری پری شب ما از نیمه شب تا سحر همے خوابیدیم

دی شب تو از مغرب تا بامداد همے خوابیدی

دی روز شما از چاشت تا عصر بلند همے خوابیدید

پری روز او از عصر تا اول شب همے خوابید

---

[1] قمه - بروزن رَمَه - خنجر [2] صاری اصلاں - زرد شیر - صاری زرد اور اصلاں شیر - ارسلاں کا مخفف ہے اگرچہ دراصل سین سے ہے مگر کاتبان عجم صاد ہی سے لکھتے ہیں [3] تفنگ دوولہ - دونالی بندوق

تو پائین دست من نشستۀ

شما بالاے دست ما نشسته اید

او در کنار شاں نشسته است

ایشاں در پہلوے او نشسته اند

ماضی قریب - منفی از مصدر برخاستن

آیا من پیش از تو نه برخاسته ام ؟

آیا ما و شما یک جا نه برخاسته ایم ؟

آیا تو بردیف[1] من نه برخاستۀ ؟

آیا خودتاں[2] قبل از ما نه برخاسته اید ؟

آیا او پس از تو نه برخاسته است ؟

آیا ہمه شاں[3] با من نه برخاسته اند ؟

ماضی بعید - مثبت از مصدر استادن

من کے در جلو او استاده بودم ؟

ما کجا در عقب شما استاده بودیم ؟

تو چرا در پہلوے او استاده بودی ؟

شما چساں در پیش شاں استاده بودید ؟

او چه طور در نزد تو استاده بود ؟

ایشاں چگونه دور از شما استاده بودند ؟

ماضی بعید - منفی - از مصدر دویدن

من اصلا در عقب او ندویده بودم

ما ہرگز در پے شاں ندویده بودیم

تو بالمرہ[4] یک قدم ہمراه من ندویده بودی

شما ہیچگه ہمپاے ما ندویده بودید

او اصلا با تو ندویده بود

ایشاں اصلا از پیش تاں ندویده بودند

ماضی ناتمام - مثبت - از مصدر کوشیدن

اگر من جوان میبودم در ژیمناستیک[5] میکوشیدم

اگر ما خردمند میبودیم در فزیک[6] میکوشیدیم

اگر تو دانا میبودی در حساب میکوشیدی

اگر شما عاقل میبودید در جغرافی میکوشیدید

اگر او بخرد میبود در تاریخ میکوشید

اگر ایشاں با خبر میبودند درساحت میکوشیدند

---

[1] بردیف - پیچھے پیچھے [2] خودتاں - ضمیر مخاطب کی احتراماً جمع ہے یعنی خود آپ یا تم [3] ہمه شاں کو بے اضافت پڑھنا چاہیے [4] بالمرہ - ہرگز - بالکل [5] ژیمناستیک - کشتی کا فن - ورزش پہلوانی - یہ لغت انگریزی جمانٹیم نیسٹک سے مفرس ہے [6] فزیک بروزن شریک - طبیعات - علم طبعی - یہ لفظ انگریزی فائیسک سے مفرس ہے

ما شما را ہمچو تنبل ندانستہ بـ‌دیم

تو او را ہمچو کاہل ندانستہ بودی

شما مرا ہمچو زرنگ ندانستہ بودید

او آنہا را ہمچو چابک ندانستہ بـ‌د

ایشان بندہ را ہمچو باخبر ندانستہ بودند

ماضی ناتمام معروف از مصدر زدن

اگر تو پری پریروز گیر[1] من مے آمدی من ترا سیلی میزدم

اگر شما دیروز در دست ما مے افتادید ما شما را سرچنگی[2] میزدیم

اگر من با تو در راہ میرفتم تو مرا آرنج میزدی

اگر ما با شما بازی میکردیم شما ما را قلو[3] میزدید

اگر آنہا با دیگر بچہ ہا نزاع میکردند او را آنہا سخت میزدند

اگر او با آنہا دوچار میشد آنہا را او دو أو میزد

ماضی احتمالی از مصدر گفتن

شاید کہ من این سخن را پیش پدرت نگفتہ باشم

شاید کہ ما این حرفہا را پیش مادرتان نگفتہ باشیم

شاید کہ تو این سخن ہا را پیش عمویم نگفتہ باشی

شاید کہ شما این اقوال را پیش عمہ‌ہاتان نگفتہ باشید

شاید کہ او این گفتگو را پیش خالوے شان نگفتہ باشد

شاید کہ آنہا این گفتنی را پیش خالہ‌شان نگفتہ باشند

افعال ناقصہ

ماضی تمنائی مثبت از مصدر شدن

اے کاش من کماندان[4] میلیتہ[5] میشدم (شدمے)

اے کاش ما دکتور[6] میشدیم

اے کاش تو مہندس[7] میشدی

اے کاش شما باش کاتب[8] میشدید

اے کاش او میرزا[9] میشد (شدے)

اے کاش ایشان فاضل میشدند (شدندے)

ماضی تمنائی منفی از مصدر بودن

[1] گیر آمدن - پکڑا جانا - گرفتار ہونا - ہاتھ آنا [2] سرچنگی میزدید - دھول لگاتے تھے [3] قلو زدن - لات لگانا

[4] کماندان - سپہسالار - فوجی افسر - یہ لفظ کمینڈنٹ Commandant سے مفرس ہے [5] میلیتہ - ملیٹری Militare کا مفرس یعنی محکمۂ افواج [6] دکتور - ڈاکٹر کا معرب ہے - اہل فارس بھی دکتور ہی بولتے ہیں [7] مہندس - آجکل اہل ایران کی اصطلاح میں انجنیئر کو کہتے ہیں [8] باش کاتب - میر منشی - باش کے اصلی معنی ترکی میں سر کے ہیں اور سردار کو بھی باش اور باشا کہتے ہیں [9] میرزا - اہل ایران کی اصطلاح میں اعلیٰ درجہ کے منشی یا کلرک کو کہتے ہیں

پری پریروز آنہا از بامداد تا شام ہمے خوابیدند

افعال متعدی

ماضی مطلق معروف از مصدر پروردن

من برادرم را خیلے پروردم
ما خواہرمان را خیلے پروردیم
تو پسرت را خیلے پروردی
شما دخترت را خیلے پروردید
او نوہ اش را خیلے پرورد
اینہا نوکرشان را خیلے پروردند

ماضی مطلق مجہول از مصدر پروردن

من بدولت تو پرورده شدم
ما بمہربانی تان پرورده شدیم
تو در کنار جدت پرورده شدی
شما در آغوش جدۂ تان پرورده شدید
وے بلطف عمویش پرورده شد
اینہا در سایۂ پدرشان پرورده شدند

ماضی قریب معروف از مصدر خریدن

من این خط کش[1] بجہت تو خریده ام
ما این مسطر واسۂ[2] تان خریده ایم
تو این ساعت از براے من خریدۂ
شما این صندلی بجہت مان خریده اید
او این میز واسۂ شما خریده است
ایشان این زنگ اخبار[3] از براے بنده خریده اند

ماضی قریب مجہول از مصدر آوردن

من از براے تعلیم تو دریں کمتب آورده شده ام
ما از براے درس تان دریں مدرسه آورده شده ایم
تو از براے خواندن او دریں اکول[4] آورده شدۂ
شما از براے آموختن شان دریں کالج آورده شده اید
او از براے خدمت من دریں جا آورده شده است
ایشان از براے معاونت شما اینجا آورده شده اند

ماضی بعید معروف از مصدر دانستن

من ترا ہمچو نادان نه دانسته بودم

---

[1] خط کش - رول [2] واسه - واسطہ کا مخفف ہے کثرت سے اہل زبان واسه بولتے ہیں جیسے کہ واسۂ من واسۂ شما [3] زنگ اخبار - کالنگ بیل - بلانے والی گھنٹی . Calling bell [4] اکول - مدرسه - اسکول - یہ لفظ فرنچ زبان سے لیا ہے - اس زبان میں بھی اکول ہی بولا جاتا ہے Ecole

البته آنها این مضبطه[1] با امبراطیس[2] مینویسند

لازم

استقبال منفی - از مصدر رستن

انشاء الله امسال بنده از دام خواهم رست

بخواست خدا سال آئنده ما از امتحان خواهیم رست

بفضل خدا امروز تو از قدغن ضنبطیه[3] خواهی رست

امیدست امشب شما از آفت خواهید رست

همانا - فردا او از دستاق[4] خواهد رست

اگر خدا میخواهد پس فردا آنها از دست قراولها[5] خواهند رست

امر

خم شو - پا شو - پیش بیا - پس برو - گوش

کن - ول کن[6] - گیر کن - هوش کن - پیش برو

پس برو - آب بیار - زود بیار - ورق بگردان

سبق بخوان - از خانه برآ - در خانه درآ - بر

زمین بگذار - از زمین بردار - درست بنشین

دامن برچین - کم کم بریز - شل بریز -

دست چپ بگرد - پای چپ برو -

جمع

بیائید و دست راست من بنشینید

برخیزید و سبق بخوانید

بروید او را گیر کرده بیارید

یواشکی[7] حرف بزنید

بنشینید و حرف ما را بشنوید

بکوشید تا جامهٔ زناں نپوشید

وا ایستید - عقب بکشید - پیش بیائید -

پس بروید - بقرار بنشینید

بروید و پشت پرده قائم شوید[8]

صیغهای نهی بالنون[9]

قلو نزن - شوخی نکن - نشگنج نگیر - هرزه نخند -

پیش نرو - دشنام نده - کنره[10] نگو -

---

[1] مضبطه میموریل - عرضداشت [2] ایمبراطیس - ایمپرس - یہ لفظ زبان اٹالیا ایمپراٹرس Imperators سے مفرس ہے [3] قدغن ضبطیه - قدغن حراست - او ضبطیه پولیس - قدغن ضبطیه حراست پولیس - حوالات [4] دستاق - قید خانہ جیل خانہ [5] قراول - چوکیدار - پولیس مین [6] ول کردن چھوڑ دینا [7] یواشکی - اور یواش بمعنی آہستہ یعنی آہستہ بات کرو [8] قایم شدن چھپنا یعنی چادر اور پردہ کی آڑ میں چھپ جاؤ [9] اہل ایران اکثر مزن کی جگہ نزن بول جاتے ہیں اور مَن کی جگہ نکن اس لئے نہی کو دو قسم پر قرار دیا ہے

کاشکے من تنبل نے بودم (نبودے)

کاشکے ما کاہل نے بودیم

کاشکے تو دروغ زن نے بودی

کاشکے شما چاپلوس نے بودید

کاشکے او گستاخ نے بود (نبودے)

کاشکے آنہا بے ادب نے بودند (نبودندے)

لازم

مضارع مثبت از مصدر اندیشیدن

باید کہ من از کہالت خیلے بیندیشم

باید کہ ما از کسالت خیلے بیندیشیم

باید کہ تو از معطلی خیلے بیندیشی

باید کہ شما از سستی خیلے بیندیشید

باید کہ او از تہاون خیلے بیندیشد

باید کہ ایشاں از کسل خیلے بیندیشند

متعدی

مضارع نفی از مصدر کردن

بایست[1] کہ من خلاف راے پدرم نکنم

بایست کہ ما خلاف رضاء مادر ماں نکنیم

بایست کہ تو خلاف فرمان اخوندت نکنی

بایست کہ شما خلاف فرمودہ اتالیق تاں نکنید

بایست کہ او خلاف حکم ضابط[2] نکند

بایست کہ آنہا خلاف قرارداد[3] سرکردہ شاں نکنند

حال مثبت از مصدر نوشتن

البتہ من ایں کتاب از براے معارف[4] مینویسم

البتہ ما ایں سرگذشت را در جرائد[5] مینویسیم

البتہ تو ایں حرف را در محفظہ[6] مینویسی

البتہ شما ایں استنطاق[7] را در محکمہ جزا[8] مینویسید

البتہ او ایں کاغذ نامہ[9] را بنام رفیق من مینویسد

---

[1] بایست - بمعنی لازم اور واجب [2] ضابط - کوتوال شہر - پولیس انسپکٹر - ضبطیہ پولیس کو کہتے ہیں [3] قرار - اور قرارداد - رزولیوشن - حکم - فرمان تحریری - اور سرکردہ افسر - قراردار سرکردہ افسر کا حکم [4] معارف - سررشتہ تعلیم [5] جرائد - اخبارات - جریدہ واحد - ایک اخبار [6] محفظ - نوٹ بک - یادداشت کی کتاب [7] استنطاق - بازپرس - جواب دعوے [8] محکمۂ جزا - عدالت فوجداری - عدالت دیوانی کو محکمہ حقوق اور عدالت اپیل کو محکمہ استیناف اور ہائی کورٹ یا چیف کورٹ کو محکمۂ التمیز کہتے ہیں [9] کاغذ نامہ - بے اضافت - پوسٹ کارڈ +

نادیدہ پیش شما یکے است - شنیدہ وناشنیدہ
نزد او برابر است - ایں حرفہا از شما شایستہ
نیست - ایں کار از ایشاں پسندیدہ نیست
ببینید دامن شما خاک آلود است

استفہام

آیا تو نمیدانی کہ من کیستم ؟
آیا شما نمیدانید کہ ما کیستیم ؟
من اصلا نمیدانم کہ تو کیستی ؟
ما ہرگز نمیدانیم کہ شما کیستید ؟
آخر بتو معلوم شد کہ او کیست ؟
آخر شما ندانستید کہ آنہا کیستند ؟

دیگر

آخر تو نمیدانی کہ من کیم ؟
آخر شما نمیدانید کہ ما کئیم ؟
آخر وا بگو کہ تو کۂ ؟
آخر بفرمائید شما کئید ؟ (کیانید)
آخر معلوم شد کہ او کہ ست ؟
آخر دانستید کہ ایشاں کیند ؟ (کیانند)

دیگر

تو خوب میدانی کہ من کدام کسم ؟
شما خوب میدانید کہ ما کدام کسیم ؟
من چہ میدانم کہ تو کدام کسی ؟
ما چہ میدانیم کہ شما کدام کسید ؟
خدا میداند او کدام کس است ؟
ما خیلے خوب میدانیم کہ ایشاں کدام کس اند ؟

دیگر

من کہ باشم کہ بر خاطر احباب بگذرم ؟
ما کہ باشیم کہ بالاے دست تاں بنشینیم ؟
تو کہ باشی کہ پیش ما جلو حرف[۱] نکشی ؟
شما کہ باشید کہ ایں حرفہا را بر زبان برانید ؟
او کہ باشد کہ پا توے[۲] کفش من بکند ؟
آنہا کہ باشند کہ سرزدہ[۳] در اطاق ما بیایند ؟

دیگر

آنا نام شما چیست ؟ احوال شما چگونہ است ؟

---

[۱] جلو حرف کشیدن - خاموش رہنا [۲] یعنی وہ کون ہے جو میرا جوتا پہن سکے اور میرے مقابل آسکے [۳] سرزدہ - بے تحاشا - بے کھٹک +

نہی بالمیم

کسے را میازار - بر کسے شاخچہ[1] بندی مکن - استاد را میازمائے - حرفِ بد میاموز - در بازارہا ہرزہ مگرد - در کارہا کاہل مباش - از پیش آمد کار دست پاچہ[2] مشو - بر کسے کنکل[3] مزن - اسم خودت را سرکس مگذار - در راہ رفتن کسے را تنہ مزن - راز کسے را بروز مدہ - پیش کسے دست کفچہ مکن - پیش کسے کلافہ خوشامد باز منمائے -

جمع

در مجلس پا در روے پا انداختہ منشینید - در حق کسے موشک[4] دوانی مکنید - در روے مردم دندان غریچہ[5] مکنید - تقلید کسے[6] را در میارید - خود را دانا مشمارید - دیگرے را نادان مگوئید - در مجلس پا دراز مکنید -

در سخن گفتن حرف بارگیر[7] بر زبان میارید

اسم فاعل

آشپز شما سعادتمند[8] پسرے است - پدرش زرگر است - عمویش فیلبان است - برادرش توپچی است - خودش مزدور است - دیروز پدرش گریان بود - جویائے دردِ دلش شدم کہ چرا اندوہگین ہستی - باواز دردناک گفت دریں شہر ناپرسان پرسندہ حالم کسے نیست در دست افلاس گرفتارم و مرگ خودم را طلبگارم -

اسم مفعول

بندہ نواختۂ شما ہستم - ما سایہ پروردۂ جناب ہستیم - تو از خانہ برآوردۂ او ہستی - شما ہا از راہ بُردۂ او ہستید - او بر زمین زدۂ نست ایشاں از زمین برداشتۂ ماہستند - دیدہ و

---

[1] شاخچہ بندی کردن - تہمت دھرنا [2] دست پاچہ شدن - گھبرانا - یعنی مشکل کے پیش آنے سے گھبرانا نہیں [3] کنکل - تہمت دھرنا [4] موشک دوانی - چغلی کرنا - تہمت باندھنا - غیبت کرنا [5] دندان غریچہ - دانت پیسنا [6] تقلید کسے آوردن - نقل اتارنا [7] حرف بارگیر - تکیہ کلام [8] سعادتمند - زرگر - فیلبان - توپچی - مزدور - گریان - جویا - اندوہگین - دردناک - ناپرساں - پرسندہ - گرفتار - طلبگار وغیرہ یہ سب اسم فاعل ہیں

اگر خدا میخواہد ما اہل یورپ را ہنرے آموزیم
باید کہ شما باہم برادرانہ سلوک بکنید
بلے ما باہم برادروار سلوک میکنیم
میباید شما اہل انگلیس آسا قوم را بپرورید
انشاء اللہ چنانکہ آنہا میپرورند ما ہم خواہیم پرورد

شمار اعداد

یک ۱ - دو ۲ - سہ ۳ - چار ۴ - پنج ۵ - شش ۶ - ہفت ۷
ہشت ۸ - نہ ۹ - دہ ۱۰ - یازدہ ۱۱ - دوازدہ ۱۲ - سیزدہ ۱۳
چہاردہ ۱۴ - پانزدہ ۱۵ - شانزدہ ۱۶ - ہفدہ ۱۷ - ہژدہ ۱۸
نوزدہ ۱۹ - بیست ۲۰ - بست ویک ۲۱ - بست ودو ۲۲
ہمچنین - سی ۳۰ - سی ویک ۳۱ - چہل ۴۰ - پنجاہ ۵۰ -
شصت ۶۰ - ہفتاد ۷۰ - ہشتاد ۸۰ - نود ۹۰ - صد ۱۰۰ - دو صد
(دویست ۲۰۰ ؎۱) تا ہزار - دہ ہزار - لاک - کرور ؎۲
ملیون ؎۳ -

مشق

تو پیش خود - چند نفر پیش خدمت میداری؟
من یک کس پیش خدمت میدارم
شما پیش خود چند نفر غلام میدارید؟
دولت انگلیس قدغن ؎۴ کرد است کہ کسے غلام نداشتہ باشد
شما چند راس اسب میدارید؟
ما دو سر اسب و دو راس قاطر میداریم
برادر شما چند پارچہ بلبل پرورد است؟
شاید سہ پارچہ بلبل و چہار قطعہ طوطی پرورد است
ایشاں چند بہلہ شاہین و باز و جرہ میدارند؟
نخیر ایشاں بجز پنج بہلہ بحری چیزے دیگر نمیدارند
شما خود تاں چند پوشہ قمیص میدارید؟
خود ماں شش پوشہ قمیص و ہفت پوشہ پانطلون

؎۱ دوبست - اہل زبان دو سو کو خاص کر دویست کہتے ہیں اور سہ ویست یا چار ویست نہیں کہتے

؎۲ کرور - ایرانی کرور - ہندوستانی پانچ لاکھ کا ہوتا ہے - جہاں کرور لکھا ہو پانچ لاکھ سمجھنا چاہئے ؎۳ دو کرور کو ایک ملیون کہتے ہیں - اس سے آگے فارسی میں شمار نہیں ہے - زیادہ تعداد ملیون یا کرور کی تکرار سے ظاہر کی جاتی ہے - شلاً صد ملیون ہزار کرور - صد ہزار کرور - کرور ملیون ؎۴ قدغن ممانعت

فروش تاں چہ طور است؟ پسر تاں کجا است؟
نُوَۂ شما چہ کارہ است؟ دوست تاں چہ چیز است؟
عمر شما چند است؟ امروز از ماہ چندم است؟
آخر بگو چونی؟ از برائے چہ مینالی؟
اندوہگین چرا ہستی؟

اسمائے اشارہ

قریب	بعید
واحد این	آں
ہمیں	ہماں
بدیں	بداں
جمع ایناں - اینہا	آناں - آنہا

مشق

آیا تو ایں را میخواہی یا خود آں را؟
من نہ ایں را میخواہم نہ خود آں را
آیا شما با اینہا میروید یا خود با آنہا؟
ما نہ با اینہا میرویم نہ با آنہا
آیا ما ہمراہ ایناں بیائیم یا ہمراہ آناں؟
شما نہ ہمراہ ایناں بیائید نہ ہمراہ آناں

آیا او بدینجا میماند یا خود بدانجا؟
مرا ہیچ معلوم نیست کہ او درکجا میماند
آیا ایشاں ہماں جا میمانند؟
نہ خیر برمیگروند
شما ہمیں جا میمانید یا خیر[1]؟
ما ہمیں جا میمانیم

تشبیہ

چو - ہمچو - چوں - چناں - چنیں - ہمچناں
ہمچنیں - چنانکہ - چنانچہ - آسا - بسان -
وار - آنہ - مثل - مانند -

مشق

ہوش کنید ہمچو کارے نکنید کہ بے خرداں میکنند
ما ہرگز چوں آنہا نمیکنیم
زنہار شما گرد چناں کار نگردید
ما ہیچگہ گرد چنیں کار نمیگردیم
مبادا کہ شما بسان جاہلاں گول[2] بخورید
انخواست خدا مثل ایشاں گول نمیخوریم
میباید کہ شما مانند اہل یورپ ہنر بیاموزید

[1] خیر - یہ لفظ اکثر نہیں کے معنوں میں بولا جاتا ہے [2] گول خوردن - دھوکا کھانا +

معدودات

یکم - دوم - سوم - چهارم - پنجم - ششم -
هفتم - هشتم - نهم - دهم - یازدهم - دوازدهم
سیزدهم - چهاردهم - پانزدهم - شانزدهم -
هفدهم - هیزدهم - نوزدهم - بستم (بیستم) -
سیم - چهلم - پنجاهم - شصتم - هفتادم - هشتادم -
نودم - صدم - دویستم - هزارم -

مشق

امروز از ماه چندم است؟ امروز یکم باشد
یا خود دوم - من حساب میبرم سوم است
یا خود چهارم - ملا فرقان میگوید بحساب من
پنجم است - هر دو غلط کرده اند هفتم است
یا خود هشتم - شما نیز غلط کرده اید نهم است -
شاید یازدهم باشد یا خود دوازدهم - بتحقیق
سیزدهم است - ماه شب چهاردهم معلوم
میشود - دیروز نیز ماه دیر طلوع کرده است ازین
حساب پانزدهم باشد - شمارا حساب بخاطر
نمانده است شب شب شانزدهم است -
نه خیر - دی شب هفدهم بود امشب نوزدهم
است - خیر در بیستم شکے نیست - چه طور
در بیستم شکے نیست روز بست و یکم است -
ماه روز آدینه است - آدینه تا آدینه بست و یک
امروز شنبه است پس بست و دوم باشد -
نه خیر ماه روز یکشنبه یا دوشنبه طلوع کرده است
ازین قرار بست و سوم یا بست و چهارم باشد -
من در تقویم انگریزی دیده ام ماه روز سه شنبه
طلوع کرده است ازین قرار باید که بست و پنجم
بوده باشد - پدر من میگوید غره این ماه روز
چهارشنبه بود پس تاریخ بست و ششم باشد -
من خوب یاد میدارم که غره روز پنجشنبه بود
ازین جهت بتحقیق شب شب بست و هفتم است -
فردا که شب بست و هشتم است انشاءالله ما
سفر میکنیم - چرا پس فردا نخواهید رفت؟ در
بست و نهم یا سیم که روز سلخ مے باشد اهل
ایران حرکت نمیکنند - ما هیچ شگونها را اعتقاد
نداریم همه روزها روزهاے خداست

له حساب بردن - گمان کرنا ؎

وهشت پوشه زیرجامه و ۹ پوشه چوخه - و ده
پوشه جبه میداریم -

شما پیش خود چند توپ اطلس میدارید ؟
ما یازده توپ اطلس و دوازده طاقه ماهوت میداریم

آقا داعی شما چند جفت موزه و جوراب میدارد ؟
او سیزده جفت موزه و چهارده جفت جوراب و
پانزده جفت کفش و شانزده جفت چکمه میدارد

پدر شما چند تا کلاه میدارد ؟
پدرمان هفده تا کلاه میدارد

عموی شما چند دانه فانوس میدارد ؟
او هیژده دانه فانوس و نوزده دانه لاله[1] فرشی
و بیست دانه لاله دیوارکوب میدارد

خالوے شما چند برگهٔ کاغذ میدارد ؟
او بیست برگهٔ کاغذ کشمیری و بیست و یک[۲۱] دسته
کاغذ فرنج و سی و دو[۳۲] طبق کاغذ ختائی پیش خود میدارد

شما چند تخته زیرپوش میدارید ؟
ما چهل و سه[۴۳] تخته زیرپوش میداریم

پسر شما چند دست رخت پوشیدنی میدارد ؟
او پنجاه و چهار یا شصت و پنج دست رخت میدارد

نواب صاحب رامپور چند زنجیر فیل میدارد ؟
هفتاد و شش زنجیر فیل میدارد

میر صاحب سنده چند قلادهٔ سگ دیوز میدارد ؟
او نود قلادهٔ یوز و صد قلادهٔ سگ تازی و
دویست قلاده تولهٔ شکاری میدارد

در باغ شالامار لاهور چند شاخه بید مشک میباشد ؟
من شمار نکرده ام شاید که هزار باشد

آیا چند تنهٔ انبه هم میدارد یا نه ؟
بخیال من متجاوز از ده هزار باشد

در کتب خانه پاریس چند جلد کتاب مے باشد ؟
یک لک و چند هزار مے باشد

قیصره هند خلد الله ملکها چند فروند کشتی میدارد ؟
من حساب میبرم گرجیها[2] و پاپورها[3] متجاوز از یک
کرور باشد - و افواج نظامیه[4] و ضبطیه[5] اش از
دو ملیون زیاد است

[1] لاله - لالٹین - لاله فرشی - فرشی لالٹین - لاله دیوارکوب - دیوارگیر [2] گرجی - بار برداری کی کشتی [3]
پاپور یا دابور - جنگی جهاز + [4] نظامیه - جنگی فوج [5] ضبطیه - پولیس +

سعد - بخیال من ساعت دو ونیم باشد $2\frac{1}{2}$

سعید - من حساب[1] میبرم ساعت از دو - چاریک

هم نه گذشته باشد $2\frac{1}{4}$

سعد - بلکه از دو بسه چاریک هم گذشته باشد $2\frac{3}{4}$

سعید - شاید که از دو بدو چاریک گذشته باشد $2\frac{2}{4}$

سعد - آیا اذان ظهر خوانده شده است ؟

سعید - بانگ نیم روز - هنوز خوانده نشده است

سعد - بیائید تا مینار[2] ساعت را به بینیم که ساعت

چند است ؟

سعید - ول[3] کنید من دیده مے آیم

سعد - باشید ما و شما یک جا میرویم

سعید - خیلے خوب

سعد - به بینید ساعت از سه گذشته است

سعید - بلے عقربک[4] بسه و چاریک میخواهد $3\frac{1}{4}$

سعد - حالا ساعت نزدیک بچهار است

سعید - آیا مردم نماز عصر کرده باشند ؟

سعد - بلے وقت عصر بلند[5] است

سعید - نه خیر - عصر تنگ شده است

سعد - هنوز عصر تنگ نه شده است

سعید - ساعت نزدیک بچهار است

سعد - شاید از چهار - چاریک گذشته باشد $4\frac{1}{4}$ ؟

سعید - ساعت از چهار دو یک گذشته نباشد $4\frac{1}{2}$

سعد - ساعت به پنج میخواهد

سعید - ارے - از چهار - سه یک گذشته است $4\frac{1}{3}$

سعد - بلکه از چهار - سه چهاریک گذشته باشد $4\frac{3}{4}$

سعید - روز ابر است ازین جهة تشخیص وقت

مشکل است

سعد - ساعت حالا پنج شده است

سعید - هنوز ده دقیقه باقی است

سعد - آفتاب هنوز غروب نشده است

سعید - شام شده است

سعد - در روزهاے زمستان آفتاب ساعت

هفت طلوع میکند و ساعت پنج غروب میشود

سعید - در تابستان ساعت پنج میبرآید و

---

[1] حساب بردن - خیال کرنا [2] مینار ساعت - گھنٹہ گھر [3] ول کنید - چھوڑ دو [4] عقربک - گھڑی کی سوئی [5] عصر بلند - و عصر تنگ - عصر کا کشادہ وقت عصر بلند ہے اور قریب غروب آفتاب کے عصر تنگ کہتے ہیں -

دیگر

نخستین۔ دویمین۔ سویمین۔ چهارمین۔
پنجمین۔ ششمین۔ هفتمین۔ هشتمین۔ نهمین
دهمین۔ یازدهمین۔ دوازدهمین۔ تا آخر۔

مشق

بروج فلک چند اند و چه نام میدارند؟
بروج فلک دوازدگانه اند۔ نخستین شان
حمل است۔ دویمین ثور است۔ سویمین
جوزا۔ چهارمین سرطان۔ پنجمین اسد۔
ششمین سنبله۔ هفتمین میزان۔ هشتمین
عقرب۔ نهمین قوس۔ دهمین جدی۔
یازدهمین دلو۔ دوازدهمین حوت۔

کسور اعداد

دو یک = ½ ۔ سه یک = ⅓ ۔ چاریک
¼ ۔ پنج یک ⅕ ۔ شش یک ⅙ ۔ هفت
یک ⅐ ۔ هشت یک ⅛ ۔ نه یک ⅑ ۔
ده یک ⅒ ۔ و بدین سان دو سه یک
⅔ ۔ دو چهار یک ²⁄₄ ۔ دو پنج یک ⅖
دو شش یک ²⁄₆ ۔ سه چهار یک ¾ ۔
سه پنج یک ⅗ ۔ سه شش یک ³⁄₆ ۔
چهار پنج یک ⅘ ۔ چهار شش یک
⁴⁄₆ ۔ چهار هفت یک ⁴⁄₇ ۔

وقت و ساعت

سعد۔ سعید آقا! ساعت بغلی[1] شما کجا است؟
سعید۔ پیش من است
سعد۔ حالا ساعت چند است؟
سعید۔ ساعت نزدیک بیک است
سعد۔ ساعت از یک چاریک گذشته باشد؟ 1¼
سعید۔ نخیر ساعت یک و نیم است 1½
سعد۔ شما چه میفرمائید؟ ساعت از یک
سه چاریک گذشته باشد 1¾
سعید۔ هنوز ده دقیقه باقی است
سعد۔ شما ساعت را کوک نکرده اید؟
سعید۔ امروز کوک کردن را فراموش کرده ام
سعد۔ با ساعت مجلسی[2] ما کوک بکنید؟
سعید۔ عقرب[3] این ساعت بد و رسید است

---

[1] ساعت بغلی۔ جیبی گھڑی [2] ساعت مجلسی۔ ٹائم پیس [3] عقرب ساعت۔ گھنٹہ کی سوئی۔

احمد - عمر پدر تان چند سال است؟

محمود - سی[1] سال دارد

احمد - شماں از من جوان تر ید

محمود - بلے - من در عمر از شما کوچکترم

احمد - شاید که برادر کوچک من نیز از شما بزرگتر است

محمود - نہ خیر - تقریباً عمر ماں یک است

احمد - ایں پیرہ زن کہ جلو شما نشستہ است چند سالہ است؟

محمود - ایں ماما چہ[1] پنجاہ سال عمر میدارد

احمد - ایں پیر مرد سالخوردہ با وچہ تعلق میدارد؟

محمود - شوہرش است

احمد - غالباً عمرش شصت سال باشد

محمود - از شصت سال زیاد است

احمد - مگر از بنیہ[2] اش معلوم میشود کہ سن و سالش از پنجاہ ہم کم است

محمود - آرے خیلے تن و توش قوی میدارد

احمد - شما خیلے نحیف الجثہ و لاغر اندام ہستید

موسم

طاہر و یردی - خلیل آتا! امروز ہوا چگونہ است؟

خلیل آتا - امروز ہوا معتدل است نہ گرم است نہ سرد

طاہر و یردی - پریروز ہوا خیلے گرم بود

خلیل آتا - از شدت گرما ہمہ روز باد بیزن[3] توے دستم بود

طاہر و یردی - من ہم ہمہ روز خیلے عرق میکردم

خلیل آتا - مگر از دی شب ہوا قدرے خنکی گرفت است

طاہر و یردی - اول شب گرم بود البتہ پایان شب باد خنکے مے آمد

خلیل آتا - تابستان ہندپناہ بخدا نمونہ جہنم است از حرارت مغز انسان در سر مے توفد

طاہر و یردی - بیائید کہ موسم گرما بشملہ بسر کنیم

خلیل آتا - ییلاق ہندوستان ہمیں شملہ و منصوری و نانی تال است

طاہر و یردی - ہمہ ہندوستان قشلاق[4] است

---

[1] ماما چہ - دائی - قابلہ - بچہ جنانے والی [2] بنیہ - جثہ - جسامت - کاٹھی - جوڑ بند - ترکیب اعضا [3] باد بیزن - پنکھا [4] قشلاق - سردی کے موسم میں رہنے کا مقام - گرمیوں میں رہنے کی جگہ کو ییلاق کہتے ہیں +

ساعت ہفت فرو میشود

سعد - بیائید نماز شام خوانده یک دقیقه سیر و گردش بکنیم

سعید - اکنوں وقت گردش نماند است

سعد - ہنوز وقت نگذشت است

سعید - وقت نماز عشا است

سعد - بلے وقت عشا است

سعید - یک پاس از شب گذشته باشد ؟

سعد - یک و نیم پاس از شب گذشته است

سعید - ببینید احمد چه میکند ؟

سعد - در اطاق نشسته لنگ[1] در را پیش کرده پاے چراغ کتاب مے بیند

سعید - او را بگوئید - حالا نیمه شب شد است کتابش را در روے طاقچه بگذارد - چراغ را فوت کند

سعد - حالا از شب چه قدر باقی مانده باشد؟

سعید - پاسے از شب مانده باشد

سعد - باز حالا وقت سحر قریب است

سعید - بلے وقت صبح کور[2] است

سعد - برخیزید آفتاب طلوع کرد است (آفتاب برآمد است)

سعید - ہنوز آفتاب نه برآمده باشد

سعد - خیلے[3] وقت است که آفتاب برآمد است

سعید - آیا شما چاشت نمے خورید ؟

سعد - بلے چاشت خورده ام حالا بمدرسه میروم

سعید - احمد و محمود را ہمپلے خود ببرید

گفتگوے عمر

احمد - آقا محمود! عمر شما چند است

محمود - دوازده ساله ام (عمرم دوازده سال است)

احمد - برادر کوچک شما چند ساله است؟ (چند سال عمر میدارد؟)

محمود - او شش ماہه است

احمد - بیارید که او را ماچ[4] کنم

محمود - ایں وقت او توئے[5] ننو[6] خواب میکند

[1] لنگ - کواڑ کا پٹ - لنگ در پیش کرده - کواڑ کا پٹ بھیڑ کر [2] صبح کور - صبح کاذب [3] خیلے وقت است یعنی بہت وقت گذر گیا ہے [4] ماچ - بوسه - چوما لیسنا [5] تو - اندر - درمیان - بیچ میں [6] ننو - پالنا - پنگوڑا - ہنڈولا +

حرکت بکنند

طاہر ویردی - مردم از شدت سرما ہمہ افسردہ و بیکار ماندہ اند

خلیل آقا - امروز در روزنامہ[1] خواندہ ام بر شملہ خیلے برف افتادہ است

طاہر ویردی - من ہم شنیدہ ام کہ دریں نزدیکی تگرگ افتادہ است

خلیل آقا - امروز باد بطور شدید است کہ چخیرہا[2] و چادرہا[3] را از پا در مے آرد

زمانہ

انیس - آقا مونس! دریں شہر پار سال نرخ گندم چہ بود ؟

مونس - پار و پیرار - نرخ غلہ خیلے گراں بود روپیہ را ہشت سیر

انیس - امسال چہ حالت است

مونس - امسال بفضل خدا - ارزان است روپیہ را بیست سیر

انیس - پری شب مرا یکے از اربابیہا[4] اتفاق صحبت شد - میگفت کہ در بلوکات[5] ما بست پنج سیر بفروش میرسد

مونس - پری روز بندہ بجہت سودا در یکے از رستاقات[6] رفتہ بودم مگر معلوم شد کہ از بیست و دو سیر زیاد نیست

انیس - میگویند کہ دیشب از کلکتہ تلغراف زدہ بودند کہ دویست ہزار من گندم و ہمیں قدر برنج خرید کردہ باید فرستاد

مونس - ہمیں سبب است کہ از دیروز نرخ گندم و برنج و نخود و ذرت و ارزن قدرے گراں تر شدہ است

انیس - امروز لنگہاے[7] گندم و برنج کہ شما خریدہ اید شاید فردا بدہلی خواہید فرستاد ؟

مونس - نخیر - امشب خواہیم فرستاد

انیس - البتہ در چہار و پنج روز خواہد رسید ؟

مونس - انشاءاللہ فردا یا پس فردا اگر قدرے

---

[1] روزنامہ - اخبار [2] چخیر - قنات [3] چادر - خیمہ [4] اربابی - زمیندار - جاگیردار - تعلقہ دار - مالگذار
[5] بلوکات - ضلع - علاقہ - پرگنہ - محال [6] رستاقات - جمع رستاق - گاؤں [7] لنگ - گٹھری - گون - بوری -

محل ییلاقش در کجا است ؟

خلیل آتا - دیروز آفتاب[1] خوبے بود - امروز مِہ[2] غلیظے در ہوا است

طاہرویردی - شب ہم مِہ رقیقے در ہوا بود

خلیل آتا - آیا ہوا باز[3] شد ؟

طاہرویردی - ہوا ابر و مستعد باران است

خلیل آتا - آیا ہوا حالت باراں میدارد ؟

طاہرویردی - ہوا نم نم[4] میبارد - برق[5] ہم میزند رعد ہم میغرد[6]

خلیل آتا - فصل عوض[7] شد است

طاہرویردی - موسم برشکال است - ہوا رطوبت گرفت است

خلیل آتا - بلے برشکال ہندوستان بہار ہندوستان است

طاہرویردی - ہندوستان سہ فصل میدارد سرما - گرما - برشکال

خلیل آتا - ایران چہار تا فصل میدارد - زمستان - تابستان - بہار - پائیز[8]

طاہرویردی - ہندوستان اگرچہ بہار نمیدارد مگر ایں برشکالش ہم کمتر از بہار نیست

خلیل آتا - بہ بہ - چہ باد ملائم و خنکے مے آید کہ دماغ آدم را چاق مے کند

طاہرویردی - امروز ہوا خیلے خنک است آب یخ بستہ است

خلیل آتا - بلے برکت زمستان است

طاہرویردی - خنکی بجان من بدمے چسپد بیائید کہ از کوہ پائیں شویم

خلیل آتا - امشب بو اسہ سرما کسے نمیتواند

---

[1] آفتاب خوبے بود - یعنی دھوپ اچھی تھی [2] مِہ - کُہر - کُہرا - غلظت ابر اور سردی کی شدت سے جو دھواں سا گھٹ جاتا ہے اُس کو دوما - اور نرشمہ بھی کہتے ہیں [3] ہوا باز شد - یعنی ابر کُھل گیا [4] پھُیوں پھُیوں مینہ برستا ہے یا مینہ کی پھار پڑ رہی ہے [5] بجلی کوند رہی ہے [6] بادل گرج رہا ہے [7] موسم بدل گیا ہے [8] پائیز کو خزاں اور خریف بھی کہتے ہیں عربی میں ان چار فصلوں کے یہ نام ہیں - شتا - صیف - ربیع - خریف

میرزا کوچک - او حالا در کجا است ؟

حسن افندی - او در شہر سورت است

میرزا کوچک - آیا او خانہ کوچ[1] ہمراہ میدارد ؟

حسن افندی - بلے - او ہمانجا زاد و ولد کرد[2] است - زن و زندگی[3] ہمانجا دارد

میرزا کوچک - آیا در خانہ اش زن رسمی[4] است یا خیر ؟

حسن افندی - زن صیغہ غیر رسم گرفت است

میرزا کوچک - آقا دائی[5] شما حالا کجا میماند ؟

حسن افندی - بخانہ پدر زنش[6] میماند

میرزا کوچک - آیا خلیل پاشا عموے حقیقی شما است ؟

حسن افندی - نہ خیر - عموی تنی[7] است

میرزا کوچک - مگر او فکر زن بردن[8] نمیدارد ؟

حسن افندی - میخواستیم تدارک[9] عروسیش با ہم - مگر . . .

میرزا کوچک - مگر - چہ ؟

حسن افندی - چہ بگویم

میرزا کوچک - ترا بخدا راست بگو

حسن افندی - او پاسوز[10] خواہر زن خود گردید است

میرزا کوچک - راستی - چہ چی - میگوئی ؟

حسن افندی - من حرف دروغ نمیگویم

میرزا کوچک - مگر زن او انتقال کرد است ؟

حسن افندی - زن عمو و عمہ من ہر دو پارسال یکجا انتقال کردہ اند

---

[1] خانہ کوچ - اہل و عیال [2] زاد و ولد کردہ - جن بیا کر [3] زن و زندگی - گھر بار بال بچے یہ محاورہ ہے - [4] زن رسمی - منکوحہ بی بی یا بیاہتا بی بی - زن صیغہ - غیر رسمی گھر ڈالی ہوئی عورت جو منکوحہ کے برابر نہ حق رکھتی ہے نہ شریک ارث ہے - یہ اہل سنت کے نزدیک ناجائز ہے اور اہل شیعہ کے مذہب میں جائز ہے - اُن کی اصطلاح میں ایسے نکاح کو متاع اور صیغہ کہتے ہیں اور ایسی عورت کو زن صیغہ بولتے ہیں ہندوستان میں متاعی بیوی کہلاتی ہے [5] آقا دائی - ماموں [6] پدر زن - خسر - سسرا [7] عموی تنی - رشتہ کا چچا - حقیقی چچا کے سوا [8] زن بردن - محاورہ اہل ایران میں نکاح کرنے کو کہتے ہیں [9] تدارک - بندوبست انتظام - تدارک عروسیش با ہم یعنی ہم چاہتے تھے کہ اُسکے بیاہ کا بندوبست کریں [10] پاسوز

دیر شد پس پس فردا خواهد رسید

انیس - شما دریں هفته چند من غله فرستاده اید؟

مونس - هزار من نخود و هزار من زرّت[۱] فرستاده ام

انیس - در ماه گذشته هم چیزے فرستاده اید؟

مونس - چیزے نفرستاده بودیم

انیس - در ماه آینده هم چیزے خواهید فرستاد؟

مونس - انشاء الله بقدر دو هزار من زرّت

خواهیم فرستاد

اقربا

میرزا کوچک - السلام علیکم - افندم[۲]

حسن افندی - وعلیکم السلام میرزا صاحب

میرزا کوچک - مردم بخیر اند؟ کوچک و بزرگ

بسلامت؟

حسن افندی - همه ها دعا میکنند

میرزا کوچک - کس وکوے[۳] شما اینجا هستند؟

حسن افندی - از براے عروسی برادرم بکلکته

رفته اند

میرزا کوچک - شما چند تا برادر میدارید؟

حسن افندی - ما سه برادر هستیم و یک خواهر

میرزا کوچک - خواهر شما از شما کوچکتر است؟

حسن افندی - ده سال بزرگتر است

میرزا کوچک - ایں جوان خوشگل که پشت سر شما

استاده است بشما چه قرابت میدارد؟

حسن افندی - ایں برادر رضاعی[۴] من است

میرزا کوچک - آیا ایں آغازاده که جلو شما بازی

میکند پسر شما است؟

حسن افندی - ایں نُوادۂ[۵] من است

میرزا کوچک - نُوادۂ پسری یا نوادۂ دختری

حسن افندی - ایں نوۂ[۶] پسری من است

میرزا کوچک - ایں بچۂ دیگر که باو بازی

میکند کدام کس است

حسن افندی - ایں پسر خواندۂ[۷] من است

میرزا کوچک - احمد بی - بشما چه خویشی میدارد؟

حسن افندی - او برادر زن من است

---

[۱] زرّت - جوار [۲] ترکی میں افندی بزرگ کے معنوں میں استعمال ہوتا ہے [۳] کس وکوے - اہل وعیال [۴] برادر رضاعی - دودھ شریک بھائی [۵] نُوادۂ پسری - پوتا - نوادہ دختری نواسا [۶] نوہ اور نوادہ کے ایک معنی ہیں [۷] پسر خواندہ - منہ بولا بیٹا متبنّیٰ

حسن آفندی - از من کوچکتر است

میرزا کوچک - پدر شما خواہر ندر شما را عروسی کردہ است ؟

حسن افندی - ہنوز نکردہ است

میرزا کوچک - آیا نامزدش[۱] ہم نکردہ است ؟

حسن افندی - بلے - نامزدش کردہ است

میرزا کوچک - با کہ نامزدش کردہ است ؟

حسن افندی - با پسر خالۂ من

میرزا کوچک - شما ایں لچک را بجہتہ کہ خریدہ اید ؟

حسن افندی - بجہتہ سوگلی[۲] برادر کوچک خود خریدہ ایم

میرزا کوچک - پدرندرش[۳] چیزے سوغات از برائے داماد خود فرستادہ است ؟

حسن افندی - ہیچ -

میرزا کوچک - چرا ؟

حسن افندی - او سر حرفی با برادرم دلخوش نیست

میرزا کوچک - آیا برادر شما و پسر عموے شما باہم ہمدامن[۴] ہستند ؟

حسن افندی - بلے - ہمدامن ہستند

میرزا کوچک - شوہر خواہر شما از براے خواہر شما چہ تحفہ آوردہ است ؟

حسن افندی - بجہتہ باجی[۵] لچک و بجہتہ ننہ[۶] جانم دستمال ابریشم آوردہ است

میرزا کوچک - آیا ایں یراق[۷] زنانہ را ہم او آوردہ است ؟

حسن افندی - خیر - ایں را یکے از خویشاوند من بجہتہ خواہر رضاعی من آوردہ است

میرزا کوچک - آں خویش شما با و چہ نسبت میدارد ؟

حسن افندی - درمیاں شاں خویشی زناشوئی است

میرزا کوچک - امروز من جناب را خیلے زحمت دادم

---

۱ نامزد کردن - منگنی کرنا - نامزد - منگیتر ۲ سوگلی - محبوبہ - معشوقہ - فیملی - زن متوعہ ۳ پدرندر - سوتیلا باپ
۴ ہمدامن - ہمزلف ۵ باجی - بہن ۶ ننہ - ماں - بسبب محبت کے بہن کو باجی اور ماں کو ننہ کہتے ہیں ۷ یراق زنانہ - عورتوں کا لباس

اور زنان کے آرائش کا سامان مثل زیور وغیرہ

میرزا کوچک - شوہر عمۂ شما ہنوز زنده است؟

حسن افندی - ہنوز زنده است

میرزا کوچک - چند تا پسر میدارد؟

حسن افندی - دو تا پسر و یک دختر میدارد

میرزا کوچک - آیا دخترش را عروسی کرده است؟

حسن افندی - بلے کرده است

میرزا کوچک - با که کرده است؟

حسن افندی - با پسر خالهٔ من کرده است

میرزا کوچک - خالوے شما چه کاره است؟

حسن افندی - مدیر[1] گازت[2] است

میرزا کوچک - آیا اداره[3] اش ہمیں جا است

حسن افندی - بلے ہمیں جا است

میرزا کوچک - خودش در کجا است؟

حسن افندی - پیش پدر من بکلکته رفته است

میرزا کوچک - از انجا زود ہم برمیگردد یا خیر؟

حسن افندی - البته تا یک ماه برمیگردد

میرزا کوچک - پدر شما آنجا چه کار میکند؟

حسن افندی - تعهد حال جد من میکند

میرزا کوچک - آیا - جد شما تا حال بقید حیات است؟

حسن افندی - بفضل خدا - جد و جدۂ من ہر دو بقید حیات ہستند

میرزا کوچک - جد شما واسطه مادر شما چیزے سوغات فرستاده است؟

حسن افندی - بجهت مادندر[5] من دست برنجن طلا فرستاده است

میرزا کوچک - پدر شما چند تا زن میدارد؟

حسن افندی - دو تا زن میدارد یکے مادر من و دگر مادندر من

میرزا کوچک - پدر شما از مادندر شما ہم بچها میدارد یا خیر؟

حسن افندی - یکتا پسر ندر[6] و دو تا دختندر[7] میدارد

میرزا کوچک - خواہر ندر[8] شما از شما بزرگتر است یا کوچکتر؟

---

[1] مدیر - اڈیٹر [2] گازت - گزٹ یعنی اخبار کا مہتمم ہے [3] اداره - دفتر - محکمہ - کارخانہ [4]؟ مادندر - سوتیلی ماں [5]؟ پسر ندر - سوتیلا بیٹا - پرکٹا بیٹا [6]؟ دختندر - سوتیلی بیٹی - پرکٹی بیٹی [8] خواہر ندر - سوتیلی بہن +

داده است؟

انور - ازبرای او پازیب طلا و خلخال نقره

فرمائش داد است

مهدی - شما این گردن بند[۱] از برای که

ساخته اید؟

انور - ما این گردن بند و این گوشوار از برای

خواهر رضاعی خود ساخته ایم

مهدی - شما این سینه بند[۲] از برای که میدوزید؟

انور - از برای سوگلی خود میدوزیم

مهدی - شما این چارقد[۳] چلواری[۴] بجهة که

دوخته اید؟

انور - بجهة جده خود دوخته ایم

صحبت خویشی و قرابتی

مهرجان - آقا! خیلے عجب است که امروز

شما تشریف آورده اید؟

مهرجان - بنده خیلے مشتاق زیارت بودم

آقا نوروز - نسبت بمن چه خدمت است؟

مهرجان - خواهر من میخواهد سخن واجبی بعرض ساند

آقا نوروز - بگوئیدش که انشاء اللہ فردا حاضر

خدمت میشود

مهرجان - او حالا سخن گفتن میخواهد

آقا نوروز - آخر - او بمن چه گفتن میخواهد؟

مهرجان - نمیدانم چه گفتن میخواهد

آقا نوروز - خیر بعد از عصر شرفیاب صحبت

خواهم شد

مهرجان - او خودش اینجا آمد است

نوروز - اے مرد خدا - غضب کردی مرا

از پیشتر چرا خبر نه کردی که من از بازار یک چیز

غریبے بجهة او تحفه مے آوردم - پلو مے پختم -

قهوه مے پختم

مهرجان - حاجت چندین تکلفات نیست

میخواهد سخنے بشما گوید و برگردد

نوروز - خیر - بگو در کجا است

مهرجان - در حیاط[۵] نشسته با سوگلی[۶] شما حرف میزند

---

۱ گردن بند - جگنو - چمپاکلی - دھکدی ۲ سینہ بند - انگیا ۳ چارقد - چادر ۴ چلواری - لٹھا - یا خاصہ - یا
کرک ۵ حیاط - آنگن - جو گھر کے سامنے نشست و برخاست کے لئے چار دیواری کھینچکر بنائی ہوتی ہے ۶ سوگلی - محبوبہ +

حسن افندی ۔ چیزے زحمت نیست

میرزا کوچک ۔ اکنوں از خدمت شما رخصت میشوم

حسن افندی ۔ فی امان اللہ ۔ دِہ[1] برَوید

یراق زنانہ

مہدی ۔ ایں خواہر یشماق[2] بستہ کہ مے آید کیست ؟

انور ۔ زن خواہر زادۂ من است

مہدی ۔ خواہر زادۂ شما از برائے او چہ سوغات از دہلی فرستاد است

انور ۔ از برائے او لچک[3] پولک[4] دوز فرستاد است

مہدی ۔ شما ایں لچک تور[5] سفید از برائے کہ خریدہ اید؟

انور ۔ از برائے جدۂ خود خریدہ ایم

مہدی ۔ از برائے مادر زن خود چیزے نخریدہ اید؟

انور ۔ بجہتہ او لچک مال برنجک[6] خریدہ ایم

مہدی ۔ شما واسۂ زن برادرتاں چہ تحفہ فرستادہ اید؟

انور ۔ از برائے او لچک مقتولی[7] دوز فرستادہ ام

مہدی ۔ پسر خالہ شما واسۂ نامزدش چہ سوغات فرستاد است ؟

انور ۔ از برائے او گلپچۂ[8] دماغ فرستاد است

مہدی ۔ شما ایں شست مرزاد[9] از برائے کہ خریدہ اید؟

انور ۔ ما ایں شست مرزاد و انگشتر طلا از برائے دختر خالہ خود خریدہ ایم

مہدی ۔ خالوے شما بجہتہ خالۂ شما چہ تحفہ آوردہ است؟

انور ۔ خالوے ما از برائے خالۂ ما اُلنگوہاے[10] طلا و دست برنجن[11] آوردہ است

مہدی ۔ داماد شما از برائے دخترتاں چہ فرمائش

---

[1] دِہ ۔ اہل زبان کا محاورہ ہے ۔ دِہ برَوید یعنی اچھا جاؤ [2] یشماق ۔ سر باندھنے کا رومال [3] لچک ۔ دوپٹہ ۔ [4] پولک دوز ۔ ستارے ٹکا ہوا دوپٹہ [5] تور سفید ۔ سفید جالی کا کپڑا ۔ جالی لوٹ ۔ یا لوٹ جالی ۔ باربلیٹ ۔ تور بمعنی جالی و جال [6] لچک مال برنجک ۔ گاچ کا دوپٹہ [7] لچک مقتولی دوز ۔ دوپٹہ کلابتونی ۔ لچکہ لگا ہوا دوپٹہ [8] گلپچۂ دماغ ۔ ناک کا پھول لونگ [9] شست مرزاد ۔ انگلیوں کے چھلے [10] اُلنگو ۔ کلائی کی چوڑیاں [11] دست برنجن ۔ کنگن +

مرا از مقصدت حالی[1] کن

کلثوم ننہ۔ مطلبم این است کہ پسر شما ارادۂ
زن بردن میدارد یا نہ؟

نوروز۔ چرا۔ نمیدارد۔ انشاءاللہ بعد یک سال
عروسیش را تدارک میدہم

کلثوم ننہ۔ اوف۔ تا یک سال کہ انتظار خواہد کشید

نوروز۔ خواہر۔ چہ میگوئی۔ در چشم زدن سال میگذرد

کلثوم ننہ۔ اگر تا یک ماہ شما تدارک نمیدہید
من دختر خود را بہ پسر گزمہ[2] باشی نامزد میکنم

نوروز۔ زنکہ۔ اینچہ سرفہاست کہ میزنی۔ از
سخن تو زمین زیر پایم لرزید

کلثوم ننہ۔ من شنیدہ ام کہ پسر شما براہ بد[3]
افتادہ است

نوروز۔ کلثوم ننہ۔ چہ چیز میگوئی۔ چرا پسر مرا
بدنام میکنی

کلثوم ننہ۔ من خیلے شنیدہ ام کہ او پا سوز
کولیہا[4] شدہ است و جندہ[5] بازی میکند

نوروز۔ زنکہ۔ از خدا بترس چرا از پیش خود
حرفہا میسازی۔ چرا بر طفلک ناداں شاخچہ بندی[6]
میکنی

کلثوم ننہ۔ تو مثل کبک چشمت را روے ہم گذاشتہ
نیک و بدت را نمے بینی و میدانی کہ مردم ہم
نمے بینند۔

نوروز۔ این حرفہا را از کجا میگوئی

کلثوم ننہ۔ آیا دی شب پسر شما عرق[7] خوردہ
توے راہ با یکے از قراولہا[8] عربدہ نکردہ است؟
و قراولان او را ہمہ شب دستاق[9] نکردہ اند؟ و
تا دہ تومان[10] از شما جریمہ نگرفتہ اند؟ او را ول
نکردہ اند؟

نوروز۔ بمرگ خود ماں زنہار شہرت ندہی کہ

---

۱ حالی کردن۔ آگاہ کرنا۔ خبردار کرنا۔ جتانا ۲ گزمہ۔ پولیس۔ چوکیدار۔ گزمہ باشی پولیس افسر۔ تھانہ دار۔ کوتوال
۳ براہ بد افتادن۔ بدچلن ہو جانا ۴ کولی۔ رنڈی۔ بیسوا ۵ جندہ۔ خانگی۔ پوشیدہ حرامکاری کرنیوالی ۶
شاخچہ بندی۔ تہمت دھرنا۔ بہتان باندھنا ۷ عرق۔ آجکل کے محاورہ میں شراب کو کہتے ہیں ۸ قراول۔ چوکیدار۔ پہرہ دار
۹ دستاق۔ زیر حراست۔ حوالات۔ جیل۔ قید خانہ۔ قید ۱۰ تومان۔ ایران میں ایک طلائی سکہ ہے جسکی قیمت بقدر للعہ کے ہوتی ہے

نوروز- بروصداش کن

مہرجان - صونا- صونا ہوئے-!

صونا- بلے- آقا چہ میفرمائید؟

مہرجان - کلثوم ننہ را بگوے کہ اینجا بیاید

صونا- درکجا ؟

مہرجان - در اطاق نوروز آقا

صونا- خانم! مہرجان آقا شما را در اطاق

نوروز آقا صدا میزند

کلثوم ننہ - سلام علیکم - برادر

نوروز- وعلیک السلام خواہر- خوش آمدی

بیا بنشیں- قدم بر چشم - چہ طور تشریف آوردی

باعث تکلیف تو چہ بودہ است ؟

کلثوم ننہ - پارۂ حرفہا داشتم بگویم

نوروز - بفرمائید - من آمادۂ حرف شما ہستم

کلثوم ننہ - کار و اجبی دارم خلوتے خواستم گفت

نوروز- اینجا ہیچ بیگانہ نیست شما آشکارا

حرف بزنید

کلثوم ننہ - پیش روے مردم گفتہ نمیتوانم

نوروز- درگوش من بگوئید

کلثوم ننہ - سرگوشی در مجلس زیبا نیست

نوروز- بیا- پست نشستہ حرف بزنیم

کلثوم ننہ - خیلے مناسب است

نوروز- حالا بگو مطلب شما چہ چیز است

کلثوم ننہ - حرفیکہ من میگویم باید کہ آنرا پیش

این و آں بروز ندہید کہ فلانی بمن چنین و

چناں گفتہ است

نوروز- آہستہ چرا میگوئی بلند بگو گوشم قدرے

سنگین است

کلثوم ننہ - من آہستہ ازاں حرف میزنم مبادا

پشت دیوار کسے گوش داشتہ باشد و حرف

مرا بشنود- پیش پسر شما نقل بکند

نوروز - نہ خیر- کسے نمے شنود- تو حرف مطلب

را بے تکلف بمن آشکار کن

کلثوم ننہ - من خیلے ازیں میترسم کہ پیش شما

یواشکی[1] آید و حرف مرا گوش بدہد

نوروز - خواہر حرف دیل[2] گو وقت مے گذرد

[1] یواشکی اور یواش بمعنی آہستہ [2] حرف دیل- ادھر ادھر کی باتیں- متروک باتیں- قابل ترک باتیں ۱۲

نوروز۔ نہ خواہر تو اورا بجان من بفرزندی
قبول کن او ہمیشہ غلام تو باشد
کلثوم ننہ۔ وا چہ حرف است کہ پسر شما با چنگیہا[1]
خوش گذرانی بکند و دخترم در پس پردہ از غم
بگدازد
نوروز۔ خواہر از برائے خدا رحم کن واز
خطائے رفتہ اش چشم بپوش آیندہ گرد چنیں
کارہا نخواہد گشت
کلثوم ننہ۔ او گرد چنیں کارہا گردد یا نگردد
من ہرگز عروسی دخترہ ام را با نور چشم شما نمیکنم
نوروز۔ برو اگر نمیکنی نکن۔ ماہم خیلے شنیدہ ایم
کہ دخترت رو واز پیش روئے نامحرم مے نشیند
و مثل کولیہا[2] پیش این وآں قر[3] میدہد
کلثوم ننہ۔ حالاکہ ہیچ است۔ لائق نور چشم
خود دخترہ پیدا بکنید دخترے کہ رو واز پیش
این وآں بنشیند لائق نور چشم شما نیست
نوروز۔ مہرجان آقا۔ شما پیش بیائید۔
وکلثوم ننہ را بفہمانید کہ با آزردہ نہ شود

مہرجان۔ او از شما آزردہ نہ بود۔ شما خود
از سخنہائے ناسزا اورا آزردہ کردہ اید
نوروز۔ من کے با وسخن ناسزا گفتہ ام۔ اگر
بفرض سخنے ناواجب از زبان من برآمدہ باشد
معاف فرمائید
مہرجان۔ ما صاحب دختریم۔ ما چہ حد داریم
کہ با شما سر برداریم مگر شما راہم ہیچ حرفہا زیبا نیست
نوروز۔ خیر ایں حرفہا را بگذارید مطلب من
این است حالاکہ بخانۂ تاں رسیدید ایں
سخنہا را پیش دخترہ بروز ندہید واز طرف
پسر من ایں انگشتر توے انگشتش بکنید
مہرجان۔ ما نام پسر شما پیش او برزبان
آوردہ نمیتوانیم وقتیکہ کس نام نور چشم شما پیش
او میبرد خیلے بدش مے آید
نوروز۔ مگر او ازیں قرابت رضا نیست ؟
مہرجان۔ بلے او پیشتر ازیں قرابت حاشا[4]
میکرد من بزور کے ایں کار بگردنش بستم
نوروز۔ اے وائے چہ چارہ کنیم۔ مہرجان آقا

[1] چنگی۔ گاین۔ [2] دمنی۔ تیرہ تالی [3] قر دادن۔ کولے مٹکانا۔ مٹکنا [4] حاشا میکرد۔ یعنی انکار کرتی تھی ٭

که چنین و چنان شده است

کلثوم ننه - مرا چه ضرورت است که راز شما را
شهرت بدهم - مردم شهر همه خود میدانند که بچهٔ
نوروز آقا هیچ شده است

نوروز - زنک معلوم میشود که تو از حرف کسے
از راه رفتهٔ عقل ترا کسے وزدیده است در
عالم شباب اکثر از جوانان هیچ حرکت بفعل
مے آید

کلثوم ننه - بلے - من هم میدانم که شما خود تان
او را هیچ هار[1] کرده اید

نوروز - من چه طور او را هار کرده ام؟

کلثوم ننه - شما او را نه علم اموختید نه معرفت -
بجز اینکه شما تلکه[2] کنید و او دروازد - دیگر از
دستش چه برمے آید

نوروز - خیر او هیچ کاره نیست - به بینم تو نامزد شما
را چه طور بدیگر کسے میدهی - گرمه باشی کیست

که پا توے کفش ما بکند

کلثوم ننه - اگر میدهم - به بینم شما مرا بکدام قرار دلها
دستاق خواهید کرد حالا میروم از حرف شما او را
حالی میکنم

نوروز - نه خواهر - ما نوکرتیم - چاکریتم - بنده توایم
غلام توایم این حرفها را بر زبان میار - این
کارها از تو شائسته نیست

کلثوم ننه - شما نه نوکر من باشید نه چاکر من شما
برادر من باشید اما پسر خود را بگوئید که ازین خیال
مفت زن بردن بیفتد[3]

نوروز - حالا این حرفها را کنار بگذار - بگو که
تدارک عروسیش را کے میدهی

کلثوم ننه - تدارک عروسی که؟

نوروز - عروسی دختره ات

کلثوم ننه - من هرگز دست دخترهٔ خود بدست
هیچ پسر سر خود بالا[4] برآمده نمیدهم

[1] هار - دلیر - دیوانه - منہ زور - سرچڑھایا ہوا - شتر بے مہار [2] تلکه - کمائی - یعنی تم کماؤ اور وہ ہار دے
اور تمہاری کمائی اڑائے [3] یعنی نکاح کرنے کے بیہودہ خیال سے باز رہے - بیفتد کے معنے اہل ایران کے
محاورہ میں باز رہنے کے ہیں [4] سر خود بالا برآمده - شتر بے مہار +

پایم بہم پیچیده زمین خوردم[1] ـ شب تب کردم

سید جان ـ جاے ضرب کہ نرسیده ؟

شیخ حسن ـ پل دماغم ضرب خورده ورم گرفت است

سید جان ـ دست خود را چرا دراز میکشی ؟

شیخ حسن ـ ماہیچۂ بازوم نیز درد میکند

سید جان ـ در راه رفتن نیز اُتو میکشی[2] ؟

شیخ حسن ـ بسکہ تکان خوردم قلم پایم زخم خورده لہ[3] شد است

سید جان ـ بلے ہمیں سبب است کہ امروز تو ہمچو میلنگی

شیخ حسن ـ سینۂ پایم نیز زخم خورده است

سید جان ـ بدکتور[4] ـ چرا رجوع نکردی ؟

شیخ حسن ـ پیش ریش[5] ساز رفتہ بودم زخمها را تختہ بند کرد است

سید جان ـ معلوم میشود کہ شما از علاج دکتور سے ترسید ؟

شیخ حسن ـ مرد ہند از علاج دکتور خیلے میترسند

سید جان ـ آخر چرا ؟

شیخ حسن ـ فقط بے عقلی

سید جان ـ نفعے کہ بنده در علاج دکتور دید است در علاج اطبا کم دیدیم

شیخ حسن ـ بلے دواے شاں اندک و نفعش بسیار است

سید جان ـ بنده خیلے معتقد علاج دکتور ہستم

شیخ حسن ـ من ہم از دکتور براے خود دوا آورده ام

سید جان ـ بخورید بخواست خدا نفع میدہد

شیخ حسن ـ خیر است ؟ شما ہم امروز ہمچو سرفہ میکنید

سید جان ـ شب سرکہ خورده بودم ـ نزلہ بحنجرام زور آورد است سرفہ میکنم

شیخ حسن ـ مگر شما پرہیز نمیکنید ؟

---

[1] زمین خوردن ـ گر پڑنا [2] در زمین اتّو کشیدن ـ لنگڑا کر چلنا ـ ہلکے ہلکے پاؤں ڈالنا [3] لہ شدن ـ گوشت کا ضرب کھا کر نرم ہو جانا ـ پس جانا [4] دکتور ـ ڈاکٹر کا مفرس ہے [5] ریش ساز ـ جراح

حالا تدارک عروسی را جلد باید کرد

کلثوم ننہ - اے وائے صدائے پائے بیگانہ مے آید

نوروز - چرا میترسی - ہیچ بیگانہ نمیتواند کہ اینجا پا بگذارد

کلثوم ننہ - آخر این کیست؟ کہ سرش را تو کردہ یک راست بسمت اطاقِ ما مے آید

نوروز - مگر تو نمے شناسیش؟

کلثوم - من نمے شناسمش

نوروز - چرا نمے شناسیش؟ خیلے خوب مے شناسیش

کلثوم ننہ - آخر بفرمائید کہ این کدام کس است کہ ہمچو سرزدہ[۱] پیش ما مے آید؟

نوروز - این ہماں نامزد دخترت است

کلثوم - اے وائے چہ خاک بر سر کنم کجا بروم

مہرجان - مگر تو اورا دیدن نمیخواہی؟

کلثوم ننہ - خیلے بدم مے آید کہ رویش را بہ بینم - وقتیکہ من رویش را مے بینم زہرہ ترک[۲] میشود

مہرجان - اگر ترا دیدنش خوش نے آید برو درپسِ آں لنگہ درقائم[۳] شو

صحبتِ ناخوشی و بیماری

شیخ حسن - سلام علیکم - سید جان

سید جان - وعلیکم السلام یا شیخ! مزاج چہ طور است؟ امروز قدرے ناخوش بنظر مے آئی - رنگ رویت چرا پریدہ است؟

شیخ حسن - یا سیدی! سرم خیلے درد میکند

سید جان - نصیب اعدا! از کے؟

شیخ حسن - صبح کہ از رخت خواب برخاستم دیدم کہ سرم درد میکند

سید جان - باعث ناخوشی چہ بود؟

شیخ حسن - دیروز بین راہ سرم گیج[۴] خوردہ

---

۱ سرزدہ - بے تحاشا - بے روک ٹوک ۲ زہرہ ترک میشوم - یعنی میرا دل پھٹتا ہے ۳ قایم شدن - پوشیدہ ہونا - اور قایم کردن - پوشیدہ کرنا ۴ سرگیجی - سر کا پھرنا - دوران سر مرض دوار - سر کا چکرانا +

شیخ حسن ۔ بلے خوردہ است حالا چیزے بہتر شد است مگر ہنوز بکلی صحت نیافتہ

سید جان ۔ خدا شفا دہد ۔ عجب سرزندہ[1] مردے است

شیخ حسن ۔ تو امروز در حرف زدن خیلے دہن را کج میکنی ؟

سید جان ۔ آرے ۔ گوشت پاے دندانم ورم گرفت است

شیخ حسن ۔ دست از دستکشہا چرا بیروں نمیکشی ؟

سید جان ۔ دستہایم از سرما ترکید است

شیخ حسن ۔ امروز خیلے چرت[2] میزنی

سید جان ۔ ہمہ شب بیدار بودہ ام

شیخ حسن ۔ برو بامانِ خدا ساعتے خواب بکن

سید جان ۔ خدا حافظ

شیخ حسن ۔ خدا ترا سلامت داشتہ باشد

صحبتِ غسل

میر جعفر ۔ آقا قنبر !

آقا قنبر ۔ بلے آقا

میر جعفر ۔ دلاک[3] را صدا بزن کہ سرم را تراشد

آقا قنبر ۔ از دم صبح بچہ کریم را در عقبش[4] فرستادہ ام

کریم ۔ آقا ! او خودش از دم صبح حاضر است

میر جعفر ۔ کجا است ؟

کریم ۔ پائیں در حیاط نشستہ است

میر جعفر ۔ او را بگو بالا بیاید

آقا قنبر ۔ شما خودتاں پائیں بروید

میر جعفر ۔ من لنگ[5] بستہ ۔ رخت برکندہ[6] ۔ لخت[7] نشستہ ام

آقا قنبر ۔ مگر شما ۔ ارادۂ غسل میدارید ؟

میر جعفر ۔ بلے ۔ دلاک را پیش من بفرست و خودت آب را گرم بکن

---

[1] سرزندہ ۔ بشاش ۔ ہنس مکھ ۔ زندہ دل آدمی [2] چرت زدن ۔ پینک لینا ۔ اونگھنا [3] دلاک ۔ حمامی ۔ نائی ۔ حجام [4] عقب فرستادن ۔ اور عقب رفتن بمعنی بلانا [5] لنگ ۔ کمبس ۔ تہ بند ۔ لنگی [6] رخت برکندہ کپڑے اتار کر [7] لخت ۔ ننگا ۔ برہنہ ؂

یک مشت و دو انگشت باید کہ باشد

میر جعفر - مردکہ - اگر کسے ریش دار دیا ندارد بتوچہ - تو بجہتہ سر تراشیدن آمدہ کہ از برائے وعظ گفتن

استا سلمانی - میخواہم کہ ہم سر شمارا بتراشم وہم از مسائل فقہیہ شمارا حالی کنم - کہ ریش را بلند باید داشت و سبیلہا را باریک باید تراشید

میر جعفر - اے پدر سوختہ - کار واجبی میدارم - وقت میگذرد و تو چانہ ام را بتراش - ازیں زیادہ بیفت ورنہ صد تا کنزہ[۱۱] بر رویت مے شمارم

استا سلمانی - آقا از حرف من جر[۱۲] چرا میشوی من پیغام شریعت را بشما عرض میکنم کہ ریش تراشیدن بالمرہ جائز نیست

میر جعفر - نفست بگیر پدر سگ - اگر ایں بار ہم جلو حرف[۱۳] نمیکشی ہمچو مشت بر کلہ ات زنم کہ مغزت از لولہ[۱۴] دماغت سرازیر میشود

استا سلمانی - آقا من چہ کردم کہ سر من داد[۱۵] میزنی - تو خودت میدانی کہ ریش نتراشیدن کار مردم جلنبر[۱۶] است

میر جعفر - آقا قنبر! پتز[۱۷] بردار را بگو کہ ایں تخم چاروا را بضرب گتک[۱۸] از در بیروں کشد

آقا قنبر - مردکہ - شما عجب عادت کردہ اید زیاد گفتن و اظہار معرفت نمودن پا شو - سر خود گیر - ورنہ بیک سیلی ترا ادب میکنم

استا سلمانی - بہ بخشید - بشما زحمت دادم - من ایں مسئلہ را از علمائے معتبر شنیدہ ام کہ ریش تراشیدن گناہے بزرگ است

آقا قنبر - (تلو[۱۹] بر پشتش زدہ) برو شکل خود را گم کن

استا سلمانی - من خودم میروم - تو تلو چرا میزنی

---

۱۱ کنزہ - دشنام - گالی گلوج ۱۲ جر شدن - کھسیانا ہونا ۱۳ جلو حرف کشیدن - خاموش رہنا ۱۴ لولۂ دماغ - ناک کی کوٹھی ۱۵ داد زدن - چلانا ۱۶ جلنبر - لچا - بدمعاش - ننگا ۱۷ پتز بردار - چوبدار ۱۸ گتک - سوٹا - لاٹھی - ہنٹر - ڈنڈا ۱۹ تلو - لات

استاسلمانی[1] - سلام علیک آقا!

میر جعفر - پیش بیا استاسلمانی - چونہ[2] مرا بتراش

استاسلمانی - آقاے مرحوم - پدرتان - خدایش

بیامرزاد - سبیل را میتراشید و عجب ریش بلندے

میداشت - شما بعکس او چونہ را میتراشید و

سبیلہا را میدارید

میر جعفر - مردکہ - تو اظہار معرفت را کنار بگذار

و کار خودت را پیش ببر

استاسلمانی - شنیدہ ام کہ پسر عمّے تان

سید رضا چانہ[3] را میتراشد و گونہاش[4] را ریش

میدارد و تقلید اہل فرنگ در مے آرد

میر جعفر - عجب مردکہ - ہرزہ گوے ہستی - ترا

با اینہا چہ سروکار - مرد خدا حرف مفت[5] مزن

چانہ ام را بتراش

استاسلمانی - آہ - عموے شما - خدایش

جنت نصیب کند - چہ خوش ریش توپے[6] میداشت

میر جعفر - اگر چونہ ام را میتراشی بتراش - ورنہ

برو سر خود بگیر

استاسلمانی - برادر بزرگ شما را چہ شدہ است

کہ ریشش را مورچہ پے[7] میزند

میر جعفر - اُخ - چہ قدر مفت چاک و چونہ[8] میزنی

نگفتمت حرف ول[9] مگو - ہرزہ چاوی[10] مکن -

استرہ برگیر و ریشم را بتراش

استاسلمانی آغا احوط ہمین است کہ ریش

---

[1] استاسلمانی - اہل ایران اکثر حجاموں کو اس لقب سے بلاتے ہیں - جس طرح سے کہ ہندوستان میں حجام کو خلیفہ کہتے ہیں اہل ولایت استا کہتے ہیں اور سلمانی ان کو اس لئے کہتے ہیں کہ حضرت سلمان فارسی رضی اللہ عنہ جو ایک جلیل القدر صحابی اور حضرت علی رضی اللہ عنہ کے بڑے پکے دوست تھے اکثر سر مونڈا کرتے تھے - اس لئے حجام لوگ اپنے گروہ کو اُن کی طرف منسوب کر کے سلمانی کہلاتے ہیں [2] چونہ - ٹھوڈی - در اصل چانہ ہے اہل ایران تغیر لہجہ سے چونہ بولتے ہیں [3] چانہ تراشیدن - ٹھوڑی منڈانا [4] گونہ - رخسار - گونہ داشتن - گل مچھے رکھنا [5] حرف مفت - بیہودہ بات [6] ریش توپے - گنجان یا گھنی - گول محرابی داڑھی [7] ریش مورچہ پے - تشخاشی داڑھی [8] چاک و چونہ زدن - بک بک کرنا [9] حرف ول - بیہودہ بات [10] ہرزہ چاوی کردن - مفت کی بکواس کرنا +

صحبت لباس پوشی

میر جعفر۔ آقا قنبر!

آقا قنبر۔ بلے آقا

میر جعفر۔ رخت برگردانم را پیش بیار کہ لباس را آلش[1] بکنم

آقا قنبر۔ آقا! ایں رخت برگردان[2] شما حاضر است بسم اللہ لباس را عوض[3] بفرمائید (تبدیل بفرمائید) (تغییر بدہید)

میر جعفر۔ پیراہن کتانم کجا است؟

آقا قنبر۔ بالائے بند آلیچہ[4] آویزان است

میر جعفر۔ بزیر آوردہ تکان دادہ[5] جلو مازمین بگذار

آقا قنبر۔ مگر شما ایں قمیص را نمے پوشید؟

میر جعفر۔ چونکہ خیلے گشاد[6] و بلند است بر قدمن راست نمے آید

آقا قنبر۔ شاید کہ خیاط باندازہ قد شما نبریدہ است؟

میر جعفر۔ خیاط ما برش خوب نمیداند

آقا قنبر۔ ایں قبائے شما نیز تنگ و کوتاہ است

میر جعفر۔ دُگمہ[7] و مادگیش[8] نیز دور یخہ[9] اش بد دوخت است

آقا قنبر۔ بلے۔ ایں مادگی قابل دُگمہ نیست

میر جعفر۔ برو از بازار تکمہ دیگر بیار

آقا قنبر۔ ایں زیر جامہ ہم چہ قدر نادرست است بشما زیبندگی ندارد

میر جعفر۔ نیفہ وخشتک ایں نیز خوب ندوخت است

آقا قنبر۔ شما امروز زیر جامہ مے پوشید یا پانطلون؟

میر جعفر۔ تو بند[10] در زیر جامہ[11] بکش ما پانطلون نمے پوشیم

آقا قنبر۔ مگر شما پانطلون نمیدارید؟

میر جعفر۔ بلے میدارم

آقا قنبر۔ پس در کجا است؟

میر جعفر۔ در سارق[12] پیچیدہ باشد

---

[1] آلش۔ بدلنا [2] رخت برگرداں۔ بدلنے کے کپڑے [3] عوض کردن۔ بدلنا [4] بند آلیچہ۔ الگنی [5] تکان دادہ۔ جھٹک کر [6] گشاد۔ ڈھیلا۔ بلند۔ لانبا [7] دُگمہ۔ تکمہ [8] مادگی۔ گھنڈی [9] یخہ۔ گریبان [10] بند۔ ازاربند [11] زیر جامہ۔ پاجامہ [12] سارق۔ گٹھری۔ بقچہ +

آقا قنبر۔ خفہ شو[1]۔ تخم خر۔ اگر ایں بار حرف میزنی سرت را توے مرداب[2] مے تپانم[3]

استا سلمانی۔ (زیر لب لُند لُند کناں[4])

من از روے نصیحت حرفے گفتہ ام۔ بابا۔ ریش رامتراش۔ مردکہ مست و ملنگ سخن مرا پشت گوش انداخت

آقا قنبر۔ آقا! آب سرو شد است

میر جعفر۔ ایں تولہ سگ از صبح تا بحال نگذاشت بروم فراغت[5] خانہ

آقا قنبر۔ آب خیلے چائیدہ[6] شد است

میر جعفر۔ لولین[7] کجا است؟ تا سر آب[8] رفتہ زہراب[9] ریختہ طہارت کنم

آقا قنبر۔ آیا شما امروز کیسہ و مشتمال نکنید؟

میر جعفر۔ حالا مہلت سر کیسہ و مشت مال ندارم

آقا قنبر۔ روبینۂ[10] شیر آب گرم خراب شد است

میر جعفر۔ چرا؟ چہ شد است؟

آقا قنبر۔ چونکہ پیچ و بستش[11] از مس ساختہ اند زنگ گرفتہ بستہ شد است

میر جعفر۔ بندۂ خدا۔ چرا از برُونزی[12] نساختید کہ زنگ نمیگرفت

آقا قنبر۔ چونکہ برونزی در بازار دستیاب نشد۔ ناچار مسی را گرفتیم

میر جعفر۔ خیر۔ تو برو خمرہ[13] آب گرم را بیار کہ غسل بکنم

آقا قنبر۔ آیا۔ شما امروز لباس را آرلش میکنید؟

میر جعفر۔ بلے میکنم تو ہولہ[14] و صابون بمن بدہ و رخت برگردانم را بیروں بکش

---

[1] خفہ شو۔ چپ رہ [2] مرداب۔ بدررو۔ موری [3] تپاندن گھیڑنا [4] لُند لُند۔ منہ میں بڑبڑانا [5] فراغت خانہ۔ پاخانہ [6] چائیدہ۔ سرد۔ خنک [7] لولین۔ لوٹا۔ بدنا [8] سر آب۔ غسل خانہ [9] زہراب پیشاب [10] روبینۂ شیر۔ پانی نکالنے کی پیچدار ٹونٹی جو اکثر پیتل کی بناتے ہیں اور براس کاگ کہلاتی ہے۔ یہ لفظ انگریزی روبی نٹ Robinet سے مفرس ہے۔ شیر پانی۔ ٹونٹی [11] پیچ و بست۔ براس کاگ [12] برونزی۔ پیتل۔ برنج۔ یہ لفظ انگریزی برانز Bronze سے مفرس ہے جو برنج سے بنا ہوا معلوم ہوتا ہے [13] خمرہ۔ مٹکا۔ سبوچہ [14] ہولہ۔ تولیہ۔ انگوچھا۔ رومال

آقا قنبر - ایں قدیفہ را چہ کنم ؟

میر جعفر - پیش دقاق ببر

آقا قنبر - ایں کالاہائے شستنی را چہ کنم ؟

میر جعفر - اینہا را - خرہ[1] بنہ - بوقت فرصت برخت شور بسپار

آقا قنبر - دستمال سفید شما چرک شد است

میر جعفر - ایں دستمال سفید و آں دستمال گلی - ہر دو را آب کش[2]

آقا قنبر - شما ایں دستمال مشکی را بگیرید من ایں کالاہا را برخت شور سپردہ بیایم

میر جعفر - دہ برو - اما حالیش کن کہ کالائے مارا مفروز کردہ[3] (سوا کردہ) بگذارد تا بتاو آلش نکند

آقا قنبر - آقا یک ارخالق را بمن ہم ارزانی بفرمائید خنکی بجان من بدمے چسپد

میر جعفر - برو خیاط را صدا بزن یک ارخالق چلواری واسہ تو بدوزد

آقا قنبر - آقا من رخت تنک نمے خواہم - برائے من رختہائے گندہ زیبا است

میر جعفر - برو لائے[4] اورا از پنبہ آگندہ بکن

آقا قنبر - ایں توب اطلس خیلے قشنگ است بجہتہ سوگلی خودتاں ازیں یک نیم تنہ نسازید ؟

میر جعفر - من یک نیم تنہ آبی زری کہ دکمہاش از طلا است ازبرائے او تازہ فرمائش دادہ ام

آقا قنبر - شما واسہ آقا زادہ - چیزے فرمائش ندادہ اید ؟

میر جعفر - خوب بیادم دادی - برو از بزاز طاقہ ماہوت دیوزہ را بیار

آقا قنبر - آقا ایں طاقہ ماہوت گلدوز حاضر است

میر جعفر - ایں خود دگر طاقہ است - آں طاقہ دیروزہ کہ ما دیدہ بودیم چہ شد ؟

آقا قنبر - بزاز دغل پیشہ آنرا جازدہ[5] است

میر جعفر - کالائے بد بریش خاوندش - برو ایں را رد کن و بگو کہ ما ایں را نمیخواہیم

آقا قنبر - ایں ہم چنداں بد نیست - قماش خوبے میدارد

---

[1] خرہ - ڈھیر - جمع - انبار خرہ بنہ - ڈھیر یا جمع کر کہ [2] آب کش - دھو ڈال [3] مفروز کردہ - جدا کر کے - سوا کردہ کے بھی یہی معنی ہیں [4] رخت تنک - ہلکے پتلے کپڑے [5] لائے - درمیان - اندر - بیچ میں [6] جازدن - بدل دینا

آقا قنبر - در سارق کہ نیست

میر جعفر - گاز ر برده باشد بہ رخت شور خانه[1]

آقا قنبر - از رخت شور[2] - پرسان کرده ام میگوید پیش من نیست

میر جعفر - پس پیش دقاق[3] باشد

آقا قنبر - آیا - این ادیک[4] بر شما راست مے آید؟

میر جعفر - خیلے راست مے آید

آقا قنبر - یخه این قدرے پاره شد است

میر جعفر - آں رشته و سوزن بگیر و یخه اش را بدوز

آقا قنبر - دامن این نیز چاک شد است

میر جعفر - بگذار - خیاط خودش درست بکند

آقا قنبر - این ارخالق نیم تنه[5] شما چه خوب ساخته است که قرینه[6] ندارد

میر جعفر - بلے - تازه فرمائش داده بودم خیاط این را به ماشین[7] دوخته است

آقا قنبر - بر شما خیلے زیبندگی میدارد

میر جعفر - تو این را توے سارق پیچیده نگاہدار که روز عید خواہم پوشید

آقا قنبر - پس حالا چه خواہید پوشید؟

میر جعفر - حالا سرداری[8] خزم را خواہم پوشید

آقا قنبر - آیا این جبه ماہوت را نخواہید پوشید؟

میر جعفر - نخواہم پوشید - مگر تو این را خوب تکان بده تا از گرد پاک شود

آقا قنبر - خیلے گرد آلود است - تکاندن پاک نمیشود

میر جعفر - برو آں ماہوت پاک کن[9] را بگیر و این پتو را نیز از گرد پاک کن

آقا قنبر - این شال ترمه[10] را بیت[11] زده است

میر جعفر - پیش رفوگر ببر تا داغ دوزی[12] بکند

---

[1] رخت شور خانه - دھوبیوں کا گھاٹ [2] رخت شور - دھوبی [3] دقاق - کندی گر [4] ادیک - اچکن
[5] ارخالق نیم تنه - کوٹ [6] قرینه ندارد - یعنی شکل نہیں رکھتا [7] ماشین - مشین - کل
[8] سرداری خز - خز کا لباده [9] ماہوت پاک کن - برش [10] شال ترمه - سنجاف دار - حاشیه دار - ڈوره دار [11]
بیت - کیڑا - بیت زده است - کیڑا لگ گیا ہے [12] داغ دوزی - رفو +

آقا قنبر - دستکشهاے[1] شما کجا است؟

میر جعفر - توے دستم است

آقا قنبر - آیا شاید شما امروز بگردش نزدید؟

میر جعفر - بلے - بعد از نماز بسیر و گردش میرویم

سواری

احمد بے (بگزاده[2]) - کریم (پاکار)

کریم - بلے آقا

احمد بے - مہتر[3] را صدا کن کہ اسبم را بکشد و زین سواری رویش[4] گذارد

کریم - او اسبا[5] را عرق گیری و تشو[6] میکرد حالا برای کاری رفت است

احمد بے - میر آخور[7] کجا رفت است؟

کریم - آقا او ہم بسرکشی ایلخی[8] رفت است

احمد بے - جلودار[9] ما کجا است؟

کریم - عقب نعلبند رفتہ است

احمد بے - تو خودت چہ میکنی؟

کریم - من پئین[10] را با پارو[11] از پاے قاطرہا دور میکنم

احمد بے - تو این کارہا را با پاکار[12] دگر بسپار خودت پیش من بیا

---

[1] دستکش - دستانہ [2] بگزادہ - بگ سردار کو کہتے ہیں یعنی سردار زادہ - خان زادہ - ہندی میں ٹھیک اس کا ترجمہ صاحبزادہ ہے [3] مہتر - سائیس [4] محاورہ ہے کہ ہر چیز کے اوپر کو رو کہتے ہیں [5] اسبا - اسپ کی جمع ہے یعنی گھوڑے - اہل زبان کا محاورہ ہے کہ ہے ہوز اور الف سے جمع کرنے کی جگہ محض الف سے جمع کر لیتے ہیں - مثلاً سربازا - رفیقا وغیرہ اور اسپ میں بائے فارسی کی جگہ بائے موحدہ بولتے ہیں [6] تشو - کھریرا [7] میر آخور - داروغہ اصطبل [8] سرکشی ایلخی - گھوڑیوں کے گلہ کو جہاں بچھیرے پیدا ہوتے ہیں ایلخی - اور اس کے جائزہ یا ملاحظہ یا انتخاب اور چھانٹ کو سرکشی کہتے ہیں [9] جلودار - گھوڑے پر سوار کرانے والا - کوتل گھوڑا تھامنے والا سوا سائیس کے جس کو مہتر کہتے ہیں ایک دوسرا شخص جلودار ہوتا ہے اس کا کام یہ ہے کہ گھوڑا تیار کرے اور سواری کے واسطے حاضر کر کے باگ پکڑے کھڑا رہے [10] پئین - گھوڑوں کی لید [11] پارو - پھاوڑہ [12] پاکار - بھنگی +

میر جعفر - اگرچہ قماش خوب ہم داشتہ باشد - مگر مانمے خریم

آقا قنبر - چوخہ کہ شما دیروز فرمائش دادہ بودید حاضر است

میر جعفر - پیش بیار کہ بخیہ اش را بہ بینم

آقا قنبر - بہ بہ - دستش مریزاد چہ قدر خوب دوخت است

میر جعفر - ایں توپ اطلس را ہم باو بدہ کہ داسئہ عیال ما یک نیم تنہ بسازد

آقا قنبر - آقا! حسن ویردی - دم در استادہ انتظار شما میکشد

میر جعفر - برو تو پائے پلہ[1] پذیرائی کن و در اطاق پذیرائی[2] بنشاں من جوراب پوشیدہ مے آیم

آقا قنبر - آقا! شما ایں جوراب ساقہ بلند رانمے گیرید؟

میر جعفر - بلے میگیرم - جوراب بند[3] من پیش بیار

آقا قنبر - آقا شما پاتاوہ[4] خود را چہ کردہ اید؟

میر جعفر - بہ برادر خود بخشیدہ ام

آقا قنبر - شما امروز کفش در پا میکنید یا چکمہ؟

میر جعفر - من چکمہ ساقہ بلند در پا خواہم کرد

آقا قنبر - آقا حسن ویردی میگوید - من تا یکے انتظار شما میکشم شما زودتر تشریف بیارید - کار واجبی دارم

میر جعفر - بگو یک دقیقہ صبر کند - تا کلیجہ[5] ام را بپوشم ریشم را شانہ کنم مے آیم

آقا قنبر - چشم بد دور ایں کلاہ بسر شما چہ قدر زیبندگی دارد

میر جعفر - آں آئینہ را بیار و پیش روئے من بگذار

آقا قنبر - ایں منگولہ[6] کلاہ شما چہ قدر بایں کلاہ زیبندگی میدارد

میر جعفر - خیلے خوب بیادم دادی - ما را در مسجد جامع رفتن است بیار آں عمامہ را بسر بہ پیچیم

---

[1] پائے پلہ - زینہ کے نیچے - یا - محاورہ ہے نیچے کے معنے ہیں جنانچہ پائے پردہ یعنی پردہ کے نیچے [2] اطاق پذیرائی - ملاقات کا کمرہ - بیرونی درجہ [3] جوراب بند - گیٹس - نیفا [4] پاتاوہ - یا - پاتابہ [5] کلیجہ - دراز کوٹ جو کہ زانو سے نیچے تک ہوتا ہے [6] منگولہ - ٹوپی کا پھندنا - طرّہ ٭

هیچ اسپ باقی نمانده است ؟
کریم - یک قاطر باچگی در طویله باقی است
مگر خیلے چموش[1] و بدرگ است اگر بفرمائید آں
الاغ[2] را پالان سواری بر رویش بگذارم -
بمرگ خودم که در رفتن خیلے رہوار است من
ہر روزه سوارش شده ام
احمد بے - خفه شو تخم خر - برو از طویله آقا دائی
ما یک اسب برائے زین سواری ما بیار
کریم - اسپہائے شاں امروز باسب دوانی[3]
رفته اند
احمد بے - برو از اصطبل عموے ما اسب
شبرنگ دیروزه را بیار
کریم - آقا ایں اسب سواری حاضر است
احمد بے - زینش را درست کن به بیں قاش
زین کج بنظرے آید

کریم - آقا ایں اسب لگام و پاردم[4] نمیدارد
احمد بے - لگام و پاردمش را کجا گم کرده ؟
کریم - دریں راه برو سوار شده بودم - ہمینکه
پا برکاب آوردم ایں کره خر کهنگیری[5] آغاز
نهاد - شلاق[6] زدم لگد پرانید - مهمیز کردم سیخ
شد - از زین پرت[7] شدم - عنان از کفم
بگسلانید و گریخت - زین و برگ[8] را نمیدانم
کجا افگنده است
احمد بے - تو الدنگ ! تو چرا برو سوار شده بودی ؟
کریم - میخواستم رفتارش را به بینم
احمد بے - ایں تخم چاروا[9] خیلے بدرگ است
برو ایں را رو کرده بیا
کریم - باز از برائے شما الاغ خود را پالان
بیندازم
احمد بے - نفست[10] بگیر حرامزاده - برو

---

[1] چموش - سرکش - بدرگ - بدذات [2] الاغ - گدھا [3] اسپ دوانی - گھوڑ دوڑ [4] پاردم - دمچی [5] کهنگیری - اڑی کرنا [6] شلاق - قمچی - تازیانہ [7] پرت شدم - لوٹ پڑا [8] زین و برگ - زین تو معروف چیز ہے اور برگ گھوڑے کے تمام ساز و سامان چرمی کو کہتے ہیں + [9] ایں تخم چاروا - یعنی گدھے کا بچہ [10] نفست بگیر - یعنی چپ رہ +

کریم - پاکار دگر طور کاہ کشی[1] بدوش گرفتہ برآے آوردن کاہ بہ ثاردان[2] رفتہ است

احمد بے - زین دار باشی[3] ما چہ کار میکند؟

کریم - زین و تگلتو[4] اصلاح طلب بود آنرا پیش سراج برد است

احمد بے - خیر - حالا تو کار خودت را بگذار و اسب زین سواری مارا بیار

کریم - کدام اسب را؟

احمد بے - نقرہ خنگ مارا

کریم - آقا زادہ بر دسوار شدہ بگردش رفتہ است

احمد بے - اگر نقرہ خنگ ما موجود نیست آں کرۂ کہر[5] را بیروں کش

کریم - او بیمار شد است

احمد بے - چہ طور بیمار شد است؟

کریم - دیروز - خواہرزادۂ شما او را بگردش بردہ بود یُورتمہ[6] میتاخت پایش در گود[7] بیفتاد ناقلا[8] بزمین خوردہ لنگ شد است

احمد بے - چرا او را یُورقہ[9] نتاخت تا از افتادن باز مے ماند

کریم - آنہا ہمیشہ یُورتمہ میتازند

احمد بے - بر و تو آں کرنک حرون مارا اگر میتوانی بیروں بکش و ساز انگریزی رویش گذار

کریم - او را برادر زادۂ شما بہ کالسکہ[10] بستہ بردہ است

احمد بے - آیا در اصطبل از برائے سواری ما

---

[1] طور کاہ کشی - گھاس باندھنے کی جالی [2] ثاردان - باغ - یہ انگریزی گارڈن Garden سے مفرس ہے
[3] زین دار باشی - داروغہ بگھی خانہ [4] تگلتو - گھوڑے کا سامان چرمی [5] کہر - سرنگ [6] یورتمہ - پویہ دوڑ - واؤ اظہار حرکت کے واسطے ہے [7] گود - گڑھا - نشیب - گڑھا - گہراؤ [8] ناقلا - بے ڈھب [9] یورقہ - گھوڑے کی وہ چال ہے جس کو دُرکی یا ڈُلکی کہتے ہیں - واؤ اس میں صرف اظہار حرکت کے واسطے ہے [10] کالس - بروزن تالش اور کاف بحسب محاورہ تصغیر کا کاف ہے جیسے مرد مردکہ - زن زنکہ - یہ لفظ عام طور پر بگھی کے معنی میں مستعمل ہوتا ہے خواہ کسی قسم کی بگھی ہو - یعنی اہم نہ رہے کہ بگھی کے کل انواع پر بولا جاتا ہے اور اس کا ماخذ انگریزی لفظ کالیش Caloash ہے - کالیش کو کالیس مفرس کرکے آخر میں تصغیر کا کاف لگا دیا ہے - بعض اہل زبان بجائے کاف گاف لگا کر کالسگہ بولتے ہیں

یہاں کاتب کی غلطی ہے +

الماس بیگ - یک راست بسمت سیستان میبرد

رستم خاں - ایں راہ ہموار بنظر مے آید

الماس بیگ - بلے - ایں راہ از ہمہ جا ناقلا[1] و نشیب و فراز است

حاتم خاں - ایں کوہ بالمرہ[2] کچل[3] است

الماس بیگ - چونکہ از روئیدگیہا اثرے نمیدارد خاکش ہمہ دلگیر[4] است

رستم خاں - شاید ازیں گردنہ[5] باں بینی کوہ[6] میتواں رسید

الماس بیگ - نہ خیر - ازیں گردنہ کہ بالاتر روید گدوک[7] مسطحے پیش مے افتد - چوں از پرتگاہش[8] سرازیر میشوید[9] درہ گودے[10] است و در وسط راہش خرپشتہ[11] ایست کہ راہش باں بینی کوہ است

حاتم خاں - آخر ایں رشتہ کوہ را چہ مے نامند؟

الماس بیگ - شما در خارطات[12] کوہ سلیمان را نخواندہ اید؟ ایں ہماں کوہ سلیمان است

حاتم خاں - در پس ایں بغلۂ[13] کوہ چہ چیز است؟

الماس بیگ - ازیں بغلۂ کوہ کہ عبور کنید - ماہوریست[14] بر لب دیلائے[15] عمیق کہ آدم آنہا را دیدہ زہرہ ترک میشود

حاتم خاں - ایں جرکوہ[16] نیز چہ قدر مہیب است کہ آدم بے خطر از زیر آں نتواند گذشت

---

[1] ناقلا - بے ڈھب - ناہموار [2] بالمرہ - بالکل - تمام [3] کچل - گنجا - کوہ کچل - گنجا پہاڑ - جس پر درخت اور گھاس نہ ہو [4] خاک دلگیر - مٹی بھیانک شکل - وحشتناک پہاڑ - دلگیر - وحشتناک [5] گردنہ - پہاڑ کی گھاٹی - پیچدار اور تنگ راستہ چڑھائی کا [6] بینی کوہ - پہاڑ کی باریک چٹان جو سیدھی اور لمبی ناک کی چونچ کی طرح سے آگے کو نکلی ہوئی ہوتی ہے [7] گدوک - پہاڑ کی گھاٹی سے اوپر چڑھ کر چوٹی پر جو کسی قدر مسطح جگہ ہوتی ہے اُسے گدوک کہتے ہیں [8] پرتگاہ پھسلواں جگہ [9] سرازیر شدن - نیچے اُترنا [10] گو - گہراؤ - گڑھا - مغاک [11] خرپشتہ - زمین کا ایسا ٹیلا جو ہر طرف سے سلامی ہو [12] خارطات - خریطہ کی جمع ہے - خریطہ جغرافیہ کو کہتے ہیں - خارطات - نقشہجات جغرافیہ [13] بغلۂ کوہ - پہاڑ کی ڈھاک - حرفی ضلع [14] ماہور - ٹیلہ - ٹپہ - خرپشتہ [15] دیلا - درہ - وادی - دو پہاڑوں کے درمیانی راستہ - یہ لفظ انگریزی ویلی Valley سے مفرس ہے [16] جرکوہ - پہاڑ کا شگاف - دراڑ +

قاطر ما چیکهاے ما را بدرشکه[1] سربنه ما بسته کن

کریم - آقا تکرعراده[2] اش از دیروز شکسته شده است

احمد بے - واگون[3] ما را که برده است ؟

کریم - پسر آقا دائی شما برده است

احمد بے - این روپیه بگیر و از ادارهٔ[4] ترن وائی[5] یک بلیت[6] واسهٔ من بیار که تا استاسنه[7] ریل برسم

کریم - بلے ترن وائی - خیلے بآرام[8] و سنگین حرکت میکند

سیر و گردش

رستم خاں - حاتم خاں آقا! بیائید یک دقیقه سیر و گردش بکنیم

حاتم خاں - یک خرده - صبر کنید که الماس بیگ را صدا زنم که او هم همراه ما بیاید

رستم خاں - وا ایستید راه عبور خیلے بد است

الماس بیگ - بلے - در بین راه خیلے گل و شل بنظر مے آید

حاتم خاں - متجاوز از یک فرسنگ گل است

رستم خاں - معلوم میشود که سیلاب این زمین را گود[9] کنده است

حاتم خاں - حالا ما از کدام راه برویم ؟

الماس بیگ - از راهیکه جلو شما است

حاتم خاں - این راه سربالا[10] بکجا میرود ؟

---

[1] درشکه - ہلکی سبک بگھی - یعنی زمیں دوز گاڑی - منجملہ بگھی کے اقسام کے یہ بھی ایک قسم کی گاڑی ہے کسی قدر نیچی اور سبک سقف دار اور بلا سقف دونوں طرح کی ہوتی ہے - یہ لفظ انگریزی دو اسم سے مرکب ہے یعنی ڈراچیٹس [illegible] سے مفرس ہوا ہے - فارسی میں ٹی ایچ کا بدلا شین ہے - آخر میں کاف بحسب محاورہ اہل ایران تصغیر کا ہے [2] تکرعراده - عراده چرخ اور گاڑی کے پہیہ کو کہتے ہیں - تکر اُس کے دُھرے کو کہتے ہیں [3] واگون - چار پہئے کی گاڑی - چو پہیہ بگھی - چھت دار گاڑی - یہ لفظ انگریزی ویگن Waggon سے مفرس ہوا ہے [4] اداره - دفتر محکمہ - کارخانہ [5] ترن وائی - ٹرامویے Tramway کا مفرس ہے یعنی گھوڑوں کی ریل [6] بلیت - سند - رقعہ - ٹکٹ - یہ لفظ انگریزی بیلٹ Billet سے مفرس ہے [7] استاسنه اور استاسیون - ریل کا اسٹیشن [8] بآرام و سنگین حرکت کردن - بے تکان اور آہستہ چلنا [9] گود - گڑھا نشیب [10] سربالا

حاجی صالح - از قندهار

رستم خاں - بکجا تشریف میبرید؟

حاجی صالح - به لاهور

رستم خاں - چرا براه آهن[1] تشریف نیاوردید؟

حاجی صالح - کرایه ریل را وسعت نداشتم

رستم خاں - قندهار ازینجا پانزده روزه راه باشد

حاجی صالح - خیر - کمتر است - اگر براه آهن گیرید فقط دو روزه راه است و اگر منزل منزل گیرید ده روز است

رستم خاں - باز از لاهور رد شده بکجا تشریف میبرید؟

حاجی صالح - بدهلی - ازانجا بلکهنؤ - ازانجا بنارس باز به بمبئی

حاتم خاں - از قندهار - آں طرف - متردین را کسے از آمد و شد منع نمیکند؟

حاجی صالح - از جانب امیر صاحب کابل قدغن[2] است تا کسے تذکره[3] نداشته باشد آنسو پا نگذارد

رستم خاں - این کیست که همراه شما مے آید؟

حاجی صالح - رفیق راه هست - بومی[5] ماست

رستم خاں - چه کاره است؟

حاجی صالح - میوه هاے هر جور آورده است

رستم خاں - بخیال من - درین راه از درزد و دله[4] خطر نه باشد

رستم خاں - انتظام دولت انگلیس است کسے بمال کسے دستبرد کرده نمیتواند

الماس بیگ - بلے - در شهر کجا که ایلاردی[6] برده و برد بوده است قراولان[7] گرفته دستاق کرده اند

حاجی صالح - حالا شهر نزدیک رسیده باشد؟

رستم خاں - بلے - ازین کوه که سرازیر[8] میشوید شهر است

حاجی صالح - همه صحرا سبز و خورم بنظر مے آید

الماس بیگ - قریب کوه جلگه[9] ایست پر از گل و لاله

حاجی صالح - سیاهی جاده بنظر نے آید شاید که ما راه غلط کرده ایم

---

[1] راه آهن - ریل [2] قدغن - تاکید - ممانعت [3] تذکره - راهداری کی سند - چٹھی - پروانہ [4] درزدودله - چور - بدمعاش [5] بومی - هموطن [6] ایلاردی بردارد بدو - اٹھائی گیرا [7] قراول - چوکیدار - پہره دار پولیس میں [8] سرازیر شدن - نیچے آنا [9] جلگه - میدان مسطح - هموار زمین - قابل زراعت ٭

الماس بیگ - بیائید کہ برایں خرپشتہ برائیم

حاتم خاں - شکلش را گم کنید - بیائید ایں

بغل براہ[1] گذشتہ تماشائے آں دریاچہ[2] را بکنیم

الماس بیگ - باتلاقش[3] را گم کنید کہ خرتا بکفل

فرو نشستہ است

رستم خاں - متردّدین[4] کہ ازیں راہ آمد و شد

میکنند بکجا فرو کش میشوند؟

الماس بیگ - دم پُل منزل میکنند

رستم خاں - ایں پُل چند چشمہ[5] میدارد؟

الماس بیگ - دوازدہ چشمہ میدارد

رستم خاں - دریا امروز خیلے بر سر طغیانی است

الماس بیگ - بلے - موسم برشکال است

دریا دریں روزہا کیفیت عجیبے میدارد

رستم خاں - ایں مردم کہ در لوتکہ[6] نشستہ اند

کیستند؟

الماس بیگ - اینہا راہ گیر[7] ہستند

رستم خاں - بیائید یک دقیقہ با ایشاں دلخوشی کنیم

حاتم خاں - ایں پیرہ مرد محترمے بنظرمے آید

بایست کہ با او معرفی[8] بکنیم

رستم خاں - سلام علیک آقا!

حاجی صالح - وعلیکم السلام

رستم خاں - آغوز[9] بخیر

حاجی صالح - آغوز شما نیز بخیر

رستم خاں - آقا اسم مبارک تاں چیست؟

حاجی صالح - بندہ حاجی صالح نام میدارم

رستم خاں - مبارک اسمے است - از کجا میرسید؟

---

[1] بغل براہ - ایسا راستہ جو زمین کھود کر گہرا بنایا جاوے اور اس کے بغلی کنارے بلند ہوں [2] دریاچہ جھیل - تالاب [3] باتلاق - دلدل - کیچڑ - دھسن [4] متردّدین - آنے جانے والے [5] چشمۂ پُل - پل کا در جس میں سے پانی ہو کر گذرتا ہے [6] لوتکہ - سواری کی چھوٹی کشتی [7] راہگیر - مسافر [8] معرفی کردن - پہچان کرنا - صاحب سلامت شناسائی کرنا [9] آغوز - حرکت کرنا - ملک ایران میں رسم ہے - جب کوئی شخص سفر کو جاتا ہے یا سفر سے آتا ہے تو دوست احباب اسے راستہ میں پا برکاب دیکھ کر بطور تفاؤل کہتے ہیں آغوز بخیر یعنی تمہاری حرکت سفر مبارک ہو - مسافر جواب دیتا ہے کہ آغوز شما نیز بخیر یعنی تمہاری حرکت بھی بخیر ہو۔

حاجی صالح - این مردم ها درین سبزه زار چه میکنند؟

الماس بیگ - زمین را از خشکبار[۱] مایه داده شیار[۲] کرده از برای سبزی کاری[۳] گردبندی[۴] میکنند

حاجی صالح - معلوم میشود که خاک این سرزمین همه اش پوک[۵] است

الماس بیگ - خیلے نرم و حاصل خیز[۶] است

حاجی صالح - درین جاها آیا زراعت دیمی[۷] میکارند یا خود آبی[۸]

الماس بیگ - در اکثر جاها آبی نهری است و پاره جاها چاهی است و در تنک تنک[۹] جاها دیمی است - شلتوک[۱۰] و ذرت[۱۱] درینجا بدقت[۱۲] عمل مے آید

حاجی صالح - بیائید از نزدیک حاصل دو تا خوشه ذرت[۱۳] شیرینی بچینیم

رستم خان - بگذارید از بازار میگیریم

حاجی صالح - اب این رود خانه گل آلود و لجن[۱۴] است

الماس بیگ - شما را از دور همچو بنظر مے آید ورنه خیلے تمیز[۱۵] و صاف است

حاجی صالح - این باغ که بنظر مے آید - باغ گلکاری[۱۶] است یا خود باغ نباتات[۱۷] است

الماس بیگ - درست راست ما باغ گلکاری است و پیشتر از آں باغ شجری[۱۸] است و درمیان آں باغ وحش[۱۹] است

حاجی صالح - این بنائے سر تیز که از دور بنظر مے آید

---

۱ خشکبار - کھاد ۲ شیار کردن - ہل چلانا ۳ سبزی کاری - ترکاری بونا ۴ گردبندی - کیاریاں بنانا - اس تمام فقرہ کے یہ معنی ہیں کہ زمین میں کھاد ڈال کر اور ہل چلا کر ترکاری بونے کے لئے کیاریاں بنا رہے ہیں ۵ پوک - نرم - پولی زمین ۶ حاصل خیز - زراعت کے قابل زمین ۷ دیمی - بارانی ۸ آبی - چاہی یا نہری ۹ تنک تنک جاہا - کہیں کہیں متفرق مقامات ۱۰ شلتوک - دھان - چھونہ ۱۱ ذرت - مکئی - جوار ۱۲ بدقت - محاورہ حال اہل زبان میں معنی اچھی طرح سے چنانچہ بدقت کاشتن کے معنی ہیں اچھی طرح سے بونا - اور بدقت عمل آمدن - اچھی طرح سے پیدا ہونا ۱۳ خوشہ ذرت سیری - دودھیا مکئی کے بھٹے ۱۴ لجن - گاد - گدلا - تلچھٹ ۱۵ آب تمیز - صاف پانی - نرمل جل ۱۶ باغ گلکاری - پھول باغ پھولوں کے بونے کی جگہ ۱۷ باغ نباتات - بوٹیوں یا ترکاریوں کے بونے کا باغ ۱۸ باغ شجری - درختوں کا باغ ۱۹ باغ وحش - چڑیا خانہ -

الماس بیگ - بلے - شما راہ گم کردہ اید - مگر
بلدیت نمیدارید

حاجی صالح - اگر ما بلدیت میداشتیم اینقدر ول راہ[1]
نے رفتیم

رستم خاں - رفیق شما حالا در کجا رفت است؟

حاجی صالح - درمین راہ از ما سوا شد است

رستم خاں - آیا او بہ لاہور نخواہد رفت ؟

حاجی صالح - او در عقب ما بچاپاری[2] مے آید

رستم خاں - الآن شما تنہا میروید ؟

حاجی صالح - من غریب ایں ولایتم و بلدیت
نمیدارم - مبادا کہ راہ گم کنم

الماس بیگ - شما ہمراہ من بیائید ما شما را
رہبری میکنیم

حاجی صالح - خیلے مہربانی شما باشد - شاید کہ
ازینجا منزل شما نزدیک است ؟

رستم خاں - بلے - نزدیک است

حاجی صالح - ازینجا چہ قدر مسافت میدارد ؟

رستم خاں - چنداں مسافت ندارد - فقط پنج میل
راہ است

حاجی صالح - آقا اسم مبارک تاں چیست ؟

رستم خاں - مرا رستم خاں میگویند

حاجی صالح - شما چہ کار میکنید ؟

رستم خاں - بندہ کلانتر[3] ایں دہ ہستم

حاجی صالح - ایں آقا کہ جلو شما استادہ است
چہ نام میدارد ؟

رستم خاں - حاتم خاں نام میدارد

حاجی صالح - چہ کارہ است ؟

رستم خاں - کدخدائے[4] شہر است

حاجی صالح - ایں بزرگ کہ در دست راست شما
راہ میرود چہ کس است ؟

رستم خاں - نامش الماس بیگ است - ارباب[5] دہ
ما با او تعلق میدارد

---

[1] ول راہ رفتن - بیہودہ راہ چلنا - بھٹک جانا [2] چاپار - ڈاک - گھوڑے کی ہو یا کسی طرح کی سواری کے
لئے [3] کلانتر - چودھری - چوکیدار [4] کدخدا - میر محلہ - مقدم - سٹی سپرنٹنڈنٹ [5] ارباب - زمیندار -
مالگذار - تعلقدار +

حاجی صالح - این عمارت پشت ماہی کہ دخان ازاں متصاعد است چہ چیز است ؟

رستم خاں - اِستاسیون[۱] ریل است

حاجی صالح - این جمعیت زیاد از برائے چیست ؟

رستم خاں - اینجا اردو[۲] زدہ اند

حاجی صالح - این آدمہا کہ بسیل[۳] بافتہ - یتپ[۴] بستہ اند چہ میکنند ؟

رستم خاں - امروز قشون[۵] را سان[۶] دادہ اند این دستہ سربازہائے[۷] نظامی است کہ گاہے دُرنا[۸] وار قطار بستہ میدوند و گاہے پُشتک[۹] میزنند و گاہے دفیلہ[۱۰] گشت میکنند

حاجی صالح - این مقام را چہ مے نامند ؟

رستم خاں - این را پاراد[۱۱] میگویند و از برائے مشق جنگ ساختہ اند

حاجی صالح - آیا این عمارتہا داخل بدنۂ[۱۲] شہر است ؟

رستم خاں - نہ خیر - این ابنیہ ہمہ اش خارج از ہیئتیہ[۱۳] است

حاجی صالح - این شہر تا چند خانفار[۱۴] میدارد ؟

رستم خاں - البتہ متجاوز از دہ ہزار باب خانہ[۱۵] باشد

حاجی صالح - خیلے پُرورت[۱۶] است

---

۱ استاسیون - اسٹیشن ۲ آردو - چھاؤنی - پڑاؤ ۳ بسیل بسیل بافتہ - موچھوں سے موچھیں جوڑے ہوئے یا ملائے ہوئے یعنی قریب قریب کھڑے ہوئے ۴ یتپ - پیادوں کی صف ۵ تشون - لشکر - فوج - سپاہ ۶ سان - جائزہ ملاحظہ ۷ سرباز - پلٹن کے سپاہی - نظامی فوجی - سرباز نظامی - فوجی سپاہی ۸ دُرنا - کلنگ - چونکہ اکثر کلنگ قطار باندھ کر ایک دوسرے کے پیچھے ہو کر چلتے ہیں اس لئے اہل عجم قطار باندھی ہوئی صف کو دُرنا دار کہتے ہیں ۹ پُشتک پاؤں کی تھپکی جو ایک ساتھ دونوں پاؤں سے ہو ۱۰ دفیلہ - چکر کا گشت - صف بصف ایک خط یعنی ایک ڈنڈی پر آگے پیچھے ہو کر چلنا اور دائرہ کے طور پر چکر کھانا - یہ صورت جنگی پلٹن کی رفتار ہے - یہ لفظ انگریزی دی فیل سے ماخوذ ہے - سے معرّب ہے ۱۱ پاراد - فوج کے جائزہ دینے کی جگہ - صف بندی کا مقام - قواعد کا میدان - یہ لفظ پریڈ Parade سے معرّب ہے ۱۲ بدنہ شہر - شہر کا جسم - ہیئت مجموعی ۱۳ ہیئتہ - شہر آبادی - یہ لفظ انگریزی سیٹی City سے معرّب ہے ۱۴ خانفار - گھر - حویلی ۱۵ باب خانہ - دہلیز خانہ - چوکھٹ - دہ ہزار باب خانہ - دس ہزار چوکھٹ گھر ۱۶ پُرورت - پُر منازل - پُرورت - آباد - پُر منازل - پُر

چہ چیز است ؟

رستم خاں - مینار ساعت[1] است

حاجی صالح - ایں بنا را کہ ساخت است ؟

رستم خاں - ایں بنا از وجوہ خزانہ دولت ساختہ اند

حاجی صالح - چشم انداز[2] ایں برج بکدام طرف است ؟

حاتم خاں - بطرف دریا است

حاجی صالح - ایں مینار چند پلہ[3] میدارد ؟

حاتم خاں - دویست[4] پلہ میخورد[5]

حاجی صالح - در مقابلش ایں تالار[6] بزرگ چہ چیز است ؟

حاتم خاں - ایں گمرک[7] خانہ ایست

حاجی صالح - در دست راستش ایں بنائے بلند کہ دور اطاقش[8] را با سیم[9] شبکہ کردہ اند از برائے چیست ؟

حاتم خاں - دیوان خانہ[10] عدلیہ است

حاجی صالح - ایں مردمہا کیستند ؟ کہ دور اطاقش گرد آمدہ اند

حاتم خاں - ایں عارضین[11] ہستند کہ از برائے فصل خصومات[12] اینجا حاضر آمدہ اند

حاجی صالح - ایں بنا خیلے مستحکم بنظر مے آید

رستم خاں - ایں عمارت تماماً از سنگ و آجر[13] و گچ است

حاجی صالح - ایں بنائے کلاہ فرنگی چہ چیز است ؟

رستم خاں - کلیسائے انگلیس است

حاجی صالح - ایں مجسمہ[14] نیم تنہ از کیست ؟

رستم خاں - ایں استاتوئے[15] اعلیٰ حضرت قیصرۂ ہند است

---

[1] مینار ساعت - گھنٹہ گھر [2] چشم انداز - جھروکہ [3] پلہ - زینہ - سیڑھیاں [4] دویست - دوصد - دوسو [5] پلہ خوردن - سیڑھیاں لگنا [6] تالار - ہال - بڑا کمرہ - کمرہ [7] گمرک خانہ - چنگی کا محکمہ - ٹون ڈیوٹی - محصول لینے کا مقام [8] اطاق - کمرہ [9] سیم - تار ہو ہے کا ہو یا پیتل کا یا چاندی کا - شبکہ - جالی - جال - سوراخ دار ٹٹی [10] دیوان خانہ - کچہری - دیوان خانہ عدلیہ - جج کی کچہری - ججی [11] عارضین - اہل مقدمہ [12] فصل خصومات - مقدمات کا فیصلہ [13] آجر - پکی اینٹ اہل زبان کچی اینٹ کو خشت اور پکی اینٹ کو آجر کہتے ہیں یہ لفظ دراصل عربی ہے [14] مجسمہ - پتھر کی مورت - مجسمہ نصف تنہ - آدھے دھڑ کی مورت [15] استاتو - اسٹیچو - پتھر کی مورت - یہ لفظ انگریزی سٹی ٹیو Statue سے مفرس ہے +

رستم خاں - ایں قراول[1] خانہ است

حاجی صالح - دریں شہر ہر روزہ چہ قدر مال بفروش میرسد

رستم خاں - روزے مال دویست ہزار پول بفروش میرسد

حاجی صالح - ایں مرد کہ روے صندلی نشستہ است چہ کس است؟

رستم خاں - ایں گزمہ[2] باشی شہر است

حاجی صالح - ایں بولوارہ[3] چہ نام میدارد؟

رستم خاں - ایں راچہارسوق[4] وزیر خاں میگویند

حاجی صالح - حالا وقت بیگہ شد است میخواہم بکارواں سرائے بروم

رستم خاں - کارواں سرائے بیرون شہر عقب گمرک خانہ واقع است

حاجی صالح - راہش از کدام سوے است؟

رستم خاں - راہش بدست چپ شما واقع است

حاجی صالح - ایں چہ چیز است؟ کہ مردم ایں را کشاں کشاں میبرند

رستم خاں - ایں طولمبہ[5] است معلوم میشود کہ جائے آتش درگرفت است کہ طولمبہ چیہا دواں دواں میروند

حاجی صالح - الآن بندہ مرخص میشوم شمارا بخدا میسپارم

رستم خاں - فی امان اللہ بروید

رستم خاں - حاتم خاں آغا - شما استادہ چہ میکنید بیائید باطاق[6] گار نشستہ انتظار آمدن شمندفر[7] بکشیم

حاتم خاں - من والماس بیگ اینجا حرف

---

[1] قراول خانہ - پولیس اسٹیشن - قراول پولس مین کو کہتے ہیں [2] گزمہ - پولیس - گزمہ باشی - پولیس افسر - کوتوال - تھانہ دار [3] بولوارہ - احاطہ - محلہ - یہ لفظ انگریزی بول ورک Bulwark سے مفرس ہے - [4] چارسوق وزیر خاں - وزیر خاں کا چوک [5] طولمبہ - بمبہ - پانی پھینک کر آگ بجھانے کا آلہ - یہ آلہ ہر ایک بڑے شہر میں میونسپلٹی کی طرف سے آگ بجھانے کے لئے رہتا ہے - یہ لفظ انگریزی ٹول پمپ [illegible] سے مفرس ہے [6] گار - اسٹیشن - اطاق گار - اسٹیشن کا کمرہ [7] شمندفر - ریل - یہ لفظ ترکی ہے +

رستم خاں - بلے خوب آباد ان است

حاجی صالح - تنگ تنگ چاہا - کہ و[1] الاچیق ہم

بنظرمے افتد

رستم خاں - آرے - مردم کم مایہ در الاچیق

وکپر[2] زندگانی بسر میکنند

حاجی صالح - ازیں قرار داد معلوم شد کہ ایں

عمارتہا خارج از شہر است پس شہر کجا است؟

رستم خاں - آں بناے بلندے کہ پیش روے

شما است دروازۂ شہر است و دوراں فصیل[3] است

حاجی صالح - بیائید یک دقیقہ در بازار گردش

کنیم تا خوب بلدیت[4] بہم رسانیم

رستم خاں - خیلے خوب بیائید ازیں دہنۂ

چارسوق[5] بگذریم

حاجی صالح - شما پیش پیش بروید من پشت

سر شما مے آیم

رستم خاں - خیر - مے باید ما باہم یکجا برویم

کہ ازہم سوا[6] نشویم

حاجی صالح - دریں راہ خیلے خنجال[7] و جمعیت

است کہ عبور و مرور دشوار است

رستم خاں - بلے خیلے شلغ[8] است - سر حساب

تنہ[9] نخورید

حاجی صالح - بیائید ازیں پس[10] کوچہ بگذریم کہ

راہ خلوت[11] است

رستم خاں - راہ آمد و شد ایں پس کوچہ بند است

حاجی صالح - باز از کدام راہ برویم؟

رستم خاں - ازیں راہ کج[12] کردہ میباید کہ بدست

چپ بگردیم

حاجی صالح - ایں راہ بکجا میرسد؟

رستم خاں - یک راست بہ مسجد جامع میرسد

حاجی صالح - پاے مسجد جامع ایں چہ عمارت است؟

---

[1] کہ - ٹٹیوں کا گھر - چھپر - الاچیق - چھپر - ٹٹی - گھانس - پھونس کی ٹٹیاں [2] کپر - چھپر [3] بلدیت - واقفیت

[4] چارسوق - چارسو - چوک - چاندنی چوک [5] ازہم سوا شدن - ایک دوسرے سے علیحدہ ہو جانا [6] جنجال

ریل پیل [7] شلغ - جمگھٹا [8] سر حساب - آگاہ رہو - ہوشیار رہو - تنہ خوردن - دھکا کھانا [9] پس کوچہ - گلی

[10] راہ خلوت - خالی رستہ [11] راہ کج کردن - راستہ کترا جانا +

عابد قلی - فقط خواجہ الماس بزاز - دکان چیدہ است
کلب عابد - دکان خواجہ الماس در کجا است؟
عابد قلی - پاے پلہ[1] مسجد شاہی - دم[2] دروازہ کلاں - متصل[3] دہنہ چارسوق
کلب عابد - ازینجا چہ قدر مسافت باشد؟
عابد قلی - چار تیر پرتاب باشد
کلب عابد - برخیز دکانش را بمن نشاں بدہ
عابد قلی - این است دکان خواجہ الماس
کلب عابد - سلام علیکم خواجہ صاحب
خواجہ الماس - وعلیک السلام آقا - قدم برچشم بسم اللہ بفرمائید و بالا بفرمائید - و خدمت بفرمائید
کلب عابد - چشم شما روشن
خواجہ الماس - احوال شما بخیر است انشاء اللہ ہیچ ناخوشی نباشد
کلب عابد - الحمد للہ - احوال من بخیر ہست است - احوال جناب چہ طور است - حالت بازارتاں چگونہ است؟

خواجہ الماس - خیلے خوب است
کلب عابد - فروش تاں خوب است
خواجہ الماس - مشتری مجال نمیدہد - از بس کہ آدم ازاں سرمے برند
کلب عابد - خدا برکت دہد مال کہ خوب شد بازار کساد نمیشود
خواجہ الماس - من مال بد ودرد دکان نمیکنم
کلب عابد - بلے - مال خوب ہیچ جا بند نے ماند
خواجہ الماس - من امسال مال کشمیر آوردہ بودم ہمہ اش بفروش رسیدہ است
کلب عابد - مال کشمیر خیلے آب بردار[4] است
خواجہ الماس - بلے - اگر مشتری باشد یک بردہ منفعت[5] میدارد
کلب عابد - دریں لنگہا[6] چہ چیز است؟
خواجہ الماس - دریں لنگہا مال تنخواہ کشمیر است
کلب عابد - این مال را کے آوردہ اید؟

[1] پاے پلہ - زینہ کے نیچے - با محاورہ ہے نیچے کے معنی میں [2] دم - پر - قریب - پاس [3] متصل - برابر ۵۳
[4] آب بردار - [5] بامنفعت [6] لنگ - گٹھری +

میرزیم شما اندرون رفته بلیت[1] حاصل بکنید.

رستم خان - تلگرافچی[2] میگوید که ترن[3] از مقام الف براه نیفتاده است وقتیکه ترن از مقام الف اینجا میرسد ترن اینجا ویل میکنند

حاتم خان - شاید ترن بمقام ب عوض میشود؟

رستم خان - نه خیر همه ترن عوض نمیشود فقط کالسکه بخار[4] را عوض میکنند

الماس بیگ - شاید که لیون[5] مقام د آنجا منتهی میشود و از آنجا خط راه آهن و آغاز میشود

رستم خان - این لیون جنوب یک راست بمقام س میرسد و آن دگر لیون بجانب ک میرود

الماس بیگ - در این خط راه آهن جائے تونل[6] هم می افتد یا خیر؟

رستم خان - در هیچ جائے افتد

حاتم خان - این کالسکه چه قدر آرام و سنگین حرکت میکند

خرید و فروش

کلب عابد - عابد قلی!

عابد قلی - بلے آقا

کلب عابد - پاشو[7] که برویم بازار

عابد قلی - مگر چیزے خریدن میخواهید

کلب عابد - یک توب[8] اطلس و یک طاقه ماهوت را خریدن میخواهم

عابد قلی - امروز جمعه است مردم بازار دکانها را تخته[9] کرده بنماز رفته اند

کلب عابد - خیلے وقت است که مردم از نماز فارغ شده اند - تو پاشنه کوب[10] برو و چاربغل[11] بتاز و ببین که کسے دکان وا کرده است یا خیر

---

۱ بلیت - ٹکٹ - یہ لفظ انگریزی بلیٹ Billet سے مفرس ہے ۲ تلگرافچی - ٹیلیگراف ماسٹر تلگراف ٹیلیگراف Telegraph سے مفرس ہے ۳ ترن - ٹرین Train ۴ کالسکہ بخار - ریل کا انجن ۵ لیون - لائن - سڑک Line ۶ تونل - سوراخ جو ریل کے گذرنے کے لئے پہاڑ میں بنایا جاتا ہے Tunnel ۷ پاشو - کھڑا ہو ۸ توب - تھان کپڑے کا ۹ دکان را تختہ کردن - دکان کو بند کرنا ۱۰ پاشنہ کوب - دوڑتا ہوا ۱۱ چاربغل تاختن - نہایت تیز دوڑنا +

تر دا ایستید- مشتری مے آید رد میشود- ہنوز
دُشت ہم نکردہ ام
کلب عابد- بابا ایں قدر ترشی مکن- بازرگاں
را ہیچو تندی و تلخی زیبا نیست
ناصر جان- معاف فرمائید- خطا کردم- اگر
چیزے خریدن است بخرید- ورنہ سرکار خود بروید
کلب عابد- بابا آخر راست بگو بچند آنہ خواہی داد؟
ناصر جان- ہمیں قدر میفروشم از شما زیادہ کہ
نمیخواہم
کلب عابد- بابا ایں قدر گراں فروشی مکن
اینجا کہ میگیرد؟
ناصر جان- خیلے آدم ہا زندہ میبرند یک گولہ بار
آوردہ بودم ہمہ اش بفروش رسیدہ است ہمیں
دو تا قتی باقی است
کلب عابد- بابا ہم بازرگانے را میشناسی
ناصر جان- خیر- ایں مال را بزورکے برگردن
کسے نمے بندم
کلب عابد- یک سخن مارا ہم گوش کن

ناصر جان- بفرمائید
کلب عابد- اگر شش آنہ میگیری بگیر ورنہ
اختیار داری
ناصر جان- خیر- بگیرید- اول ہا[1] شیر ہا

صحبت طعام

میرزا حیدر- نظر قلی!
نظر قلی- بلے آقا نسبت بمن چہ خدمت است
میرزا حیدر- خدمت چندانے نیست- برو ببیں
کنیز ما چہ میکند؟
نظر قلی- پارے دست آس نشستہ گندم میساید
میرزا حیدر- مگر جوالہاے گندم و خیکہاے روغن
تا حال از بازار نیاوردہ اند؟
نظر قلی- آدم سر آسیاب رفتہ است- ہنوز
پس نیامدہ است
میرزا حیدر- آشپز[2] ما چہ کاریست میکند؟
نظر قلی- بریانی میپزد
میرزا حیدر- مگر تو پیش نانبا نرفتہ بودی؟
نظر قلی- بلے رفتہ بودم- چونہاے[3] خمیر آرد را

[1] اول ہا شیر ہا یعنی پہلی قیمت ہی بھلی ہے [2] آشپز- باورچی [3] چونہاے خمیر آرد- آٹے کے پیڑے

خواجه الماس - تازه امروز آورده ام - سر دکان چیده ام

کلب عابد - ما هم از شما یک شالکے[۱] میخریم

خواجه الماس - هر چه رضاے تان باشد سودا بکنید - دکان شما است

کلب عابد - یک توپ چینٹ قلمکار هم بما نشان بدهید

خواجه الماس - به بینید این دو طاقه ناهوت چه قدر قشنگ[۲] است تماشش رانگه کنید

کلب عابد - ما ازین بهترک میخواهیم

خواجه الماس - همه بازار را بهم بزنید[۳] بهتر ازین هیچ دکان پیش هیچ کسے بهم نخواهد رسید

کلب عابد - خیر همین یک طاقه را بدهید

خواجه الماس - آن دگر را نمیگیرید ؟

کلب عابد - همین یک کفایت میکند

خواجه الماس - بخرید مبارک تان باشد - پولتان حلال است بمال خوب هم قسمت شده است

کلب عابد - خواجه صاحب دکان میوه فروش درکجا است ؟

خواجه الماس - درین نزدیکی دکان ناصرجان است که هر جور[۴] میوه قندهار و کشمیر تازه آورده سر دکان چیده است

کلب عابد - به بینم درکجا است ؟

خواجه الماس - در بازار دیگر پشت سراین دکان است

کلب عابد - بابا ناصرجان این قوطی[۵] انگور بچند میدهی ؟

ناصرجان - ده آنه میدهم

کلب عابد - پناه بخدا خیلے گران میفروشی

ناصرجان - از نه آنه کمتر نمیدهم

کلب عابد - از چار آنه زیاده ارزش نمیدارد

ناصرجان - خیر - یک غازے[۶] ارزد

کلب عابد - پنج آنه میگیری یا نه

کلب عابد - جلو دکان رانگیرید - عقب

---

۱ شالکے - لوئی - پٹو ۲ قشنگ - خوبصورت - خوشنما ۳ بهم زدن - کھکھوڑنا - جھاڑ مارنا ۴ جور بر وزن گور مثل - قسم - طرح - جوڑ - هم رنگ - هم پلہ ۵ قوطی - قُطی - قُتی - ڈبہ - صندوقچہ ۶ غاز - ایک فرضی سکہ ہے - بے حقیقت - جیسے حبّہ

نظر قلی - آقا این کلہ قند - ہم حاضر است
میرزا حیدر - پیالہ را لب گرداں[۱] کردہ پیش روئے
سید آغا بگذار
نظر قلی - آقا - شیر بیندازم؟
میرزا حیدر - بلے - ہوش کن - نبات تہ نشین
نشود با چمچہ قاتی[۲] بکن
سید آغا - قہوہ جوش خیلے داغ است
میرزا حیدر - مگر شما با قہوہ جوش عادت ندارید؟
سید آغا - گوشت پائے دندانم ورم گرفتہ است
ازیں جہت بہ یک یک قرت[۳] میکشم
میرزا حیدر - نظر قلی! از برائے سید آغا قاب
سیگار[۴] و از برائے من قلیان[۶] نے پیچ بیار کہ دو سہ
قلاچ[۷] بزنم

سید آغا - بندہ بسیگار میل ندارم
میرزا حیدر - نظر قلی! قلیان را تازہ آب چاق
نمودہ بیار
سید آغا - تندی و تلخی تمباکو گیج نمودہ سرم را
بچرخ مے آرد
میرزا حیدر - این رفیق شما ہم بقلیان رغبت نمیدارد
سید آغا - این تُتُن[۸] ایرانی عادت مے دارد
میرزا حیدر - نظر قلی! تُتُن را سر چپق[۹] پُر کردہ بیار
و دودی کردہ پیش آقا بگذار
مہمان - من ہم سیگار میکشم یک میل کبریت فرنگی[۱۰]
بمن عنایت فرمائید
میرزا حیدر - نظر قلی قتی کبریت فرنگی بیار - و
میل را کشیدہ در دست بگذار

۱ لب گرداں - لب ریز - پُر - بھر کر ۲ قاتی کردن - ملانا - جیسے کہ سرکہ با شیر قاتی مکن یعنی سرکہ کو دودھ سے مت ملا ۳ قرت - گھونٹ - بہ یک یک قرت - یعنی ایک ایک گھونٹ پیتا ہوں ۴ سیگار - ترکی چرٹ - کاغذ میں لپٹا ہوا ترکی تمباکو - یہ لفظ انگریزی سیگرٹ Cigarette سے مفرس ہے - قاب سیگار - سیگار رکھنے کی ڈبیا ۶ قلیان نے پیچ - پیچوان - شک دار حقہ ۷ قلاچ - کش - گھونٹ - دم ۸ تُتُن - توتون - ایرانی سوکھا تمباکو ۹ چپق - چی پوک - پائپ - شطب - سیدھے نیچے دار حقہ ۱۰ میل کبریت فرنگی - دیا سلائی - قتی کبریت فرنگی - دیا سلائی کی ڈبیا

پہن کردہ در تنور میگذاشت

میرزا حیدر - چند قسم نان را فرمایش دادهٔ ؟

نظر قلی - برای نام سنبوسه و نان تُنُک و تافتان گفته ام

میرزا حیدر - برادر تو هنوز سبزی پاے[۱] گوشت نیاورده است ؟

نظر قلی - بلے آورده است - مگر دیزی[۲] را هنوز سراجاغ[۳] بار نکرده است

میرزا حیدر - از بازار سبزی پاے گوشت چه آورده است ؟

نظر قلی - شُلُنگ[۴] و سیب زمینی[۵] و کشنیز سبز و باقلا - و تره[۶] و اسفاناخ و دیگر بقولات آورده است

میرزا حیدر - آشپز ما را بگو که قبولی زردک و فسنجان نیز بپزد

نظر قلی - چشم

(درین بین سید آغا میرسد)

سید آغا - سلام علیکم - میرزا حیدر

میرزا حیدر - و علیک السلام سید آغا چه بر وقت رسیدید - بنده در انتظار شما بودم

سید آغا - خدا شما را در انتظار نداشته باشد

میرزا حیدر - نظر قلی ! بر وقتی چاے د قوری[۷] بیار و سماور را آب بینداز و از براے سید آغا یک قهوه بپخ

سید آغا - معاف دارید قهوه نمیتوانم خورد خشکی مے آرد

میرزا حیدر - خیر از یک فنجان چه میشود - شیر مے اندازیم خشکیش را رفع میکند

سید آغا - رضا رضاے شما است

میرزا حیدر - قند دان و چاے دان بیار و قهوه سینی[۸] را هم بیرون بکش

نظر قلی - آقا قوری چاے - آب گرم و قهوه جوش حاضر است

میرزا حیدر - چاے صاف کن[۹] و فنجان[۱۰] قهوه خوری مع نلبکین[۱۱] و قاشق بلمع کرده هم بیار

---

۱ سبزی پاے گوشت - ترکاری ۲ دیزی - دیگچی ۳ سراجاغ بار کردن - چولھے پر چڑھانا ۴ شُلُنگ - مٹر ۵ سیب زمینی - آلو - بتاٹہ ۶ تره - ترکاری ۷ قوری - چاے دانی ۸ قهوه سینی - قهوه کا مجمع - تشتری بڑی ۹ چاے صاف کن - چاے صاف کرنے کی چھوٹی دستہ دار چھلنی ۱۰ فنجان - چاے کی پیالی ۱۱ نلبکی او نلبکین - چاے کی پیالی

میرزا حیدر - سید آغا بورانی بادنجان میل بفرمائید

سید آغا - شما نوش جان بفرمائید بنده میل ندارد

میرزا حیدر - شما چرا میل ندارید ؟

سید آغا - ازبسکه گرم است بمزاج من موافقت ندارد

میرزا حیدر - نظر قلی - رکابی ترچلاؤ راپیشتر که بگذار - و ہوش کن کاسۂ آش کج نشود

سید آغا - روغن بستہ شدہ است

نظر قلی - برکت زمستان است

میرزا حیدر - بروزغال افروختہ و منقل اینجا بیار

نظر قلی - آقا برفاب میخورید ؟

میرزا حیدر - برو تازہ آب از چاہ بکش

سید آغا - آب این شہر خیلے خوشگوار است

میرزا حیدر - در ہندوستان اکثر جاہا آب گوارندہ است و در تیک تک جاہا ہمچو جور[1] است که آدم نتواند دہن بزند

سید آغا - شما روزے چند بار طعام میخورید ؟

میرزا حیدر - من روزے چہار بار طعام میخورم نہار[2] - چاشت[3] - عصرانہ[4] - شام[5]

سید آغا - ما از روزیکه وارد ہندوستان شدیم در روز زیاد از دو بار خوردہ نمے توانیم - و در ایران ہمہ روز میخوردیم

میرزا حیدر - ہوائے ہند بمزاج مردم ولایت موافقت ندارد

سید آغا - ہوائے ہندوستان - اشتہائے مردم را میسوزد

میرزا حیدر - شما کم کم - چرا میخورید - چند لقمہائے مردانہ بزنید

سید آغا - حالا بدولت شما سیر شدم - نعمت شما زیاد باد

میرزا حیدر - این انبہ بسیار لذیذ است - دُنبالہ کش[6]

---

[1] جور - قسم - یعنی بعض مقامات کا پانی ایسا ہے کہ آدمی منہ نہیں لگا سکتا [2] نہار - ۷ بجے کی چھوٹی حاضری جس کو ٹی اینڈ ٹوسٹ بھی کہتے ہیں [3] چاشت - ۱۰ بجے کی بڑی حاضری - جس کو بریک فاسٹ کہتے ہیں [4] عصرانہ - ۲ بجے کا ٹفن [5] شام - ۸ بجے کا کھانا - جس کو ڈنر کہتے ہیں [6] دُنبالہ کش طعام کھانا کھانے کے بعد محض تنقل کے طور پر کچھ کھانا +

نظر قلی۔ آقا برائے نہار[1]۔ کرہ[2]۔ سرشیر[3]۔ پنیر
تخم نیمرو[4] ہمہ حاضر است ہر چہ میل دارید بفرمائید

میرزا حیدر۔ سید آغا! بسم اللہ نہار حاضر است

سید آغا۔ ہنوز بہ نہار اشتہا ندارم

میرزا حیدر۔ آیا شما صبح چیزے خوردہ اید؟

سید آغا۔ نہ خیر۔ من ناشتا[5] از خانہ بیروں افتادہ ام

میرزا حیدر۔ ایں رفیق شما ہم نہار نکردہ است؟

سید آغا۔ کمکے۔ پیش طعام[6] خوردہ است

میرزا حیدر۔ خیر۔ چیزے تنقل بفرمائید

سید آغا۔ اگر گندم بودادہ[7] باشد مضایقہ ندارد

میرزا حیدر۔ نظر قلی! پاشنہ کوب برو۔ انہ
نخود بریز[8] قدرے گندم بودادہ و چلغوزہ و کشمش بیار

نظر قلی۔ آقا نیم چاشت حاضر است

میرزا حیدر۔ سید آغا۔ برخیزید۔ روے میز بنشینیم
نیم چاشت بخوریم

سید آغا۔ ما سر سفرہ نشستن را از میز بہتر میدانیم

میرزا حیدر۔ آیا شما۔ با قاشق و چنگال[9] و کارد
نمیخورید؟

سید آغا۔ ما بہ چنگال و کارد خوردن را پسند نمیدانیم

میرزا حیدر۔ نظر قلی! آفتابہ و لگن را پیش بیار
و سفرہ را پہن کن ثقلدان[10] ہم پیش بگذار

نظر قلی۔ آقا۔ طعام بیروں بکشم؟

میرزا حیدر۔ بلے۔ قاب پلاؤ۔ دوری۔ قیمہ۔
لنگری بریانی۔ پیالہ شوربا۔ بشقاب[11] کباب۔
تُنگ[12] آب۔ نلبکی نمک۔ ہمہ بیروں بکش و
آش را در ظرف گودی بیار

نظر قلی۔ جمیعے الوان نعمتی۔ روے سفرہ مے چیند
مہمان و میزبان آستین بر مالیدہ دست شستہ دور سفرہ مے نشینند

---

[1] نہار۔ صبح کا کھانا [2] کرہ بروزن ذرہ۔ مکھن۔ مسکہ۔ تازہ گھی۔ جو کچے دودھ سے نکالا جاتا ہے [3] سرشیر قیماق۔ بالائی [4] تخم نیمرد۔ بیضہ نیم برشت۔ بیل کئے ہوئے انڈے [5] ناشتا از خانہ بیروں افتادن یعنی صبح گھر سے بھوکا نکلا ہوں [6] پیش طعام۔ ایک دو لقمہ طعام سے پہلے کھا لینے کو پیش طعام کہتے ہیں [7] گندم بودادہ۔ بھنے ہوئے گیہوں [8] نخود بریز۔ بھُرجی۔ بھر بھونجی [9] چنگال۔ کانٹا۔ چنگال وکارد۔ کانٹا چھری [10] ثقلدان۔ تشتری جس میں ٹھیریں وغیرہ کھا کر رکھی جاتی ہیں [11] بشقاب چھوٹی رکابی [12] تُنگ۔ کنٹر۔ صراحی۔ شیشہ

سید آغا۔ چند تخم نیمرو[1] و کباب نرگسی[2] سر ترچلاو
گذاشتہ اند اگر بفرمائید شام رسمی[3] برائے سید آغا
پختہ کنیم؟

میرزا حیدر۔ سید آغا۔ آیا شما بشام خوردن
رغبت میدارید؟

سید آغا۔ چاشت کہ دیرتر خوردہ ام۔ تاحال
آروغہائے ترش مے آید۔ شما چنداں تکلیف نکنید

میرزا حیدر۔ خیر یک دو لقمہ بیش نخورید

سید آغا۔ بجان شما کہ سیر ہستم

میرزا حیدر۔ شب شکم خالی و گرسنہ خفتن
خوب نیست بیائید نان خنک میشود

درس

ملا باقر۔ جعفر بیگ!

جعفر بیگ۔ بلے اخوند

ملا باقر۔ شما ایں وقت چہ کار میکنید؟

جعفر بیگ۔ روے صندلی نشستہ کتاب
مے بینم

ملا باقر۔ آیا شما درس تاں را مطالعہ کردہ اید؟

جعفر بیگ۔ الآن مطالعہ مے کنیم

ملا باقر۔ آیا درس دیروزہ تاں تاحال حفظ نکردہ اید؟

جعفر بیگ۔ تاحال حفظ نکردہ ام

ملا باقر۔ مگر امروز شما سبق نخواہید گرفت؟

جعفر بیگ۔ ہنوز درس دیروزہ خوب
زیر چاق ماں نشدہ است

ملا باقر۔ شما درس خود را کے پس میدہید؟

جعفر بیگ۔ وقتیکہ از بر میکنیم پس میدہیم

ملا باقر۔ رضا قلی! تو کتاب خودت را پیش
من بیار تا بشنوم چہ میخوانی

رضا قلی۔ چشم

ملا باقر۔ کتاب خود را واکن

---

[1] تخم نیمرو۔ بیل کئے ہوئے انڈے۔ بیضہ نیم برشت [2] کباب نرگسی۔ بیل کئے ہوئے انڈوں پر قیمہ لپیٹ کر گھی میں تلے ہوئے اور پھر دو دو کئے ہوئے کوفتہ جو بالکل نرگس کے پھول کے مشابہ ہوتے ہیں

[3] شام رسمی۔ تکلف کی دعوت۔ رسمی اہل ایران کے محاورہ میں باتکلف سامان کو کہتے ہیں۔ مثلاً طعام رسمی۔ پُر تکلف طعام۔ لباس رسمی۔ پُر تکلف لباس۔ اور معمولی کو غیر رسمی کہتے ہیں +

طعامش بکنید

سید آغا - در ایران ہر جور میوہ - از گیلاس[1]

و آلو بالو[2] و ہلو[3] و شفتالو[4] و انگور و گردو[5] بہم میرسد

در ہند غیر از انبہ چیزے بہم نمیرسد

میرزا حیدر - در ہندوستان ہم بعض میوہ ہا

چون موز[6] و انناس و پرتغال[7] خوب بہم میرسد

سید آغا - میوہ ہاے رسیدہ ہندوستان با چغالہ[8]

ایران نمیرسد۔

میرزا حیدر - شما گرمک[9] لکھنؤ را نخوردہ اید -

اگر میخوردید شما معلوم میشد کہ ہند ہم کم از ولایت

میوہ ندارد

سید آغا - گرمک لکھنؤ با طالبی[10] ولایت ہیچ نسبت ندارد

میرزا حیدر - خیر این حرفہا را کنار بگذارید بفرمائید

شما شیر چاے میخورید؟

سید آغا - این قدر تکلف چہ ضرور است -

اگر تکلیف نباشد یک بطری[11] آبجوش[12] میخورم

میرزا حیدر - نظر قلی! - برو براے سید آغا

یک بطری آودسلس[13] از بازار بیار

نظر قلی - بچشم

میرزا حیدر - سید آغا! شما عصرانہ نخواہید خورد

سید آغا - بلے نخواہم خورد

میرزا حیدر - نظر قلی! از براے شب پرہ[14] چیزے ہست؟

---

[1] گیلاس - ایک میوہ ہے جس کی شبیہ ناقص اس ملک میں گوندنی ہے [2] آلو بالو - شاہ آلو یہ بھی ایک میوہ ہے جس کی شبیہ ناقص فالسہ ہے [3و4] ہلو - ایک قسم کا شفتالو ہے جو نہایت شیریں ہوتا ہے [5] گردو - اخروٹ [6] موز - کیلا - بانن [7] پرتغال - نارنگی - سنگترہ - سنترہ [8] چغالہ اور چغلہ - مول - کچا پھل جو تازہ پھول سے ظاہر ہوا ہو [9] گرمک - چھوٹے قسم کا خربوزہ - جیسے کہ لکھنؤ کا چتلا خربوزہ [10] طالبی - بھی ایک چھوٹی قسم کا خربوزہ ہے جو بعینہ لکھنؤ کے چتلے کے ہمشبیہ ہے - شاید لکھنؤ کا چتلا طالبی کے تخم سے پیدا ہوا ہو [11] بطری - بوتل شیشہ - قرابہ - یہ لفظ انگریزی باٹل Bottle سے مفرس ہوا ہے [12] آبجوش - سوڈا واٹر - لیمونیڈ - چونکہ سوڈا واٹر بوتل سے نکل کر جوش مارتا ہے اس لئے آبجوش سے موسوم ہوا [13] اودسلس - سوڈا واٹر - ولایتی پانی - یہ لفظ واٹر ڈی سالٹس De Salts سے مفرس ہوا ہے [14] شب پرہ - شب کا کھانا - جو حصہ بطور نقل

رضا قلی - لا، مقوی گذاشتہ بودم
ملا باقر - مقوی را کجا گم کردہ ؟
رضا قلی - درمیان جزو دانم بود
ملا باقر - ایں دگر چیز در جزو دانت چہ بستہ ؟
رضا قلی - ایں البوم[1] تصاویر است
ملا باقر - تصویرہائے عکسی است یا خود قلمی است
رضا قلی - ایں عکس امپراطور[2] جرمن است
ملا باقر - ایں شبیہ علےٰ حضرت امپراطریس[3] قیصرۂ ہند است
رضا قلی - دگر تصویرہائے خوب خوب لائے ایں کتاب است
ملا باقر - تو ایں در جزو دانت بماں - وایں صفحہ را خواندہ نقل بردار
رضا قلی - من با ملا نوشتہ نمیتوانم
ملا باقر - آیا تو مفردات رابنویسی یا خود مرکبات را

رضا قلی - من قطعات رابنویسم
ملا باقر - برو تو ایں قطعہ را نوشتہ بیار
رضا قلی - آیا جلی نوشتہ بیارم یا خود خفی
ملا باقر - تو اول جلی نوشتہ بیار
رضا قلی - دو پوست[4] را درخانہ فراموش کردہ آمدہ ام
ملا باقر - برو از دفترکشا[5] یک بند قلم و یک طبق کاغذ بگیر
رضا قلی - از دفترکشا کاغذ آوردہ ام مگر اہار ندارد مرکب را میکشد[6]
ملا باقر - ایں را با یک طبق کاغذ فرنج عوض کن
رضا قلی - بندہ ایں قطعہ را ہمچہ نوشتہ ام جناب اصلاح بفرمائید
ملا باقر - ایں حرف بے قاعدہ است از کرسی افتادہ است

---

[1] البوم تصویر رکھنے کی کتاب - اس کو ہندی میں البم ہی کہتے ہیں یہ لفظ انگریزی البم Album ہے [2] امپراطور - شہنشاہ - سلطان - یہ لفظ زبان اٹالیا سے عربی میں معرب ہوا ہے اصل میں امپراٹر Imperator ہے [3] امپراطریس - ملکہ بزرگ - ملکہ بزرگ - شہنشاہ بیگم - یہ لفظ بھی زبان اٹالیا سے معرب ہے Imperators [4] دو پوست - وصلی [5] دفترکشا - دفتری - کاغذ رکھنے والا [6] جب کاغذ میں سیاہی پھوٹتی ہے تو کہتے ہیں کاغذ مرکب را میکشد

رضاقلی- جناب- این سبق من است

ملاباقر- سبق دیروزه خود را بخواں

رضاقلی- (این سو و آں سو ورق ها را گردانیده)
بفرمائید اخوند از کجا بخوانم ؟

ملاباقر- ورق ها را چرا میگردانی مگر سبق دیروزه ات را فراموش کردهٔ ؟

رضاقلی- جناب- سبق دیروزه از یادم بدر رفت است

ملاباقر- خیر روے ورق بگرداں و این سطر را بخواں

[رضاقلی- ورق گردانیده چیزے میخواند مگر بیشترش غلط]

ملاباقر- درست بخواں- غلط مکن

رضاقلی- در کتاب ہمیں نوشت است

ملاباقر- کاتب غلط کرده است گزلک پیش بیار که حک کنم

رضاقلی- این کتاب من قلمی نیست که بگزلک حک تواں کرد

ملاباقر- بکدام مطبع چاپ شده است ؟

رضاقلی- در یکے از مطابع لاہور چاپ زده اند

ملاباقر- قلم بگیر و بیروں از متن سرہامشه[۵۱] درست کن

رضاقلی- جناب! ہنوز سبق من رواں نشده است

ملاباقر- عجب کور سواد ہستی- نمیدانم سوادت ہم روشن بیشود یا نه

رضاقلی- جناب! این چه لفظ است ؟

ملاباقر- ہجا کرده بخواں

رضاقلی- این فقره چه معنی میدارد ؟

ملاباقر- پیشتر ہم این فقره را خوانده معنیش را یاد نگرفتی

رضاقلی- بلے خوانده ام معنیش بالمره[۵۲] از یادم بدر رفت است

ملاباقر- تو آموخته خود را چرا بیاد نمیداری ؟

رضاقلی- خیر- نو آموز ہستم- این بار معاف فرمائید

ملاباقر- سرمشق تو کجا است ؟

۵۱ ہامشه- حاشیه کتاب

۵۲ بالمره- ہرگز- بالکل

میرزا جعفر - این مرکب چہ قدر خوب و روان است

ملا باقر - کم کم چرا میریزی - شُل بریز[1] لیقہ[2] اش را بر ہم بزن

میرزا جعفر - بس است کفایت میکند

ملا باقر - معلوم میشود - کہ شما از دیگران مشق کمتر میکنید - ہنوز خط شما خوانا[3] نشدہ است

میرزا جعفر - بندہ خط شفیعا[4] را مشق میکنم

ملا باقر - باید کہ شما اول خط نستعلیق[5] را مشق کردہ باشید خط میرزایانہ[6] خود درست میشود

میرزا جعفر - حالا من خط نسخ[7] را آموختن میخواہم

ملا باقر - بلے برائے خوشنویس سہ جور خط یاد گرفتن ضرور است نسخ - نستعلیق - شفیعا

میرزا جعفر - درین شہر قلم واسطی[8] بدست نمے آید

ملا باقر - ما دوازدہ تا نیزۂ قلم آوردہ بودم ہمہ اش را میرزا امام ویردی برد - حالا دو بند ازاں در قلمدان ما باقی است

میرزا جعفر - کجا است بہ بینم ؟

ملا باقر - توے قلمدان است

میرزا جعفر - بہ بہ - چہ خوب مصرعی است کہ قرینہ ندارد در موزہ[9] خانہ داشتن را لائق است

ملا باقر - امروز بمدرسہ دیرتر رسیدید - فردا باید قبل از وقت بیائید کہ امتحان است

میرزا جعفر - آیا پس فردا روز آزادی است ؟

ملا باقر - نخیر - پس پس فردا تعطیل است

میرزا جعفر - در تابستان مدرسہ بکدام وقت وا میشود ؟

ملا باقر - صبح ساعت شش

---

[1] شُل بریز - یعنی اچھی طرح سے ڈال [2] لیقہ - دوات کا صوف [3] خوانا - جو خط کہ پڑھنے میں آسکے اور ناخوانا جو اچھی طرح سے پڑھنے میں نہ آسکے [4] خط شفیعا - ایک قسم کا خط ہے جس کو آمیز بھی کہتے ہیں - وہ قریب قریب خط شکست کے ہے [5] خط نستعلیق - خط کتابی جو کہ عام طور پر کتابوں کے لکھنے میں مروج ہے [6] خط میرزایانہ - جس کو خط اہل دفتر بھی کہتے ہیں - اس کو ہندوستان میں خط شکست بولتے ہیں [7] خط نسخ عربی خط جس میں اکثر کلام اللہ شریف لکھے جاتے ہیں [8] واسط - ایران میں ایک شہر ہے جس جگہ قلم کے نیزے خوب پیدا ہوتے ہیں [9] مُوزَہ - عجائب خانہ - دنیا کے عجائبات اور نمونہ رکھنے کا مکان - یہ لفظ انگریزی میوزیم Musium

رضا قلی - خامہ اسرب[1] و خط کش[2] و مداد
پاک کن[3] پیش من نبود کہ خط کشیدہ کرسیِ این
قطعہ را درست میکردم
ملا باقر - مرکب تو نیز آبگی[4] است
رضا قلی - دوات من خشک بود آب انداختم
آبگی شدہ است
ملا باقر - مرکب ہمدرس تو ہم روشن است یا نہ ؟
رضا قلی - خیلے غلیظ است کہ یک حرف درست
ہم بداں نتواں نوشت
ملا باقر - او دریں وقت در چہ کار است ؟
رضا قلی - روے میز نشستہ کاغذ نامہ[5] مینویسد
ملا باقر - برو - صدا اش کن
رضا قلی - میرزا جعفر ! شما را جناب آخوند یاد میکنند

میرزا جعفر - چشم[6]
ملا باقر - میرزا جعفر - شما ایں وقت بکدام شغل
آلودگی داشتید ؟ (کار مصروف بودید ؟)
میرزا جعفر - من کاغذ نامہ مے نوشتم
ملا باقر - بنام کہ ؟
میرزا جعفر - بپائے[7] نام مصنف ترجمان پارسی
ملا باقر - آیا - بپوستخانہ[8] سر دادہٗ ؟
میرزا جعفر - ہنوز سر ندادہ ام
ملا باقر - بیار - کہ من ہم بہ بینیم
میرزا جعفر - ایں است ملاحظہ بفرمائید
ملا باقر - مرکب شما خیلے غلیظ است
میرزا جعفر - امروز مرکب تازہ از بازار بیاوردہ ام
ملا باقر - برو از شیشۂ ما قدرے مرکب بریز

[1] خامہ اسرب - پنسل [2] خط کش - مسطر - رول [3] مداد پاک کن - ربڑ جس سے حرف چھیل لیتے ہیں اور پنسل کے خط کو صاف کر دیتا ہے [4] آبگی - پھیکی سیاہی یعنی جس میں پانی بہت ہو [5] کاغذ نامہ - پوسٹ کارڈ [6] چشم - یعنی بچشم - یا بسر و چشم یعنی آنکھوں سے - یہ محاورہ گویا ہر بات میں اہل ایران کا تکیہ کلام ہے کہ جب کسی کام کے لئے حکم کرو تو طرف ثانی بہت اچھا کی جگہ کہتا ہے چشم [7] پائے نام - یعنی طرف - یا - اُس کے نام پر - اسکے معنی ہیں کہ ترجمان پارسی کے مصنف کے نام پر میں نے خط لکھا ہے [8] پوست خانہ یا پوستہ - پوسٹ آفس - خطوں کی روانگی کی ڈاک کا کارخانہ - یہ لفظ پوسٹ Post سے مفرس ہے - عربی میں بوستہ کہتے ہیں

تازهٔ نیست)

مشتاق - آیا ہیچ خبرے مفید نیست ؟ (آیا ہیچ فائده مند خبرے نیست ؟)

مهرجان - اصلا - خبرے لائق اندراج روزنامه[1] نیست ؟

مشتاق - ملا شیدا ! شما ہم از حوادث نو چیزے نمیدانید ؟

شیدا - ما از حوادث نو چیزے نمیدانیم

مشتاق - ناصرجان آقا ! شما ہم چیزے نشنیدید ؟

ناصرجان - ما چیزے نشنیده ایم - اگر شما چیزے شنیده اید بفرمائید ؟

مشتاق - ما ہیچ شنیده ایم - شما ہم نشنیده اید یا نه ؟

شیدا - ما این را خیلے وقت است شنیده ایم

مشتاق - آیا این خبر تازه نیست ؟

شیدا - این خبر خیلے کهنه است

احتمال و شک

مشتاق - آیا این احتمال دارد ؟

مهرجان - چرا - احتمال ندارد

مشتاق - تلغرافیکه[2] - تریبیون[3] چاپ زده است وقوعش ممکن است ؟

شیدا - ممکن نیست

مشتاق - و آنچه روزنامه اوده[4] اخبار مے نگارد صورت امکان میدارد ؟

مهرجان - چرا امکان ندارد ؟

تعجب

مشتاق - من ازین تعجب میکنم

شیدا - ہیچ جاے تعجب نیست

مشتاق - آیا این عجیب نیست ؟

شیدا - این ہرگز عجیب نیست

مشتاق - مرا خیلے شگفت مے آید

شیدا - مارا ہیچ شگفت نے آید

تصدیق و انکار

مشتاق - آیا - این راست است ؟ (این صحیح است ؟) - (این تحقیق است ؟) - (این

---

۱ روزنامه - اخبار - روزنامه نویس - اخبار نویس ۲ تلغراف یا تلگراف - تار برقی - یه لفظ انگریزی ٹیلیگراف Telegraph سے معرب اور مفرس ہے ۳ تریبیون - نام اخبار ۴ اوده اخبار - نام اخبار

میرزا جعفر - وقت رخصت کدام است ؟

ملا باقر - نیمروز ساعت دوازده

میرزا جعفر - و در روزهاے زمستان ؟

ملا باقر - چاشت ساعت ده وا میشود - و

در پایان روز ساعت چهار رخصت است

میرزا جعفر - الآن مرخص میشوم که وقت رخصت است

ملا باقر - برو بامان خدا

طلب

اشرف - من از شما یک رجا میدارم - (من

از شما یک امید بزرگ میدارم)

انور - من در خدمت تان آماده ام - (من

آمادۂ خدمت جناب هستم)

اشرف - این را بمن کرم بکنید - (عنایت بفرمائید)

(مرحمت بکنید) - (کرامت نمائید)

انور - چشم (بچشم) (بسر و چشم) (بالاے چشم)

(از جان و دل) (بکمال خوشنودی) (اطاعت

و بندگی)

شکر و سپاس

اشرف - من شما را بسیار شکر میکنم - (من

شکرانه گذار لطف بزرگانۂ جناب هستم) - (من

از جناب خیلے ممنونم) - (بنا بنوازش که در حق

(حقیر) - (بنده) - (من) - (مسکین) فرمودید

(جناب) - (سرکار) - (شما) را تشکر میکنم) -

(بنده خوشنود لطف و کرم سرکار هستم)

انور - چیزے که باعث تشکر باشد - نیست

اشرف - بنده (من) جناب (سرکار)

را خیلے (بسیار) زحمت (تکلیف) داده ام

انور - هیچ زحمتے نیست

اشرف - از زحمتے که بشما داده ام شرمنده ام

مراحم سرکار بنده را مستغرق خجالت میکند

انور - این را نگوئید (مفرمائید)

اشرف - از لطف و کرمیکه در حق بنده شایان

فرمودید (مبذول کردید) خیلے خوشنود شدم

صحبت حوادث و استخبار

مشتاق - از نو چه خبر است ؟ (آیا یک خبر

نو هست ؟) - (آیا از نو خبرے هست ؟) - (آیا

خبرے تازه هست ؟)

مهرجان - از نو هیچ خبرے نیست (از نو خبرے

(بآرام بنشیں) باتو کار میدارم

اصغر - بفرمائید - بمن چہ رجوع میدارد؟

اکبر - خدمت چندانے نیست

اصغر - ایں آقا کہ روے صندلی نشستہ و پاہا را لنگر انداختہ از کجا است ؟

اکبر - نمیدانم از کجا است مگر از طور نشست و برخاست او معلوم میشود کہ پارسی است

اصغر - وایں مرد کہ پیش او زانو زمین[1] زدہ نشستہ است ایں چہ کس است ؟

اکبر - ایں بیچارہ پیش خدمت او ہندی است

اصغر - ایں جوان خوشکل کہ پا روے پا انداختہ کج نشستہ است ایں کیست ؟

اکبر - یکے از امنائے[2] دولت انگلیس است

اصغر - وایں کہ دست ستون زنخ کردہ پیش روے او زمین[3] نشستہ است ایں کیست ؟

اکبر - یکے از رفیقانش است

اصغر - وایں گردن کلفتے کہ مشت را گرد کردہ روے زانو گذاشتہ سبیلہا را تاب میدہد ایں کیست ؟

اکبر - مگر تو ایں را نمے شناسی ؟

اصغر - خیر - نمے شناسمش

اکبر - ایں بوتا پہلوان رستم ہند است

اصغر - اُخ چقدر تنہ گُندہ وسینہ فراخ - و دست پاے سطبر و بازوے قُطور[4] میدارد

اکبر - بلے - عجب کلۂ مرادنہ میدارد

اصغر - ایں جوانک خوش سیماے کم جثہ[8] کہ ہر لحظہ چشمہا را نازک[5] میکند و در رفتن مثل کولیہا قِر[6] میدہد چہ کارہ است ؟

اکبر - ایں یکے از اہل تیاتر[7] است کہ

---

[1] زانو زمین زدہ - مودب گھٹنے ٹیک کر [2] یعنی سلطنت انگلیشیہ کے متعہد عہدہ داروں میں سے ہے
[3] زمین نشستن - یعنی بر زمین نشستن - اکثر اہل زبان ایسے مقامات میں بر اور در کو محذوف کر جاتے ہیں چنانچہ دستش گذارد یعنی در دستش گذارد - وغیرہ [4] قطور - موٹا - گول یعنی گولائی کے ساتھ موٹا - جیسے کہ طناب قطور شد [5] چشم را نازک کردن - آنکھوں سے غمزے اور اشارے کرنا [6] قر دادن - کولے مٹکانا [7] تیاتر - تماشا خانہ - یہ لفظ انگریزی تھیٹر Theatre سے مفرس ہے [8] کم جثہ - لاغر اندام - پتلا - دُبلا +

محقق است ؟)- (ایں ثبوت است ؟)

ناصر جان - بلے - ایں امر راست ہست

مشتاق - شما - ایں را باور میکنید ؟

شیدا - ما ایں را باور میکنیم

مشتاق - آیا انچہ میگوئید محقق میدانید ؟

شیدا - ما محقق میدانیم

ناصر جان - شما خودتاں[1] ایں را تحقیق کردہ اید یا دیگر کسے ؟

شیدا - من ایں را خود تحقیق کردہ ام

مشتاق - بخیال من ایں امر غلط است (بیہودہ است) - (دروغ است) - (بہتان است) - (افترا است) خیلے نقل[2] دارد

شیدا - ہرگز غلط نیست

مشتاق - کسے ایں را تصدیق میکند ؟

شیدا - خیلے - کساں تصدیق میکنند

مشتاق - کہ تصدیق میکند ؟

شیدا - مہر جان تصدیق میکند

نشست و برخاست

میرزا اکبر - اصغر! پشت سر من چرا نشستۂ بیا پیش روے من بنشیں

اصغر - من ہمیں جا خوب نشستہ ام

اکبر - پارۂ حرفہا دارم - برخیز و پہلوے من بنشیں

اصغر - من جلو شما مے نشینم

اکبر - عقب چرا میکشی پیش بیا

اصغر - من خیلے خوب نشستہ ام

اکبر - قدرے دیگر پیشتر بیا - و پہن بنشین

اصغر - من دو زانو پیش جناب مے نشینم

اکبر - پستر چرا مے نشینی - بالاتر بنشیں

اصغر - من پائین دست شما نشستن را سعادت خود میدانم

اکبر - اینجا جاے تو نیست - برخیز و بالاے دست راست من بنشیں

اصغر - بچشم - بندگی و اطاعت

اکبر - قدرے پیشتر بیا - بفراغت بنشیں

[1] خودتاں - لفظ تاں ضمیر مخاطب کی احتراماً جمع ہے یعنی خود آپ یا خود تم [2] نقل دارد - یعنی عجائب ہے +

منصور۔ بفرمائید۔ چہ کارے سرتاں آمدہ است؟

ناصر۔ کارے سرمن آمد است کہ مگو و مپرس

منصور۔ پس فکر شما چیست ؟

ناصر۔ من در حیرت بزرگ افتادہ ام۔ نمیدانم

کہ سرم کدام بالین است

منصور۔ آخر دریں امر چہ فکر و اندیشہ میکنید؟

ناصر۔ حالا فکرم این است کہ چارۂ سر خودم بکنم

منصور۔ شما چنداں دلگیر نشوید۔ پیش آمد کار

بخیر است

ناصر۔ من دریں کارمات ماندہ ام (والہ شدہ ام)

(حیران شدہ ام)

منصور۔ پس آخر دریں امر رائے تان چیست ؟

ناصر۔ رائے من منحصر بر رائے شما است۔ شما

درد دلم را وارسی بکنید و راہے پیش پایم بگذارید

کہ آنطور بکنم

منصور۔ از دست ما چہ برمے آید ؟

ناصر۔ از دست شما ہمہ کار برمے آید

منصور۔ بخیالِ من ایں کار چنداں اشکالے نمیدارد

ناصر۔ پیش شما ندارد۔ پیش من خیلے تو در تو

و درہم است

منصور۔ اول از رائے و اندیشہ تاں مرا

حالی[1] بفرمائید۔ پس من عرض میکنم

ناصر۔ من تشنۂ حرف شما ہستم۔ شما اول بفرمائید

منصور۔ رائے من ایں است

ناصر۔ بارک اللہ رائے شما صواب است

رائے من نیز ہمچوں رائے شما است

ملاقات

میرزا۔ السلام علیکم۔ میر روشن ضمیر

میر۔ وعلیک السلام جناب میرزا صاحب

خیر مقدم خوش آمدید۔ صفا آوردید۔ بسم اللہ

بفرمائید و خدمت بفرمائید۔ و بالا بفرمائید

میرزا۔ خوش باشید

میر۔ خیر است ؟

میرزا۔ شما را خیر باشد

میر۔ بسیار مشرف فرمودید

میرزا۔ خیلے مشرف شدم

---

[1] حالی کردن۔ خبردار کرنا۔ آگاہ کرنا +

در تقلید آوردن[1] و اکٹ نمودن[2] عجب دستگاہے میدارد

غصّہ و اندوہ

منصور - آیا شما غمگین ہستید؟

ناصر - من خیلے (بسیار) - (از حد زیاد) - غمناک ہستم - (مغموم) - (متفکر) (اندوہگین) ہستم

منصور - شما چرا غمگین ہستید؟ زنکدر طبع شما چراست؟)

ناصر - چونکہ من ایں را گم کردہ ام

منصور - آیا باعث رنجیدن شما ہمین است؟

ناصر - بلے باعث (رنجیدن من) رنجیدنم ہمین است

منصور - شما چندیں اندوہناک (دلخور[3]) نشوید (مشوید)

ناصر - چگونہ (چساں)، (چہ طور) من پریشان نشوم؟

منصور - شما ہیچ فکر نکنید (دست پاچہ[4] نشوید) خود پیدا میشود

ناصر - تا وقتیکہ پیدا نشود - دل من وا[5] نمیگردد

منصور - شما خاطر جمع باشید من آنرا پیدا کردہ بشما میدہم

ناصر - خیلے مہربانی جناب در حق حقیر باشد

منصور - ہیچ جاے مہربانی نیست - آدم بکار آدم میخورد

ناصر - خدا شما را سلامت داشتہ باشد کہ ہمیشہ در دل مرا وا رسی میکنید

مشورت

ناصر - حالا تدبیر چیست؟ زچہ باید کرد؟) (چہ کنم؟) - (چہ کار کنم؟) - (چہ راہ باید گرفت؟) (چہ کار باید کرد؟) - (چگونہ میشود؟)

منصور - چرا - چہ شدہ است؟

ناصر - چہ میخواہید شود - سنگ آمد و سخت آمد

---

[1] تقلید آوردن - روپ بدلنا - سوانگ بھرنا - نقل کرنا [2] اکٹ وا کت - سوانگ - بھروپ - نقل - تقلید - یعنی تماشا خانہ میں ڈریا کی ایک نقل کو ایکٹ کہتے ہیں یہ لفظ انگریزی ایکٹ Act سے مفرس ہوا ہے

[3] دلخور - غمناک - پریشان [4] دست پاچہ شدن - گھبرانا [5] دل وا گردیدن - طبیعت کا خوش ہونا -

و ملاقات اہل ایران آگاہ بفرمائید

آدابِ مصاحبت اہلِ ایران

میرزا۔ مردم ایران از شاہ و گدا حرمت مادر و پدر و استاد و بزرگان را خیلے منظور نظر میدارند و اگر خلاف قاعدہ بعمل آرند مطعون و لائق ملامت میشوند۔ در حضور پدر و مادر نمے نشینند مگر بدو زانو۔ و پیش کہن سالاں حتےٰ برادر بزرگ قلیان میل نمے نمایند۔ بے جراب و قبا و ارخاق و کمر بند و بالاپوش از خانہ بدر نمے آیند۔ بلکہ ہنگام رفتن بخدمت صاحب منصبان و حکام واجب است دست در آستینِ جبہ داخل کردہ باشند

اہل ولایت دعوت و مہمانی را بکثرت دوست میدارند۔ چوں آشنا و بیگانہ وارد خانہ شود۔ اگر وقت ماحضر باشد طعام پیش رویش گذارند۔ والا میوہ و شیرینی مضائقہ ندارند۔ گویند اگر چنیں نشود بملاقات مرد ما آمد و رفت سر قبرستان میماند۔ در مجمع ایشاں اگر کسے آب میخورد حاضراں خطاب مینمایند ‘عافیت باشد’ شخص مقابل ‘عافیت شما بخیر’ میگوید۔ اگر شخصے صنعت خود را بحضرات نشاں دہد ناظر میگوید بہ بہ ماشاء اللہ دست شما مریزاد۔ یا انشاء اللہ دست شما درد نکند۔ چوں بیکدیگر قلیان یا فنجان قہوہ و چاے تواضع میکنند میگویند ‘خدا حافظ شما’ و چوں از خدمت کسے اجازت رفتن خواہند ‘رفع زحمت یا تخفیف تصدیع’ بر زبان مے آرند و ہنگامیکہ برخاستہ عزم رفتن میکنند میگویند سایہ عالی زیاد۔ یا۔ سایۂ شما کم نشود۔ یا۔ خدا حافظ شما باشد۔ یا۔ لطف عالی زیاد۔ یا۔ لطف شما کم نشود۔ و اگر از کسے راضی و خوشنود شوند شکر کنند عافیت شما بخیر۔ یا۔ خدا پدرت را بیامرزاد بر زبان مے آرند۔ و اگر کسے بخانۂ ایشاں در آید بالفاظ خیر مقدم خوش آمدید۔ صفا آوردید۔ مشرف فرمودید خطاب مینمایند۔ ازیں قبیل بسیار قواعد و الفاظ متعلقہ صحبت و ملاقات مقرر اند کہ وقوف و عمل براں در موقع و محل خود مستحسن

میر- قدم بسر وچشم

میرزا- چشم شما روشن

میر- دماغ شما چاق است؟

میرزا- شکر خدا

میر- احوال شما خوب است؟

میرزا- الحمد للہ- دعاے جان شما- از دولت سر شما

میر- احوال جناب بخیر است؟

میرزا- جناب را خیر باشد

میر- کیف شما کوک است؟

میرزا- از مرحمت شما (بعنایت شما)- (از لطف وکرم شما)

میر- انشاء اللہ ہیچ ناخوشی نباشد

میرزا- از برکات دعاے شما صحت دارم

میر- خیلے عجب است کہ امروز اینجا تشریف آوردید

میرزا- خیلے مشتاق بودم کہ جناب را ببینم

میر- چند وقت است شما را ندیدہ ام- بکدام شغل آلودگی میداشتید؟

میرزا- سواے مطالعہ کارے دیگر نبود

میر- آیا بدبستاں دوام مینمائید؟

میرزا- بلے ہر روز بدبستاں میروم

میر- بکدام مدرسہ دوام مینمائید؟

میرزا- بہ اونی ورسٹیۂ[1] لاہور

میر- دریں مدرسہ چہ میخوانند؟

میرزا- عربی وفارسی- انگلیسی وسنسکرت

میر- شما بکدام زبان ورزش مینمائید؟

میرزا- بندہ بزبان فارسی وانگلیسی ورزش مے نمایم

میر- بکدام امتحان سند گرفتہ اید؟

میرزا- بندہ سند منشی فاضل حاصل کردہ ام

میر- شما در امتحان منشی فاضل بکدام نمرہ[2] برآمدہ اید؟

میرزا- در نمرۂ اول

میر- بنا بنوازش خود بندہ را از اداب مصاحبت

---

[1] اونی ورسٹیہ- بڑا مدرسہ جہاں تمام علوم کا درس ہو- یہ لفظ انگریزی یونیورسٹی University سے مفرس ہوا ہے [2] نمرہ- نمبر- شمار- لمبر- یہ لفظ انگریزی نمبر Number کا مفرس ہے +

علی حسن - شاید کہ دریں خانہ پشہہا زیاد ہستند؟

حسن علی - پشہ[1] و ملہ[2] و سرخک[3] و شپش[4] و رشک[5] سائر موذیات دریں شہر زیاد است

علی حسن - از دیر چراغ کور کور میسوزد

حسن علی - فتیلہ[6] اش را برکن و بہ گلگیر گلش را بگیر

علی حسن - نمیدانم گلگیر در کجا است؟

حسن علی - مرد خدا اگر گلگیر پیدا نیست تو گلش را با انبر[7] نمیتوانی گرفت

علی حسن - در چراغ روغن ہم نیست

حسن علی - شیشۂ روغن از طاقچہ بگیر و روغن بینداز

علی حسن - در تُنگری ہم روغن نماند است اگر بفرمائید ایں دیوار کوب[8] را روشن بکنم

حسن علی - یک میل کبریت فرنگی را بکش و ایں لنتر[9] فرشی را یا آں لیپا[10] ے بلوری را بیفروز

علی حسن - من ایں چراغ گلی را با طاق خود میبرم

حسن علی - تو ایں چراغ گلی را فوت[11] کن - اگر اگر میخواہی آں پی سوز[12] را یا آں لالہ[13] را با طاق خود ببر

علی حسن - مگر شما ارادۂ خواب میدارید؟

حسن علی - بلے - رخت[14] خوابم را تکان دادہ روے تخت[15] بینداز کہ دراز بکشم

علی حسن - امشب خیلے خنکی است آیا شما لحاف نخواہید گرفت

حسن علی - بلے میگیرم تو تُشک را انداختہ بالش را در زیر سر من بگذار و لحاف را پائین[16] بماں

علی حسن - ایں پشتی[17] را بکجا بگذارم؟

---

[1] پشہ - مچھر [2] ملہ - پسو [3] سرخک - کھٹمل [4] شپش - جوں [5] رشک - لیکھ [6] فتیلہ اش را برکن - یعنی اُس کی بتی اکسا دو [7] انبر - دسپنا - چمٹا - آتشگیر [8] دیوار کوب - لیمپ دیوار گیر [9] لنتر - لالٹین یہ لفظ انگریزی لینٹرن Lantern سے مفرس ہے [10] لیپا - لیمپ Lamp [11] فوت کن یعنی پھونک سے بجھا دے [12] پی سوز - فتیلہ سوز - موم بتی جلانے کا آلہ [13] لالہ - لنتر - لالٹین - فانوس [14] رخت خواب بستر [15] تخت - کوچ یا چارپائی [16] پائیں - پائنتی [17] پشتی - تکیہ - گاؤ تکیہ +

ولازم شمارند و اگر کسے ترک دہد اورا
بے ادب و دیوانہ و سرخود بالا برآمدہ و صحرائی
و شتر بے مہار خوانند
میر - از جناب سرکار بسیار مسرور و خوشوقت
شدم کہ بندہ را از آداب مصاحبت اہل ایران
حالی فرمودید
میرزا - حالا خدا حافظ
میر - باز کے ملاقات نصیب خواہد شد
میرزا - انشاء اللہ اگر از مدرسہ فرصت گیر
بیاورم پس ازیں نیز شرفیاب خدمت شدہ
بدیدنے دیدار جناب مبتہج خواہم شد
میر - یک دقیقہ دیگر صبر بفرمائید و یک فنجان
قہوہ نوش کنید
میرزا - حالا ولیم بفرمائید کہ وقت مدرسہ
میگذرد
میر - فی امان اللہ - شمارا بخدا مے سپارم

خفتن و خوابیدن

حسن علی - علی حسن! تو ایں وقت در حیاط
استادہ چہ میکنی؟
علی حسن - من چیزے نمیکنم
حسن علی - برو در را چفت[1] کردہ بیا
علی حسن - دماغۂ[2] ایں درب شکستہ است
حسن علی - از پیشتر شکستہ بود
علی حسن - ایں پاشنۂ[3] درب را کہ بریدہ است؟
حسن علی - دزد بریدہ است
علی حسن - چہار چوبہ[4] دہلیزش راہم برکندہ است
حسن علی - شاید ایں راہم برائے چپو[5] برکندہ باشد
علی حسن - ایں درب چفت و ریزہ[6] ہم نمیدارد
حسن علی - شاید کہ ایں راہم بریدہ باشد
علی حسن - آیا پستو[7] را پردۂ کشاکش[8] بیاویزیم؟
حسن علی - تو ایں پردۂ زنبوری را بیاویز کہ
پشہہا ایذا نہ رسانند

---

[1] چفت - دروازہ بند کرنے کا کھٹکا [2] دماغہ درب - دروازہ کی بینی [3] پاشنۂ درب - دروازہ کی چولیں
[4] چہار چوبہ - چوکھٹ [5] چپو - چوری کرنا [6] ریزہ - چٹخنی - کھٹکا کواڑ میں لگانیکا - جس سے دروازہ بند
کرتے ہیں، چفت و ریزہ - کنڈی اور کھٹکا [7] پستو - کوٹھری - اندر کا دالان - حجرہ [8] پردہ کشاکش - دروازوں میں

کریم - او بغیر از پیسه گرفتن نمیدهد

سنجر شاه - این روپیه بگیر و از بازار پیسه بیار

کریم - هنوز صراف دُکان را نکشاده است

سنجر شاه - پیش بقال برهشت آنه را روغن

بستان و هشت آنه را پیسه بیار

کریم - روپیه قلب است بقال نمیگیرد

سنجر شاه - قطی جلئی مرا بیار که ترا پول[۱] کاغذی بدهم

کریم - تا وقتیکه من سودا از بازار مے آرم آتش

افسرده میشود

سنجر شاه - تو زغال و انبر و سماور را پیش من

بیار - و یک میل کبریت فرنگی و منقل بمن بده

که آتش را بیفروزم

کریم - این همه سامان حاضر است

سنجر شاه - انبر کوچک را چه کردی ؟

کریم - باسر قلیان بسته کرده ام

سنجر شاه - خیر - تو اول از همه کارها مفرش را

تکان بده و پشتی رویش بگذار که نشسته کتاب

را مطالعه کنم

بازی اطفال

ملا فرقان - نظیر بیگ ! برادر کوچک تو کجاست ؟

نظیر بیگ - توئے ننو[۲] افتاده خواب میکند

ملا فرقان - بیار که او را ماچ[۳] میکنم

نظیر بیگ - وقتیکه از خواب بیدار میشود

پیش شما مے آرم

ملا فرقان - برادر بزرگ تو الحال در چه کار است ؟

نظیر بیگ - بالاے بام رفته - بادبادک[۴] را

هوا کرده است

ملا فرقان - چرا با بچها توبه[۵] بازی نمیکند ؟

نظیر بیگ - شب با بچها سر ماک[۶] میباخت

پسر عموم او را قلو زد او هم داؤ[۷] - طلب گردید

هر دو باهم دست و یخه[۸] شدند و مثل قوچهاے[۹]

جنگی باهم کله[۱۰] میزدند - آقا دائی ما درمیان افتاده

---

۱ پول کاغذی - نوٹ ۲ ننو - یا ننی - پالنا - پنگوڑا - ہنڈولا ۳ ماچ - بوسہ - چُمّا - چوما ۴ بادبادک - کاغذباد

کنکوّا - پتنگ - تکل - گڈّی ۵ توبہ - گیند ۶ سرماک ایک کھیل ہے جس کو ہندی میں آنکھ مچولی کہتے ہیں

۷ داؤ طلب شدن - حوصلہ کرنا مقابلہ کرنا کسی کی لڑائی پر آمادہ ہونا ۸ دست و یخہ شدن - دست و گریبان ہونا - لڑنا -

۹ قوچ - مینڈھا ۱۰ کلہ زدن - ٹکر مارنا

حسن علی - روے قالین بگذار مگر ہوش کن ریزرپاش[1] مرا زیر و زبر نزنی

علی حسن - شما امشب خیلے چرت[2] میزنید؟

حسن علی - چشم گرم[3] میشد کہ تو مرا از خواب برآوردی

علی حسن - بلے دو پاس از شب گذشتہ است

حسن علی - برو لنگۂ[4] در را پیش کن - تو ہم دراز بکش

متفرق گفتگو

سنجر شاہ - بچہ کریم!

کریم - بلے صاحب

سنجر شاہ - کجائی - (کجا ہستی)

کریم - اینجایم آقا! توئے آشپزخانہ

سنجر شاہ - آنجا چہ میکنی؟

کریم - از براے شما قہوہ جوش پختہ میکنم

سنجر شاہ - مگر امروز اطاق را جاروب نکشیدہ؟

کریم - آقا - الآن میکشم

سنجر شاہ - برخیز و آب تنک[5] پاشیدہ اطاق را صفا بکش

کریم - بچشم

سنجر شاہ - مگر ہوش کن زمین را تُل[6] نکنی - و این چلیک[7] را ہیں را دُرنا وار قطار بگذاشتہ آب بریز

کریم - تا حال - آبکش[8] - آب نیاوردہ است

سنجر شاہ - برو خودت از چاہ آب بکش

کریم - من - دم صبح براے آب برلب چاہ رفتہ بودم دلو نبود - ناچار پس آمدم

سنجر شاہ - ببین توے خُمرہ[9] آب ہست یا نہ؟

کریم - بلے ہست مگر آبگرداں[10] پیش دواتگر[11] است

سنجر شاہ - شب چرا از پیش دواتگر نیاوردی؟

---

[1] ریزرپاش - اوڑھنا بچھونا [2] چرت - پینک - اونگھ [3] چشم گرم شدن - آنکھ لگ جانا - قدرے سوجانا [4] لنگۂ در را پیش کن - کواڑ بھیڑ دے [5] آب تنک - چھڑکاؤ [6] تُل - کیچڑ [7] چلیک - گملہ جس میں درخت یا بوٹے لگاتے ہیں یہ لفظ انگریزی چیلک Chalice سے ماخوذ ہے [8] آبکش - سقا - بہشتی [9] خمرہ - مٹکا - چھوٹا مٹکا یا گھڑا - خُم [10] آبگردان - ڈونگا [11] دواتگر - سگر - تانبا اور پیتل وغیرہ کے ظرف میں جوڑ لگانے والا - یا ریزہ کا کام کرنے والا - کسیرا - ڈھلیہ +

نظیر بیگ - ہمہ روز در خانہ خوابیدہ[1] است

ملا فرقان - آخر چیزے کار و بار ہم میکند یا

بیہودہ صرف اوقات میکند

نظیر بیگ - بلے میکند

ملا فرقان - چہ میکند ؟

نظیر - بودنہ[2] بازی میکند - شطرنج میبازد - قمار

میبازد - خرس ہارا مے جنگاند - تو پہارا مے

پرورد - میموں[3] و خرس را بازی میدہد - دیگراز

دستش نہ چیزے آید

ملا فرقان - گاہے در زورخانہ[4] ہم میرود یا خیر ؟

نظیر بیگ - در خانہ میل گردانی[5] و شتو[6] میکند

شکار

طرہ بازخاں - بیائید از سپہ سالار[7] رخصت

گرفتہ یک دقیقہ دریں پرک[8] ہا شکار بکنیم

سرباز خاں - خیلے خوب بیائید یک خردہ دل

وا کنیم ایں طولہ شکاری[9] را ہم ہمراہ میبریم

طرہ بازخاں - تفنگ سوزنی[10] شما کجا است ؟

سرباز خاں - آہ ما آں را در قورخانہ فراموش

کردیم - ایں تفنگ دنگی و کمان گروہہ[11] را با خود

برداشتہ آوردیم

طرہ بازخاں - تفنگ دنگی[12] تاں کجا است

بانشاں بدہید ؟

لہ خوابیدہ - اہل ایران کے محاورہ میں بیٹھے رہنے کو بھی کہتے ہیں جیسے کہ آں مرغ روے تخم خوابیدہ است

لہ بودنہ - بٹیر - بودنہ بازی - بٹیر بازی لہ میموں و خرس بازی میدہد - یعنی بندر اور ریچھ نچاتا ہے لہ

زورخانہ - پہلوانوں کا اکھاڑہ - کثرت کرنے کی جگہ لہ میل - موگد - موگری - میل گردانی - مگدر ہلانا - موگری پھیرنا

لہ شتو - ڈنڈ نکالنا - ڈنڈ پیلنا لہ سپہ سالار - فوج کا جنرل لہ پرک - رمنا - شکارگاہ - یہ لفظ انگریزی پارک

Park سے ماخوذ ہے لہ طولہ شکاری - چھوٹی قسم کا کتا یعنی فاکس ہونڈ کتا جو شکار کی بو پر جا کر شکار کو تلاش کر لیتا ہے

لہ تفنگ سوزنی - نیڈل گن - پیچ لوڈر - یعنی پیچھے سے بھرنے کی بندوق - جسکا گھوڑا باہر نکلا ہوا نظر نہیں آتا -

اور نیل کی جگہ اُس میں ایک سوئی جیسی ہوتی ہے لبلبی دبانے سے گھوڑا اُس سوئی پر پڑتا ہے اور سوئی کی دوسری نوک

کارتوس کے ٹوپے پر پڑتی ہے لہ کمان گروہہ - غلیل لہ تفنگ دنگی - پتھر کلا - چقماق دار بندوق ہ

هر دو را از هم سوا کرد[1] - پدرم گفت شما یکجا
بازی نکنید - ازیں جهة او تنها بازی میکند
ملا فرقان - پسر عموت چرا او را قلوزده بود؟
نظیر بیگ - چونکه او در بازی خیلے شوخی
و شیطانی میکرد - ازیں جهة پسر عموم سیلی[2] بر رویش
کشید و پشت سرش سرچنگی[3] زد
ملا فرقان - چه شیطانی میکرد
نظیر بیگ - گاہے تقلید[4] کسے را در مے آورد
گاہے کسے را نشکنجے[5] میگرفت و گاہے کسے را
تلنگے[6] میزد
ملا فرقان - بلے - مادرش - خیلے - هار کرده[7] است
نظیر بیگ - الآن او بگفتهٔ پدر و مادر مانده است
ملا فرقان - ایں گوشهٔ چونه ات را چه طور سوخته؟

نظیر بیگ - شب آتشبازی میکردم - قلم
زرچک[8] توے دستم بود گلش افتاد - دانم گرفت
ملا فرقان - نرانگشتت را هم آبله افتاده است
نظیر بیگ - انار را با مهتاب آتش میدادم
ترقه[9] توے دستم آتش گرفته ترکید و نرانگشت و
انگشت میانه و انگشت کوچکم را داغ زد[10]
ملا فرقان - حالا که دستت هم سوخت و دامنت
هم آتش گرفت[11] ازیں چنیں بازیها توبه هم کرده یا نه؟
نظیر بیگ - من خیلے[12] توبه کرده ام
ملا فرقان - زنهار من بعد و پس ایں کارها نکردی
نظیر بیگ - انشاء الله تا زنده ام دست به هیچ
بازی نخواهم زد
ملا فرقان - دریں روزها آقا دائی تو چه کار میکند؟

[1] از هم سوا کردن - ایک کو دوسرے سے علیحده کرنا [2] سیلی - تھپڑ - سیلی کشیدن - تھپڑ مارنا [3] سرچنگی - دھول
چپت - پشت سر - گدی - پشت سر سرچنگی زدن - گدی پر دھول یا چپت مارنا [4] تقلید آوردن - منہ چڑانا - نقل
کرنا [5] نشکنج گرفتن - چٹکی لینا [6] تلنگ زدن - انگلی سے مارنا - [7] هار کردن - سر چڑھانا -
[8] قلم زرچک - مہتابی - آتشبازی کی پھلجھڑی - [9] ترقه - آتشبازی کا پٹاخہ - اور بندوق کی ٹوپی
کو بھی ترقه ہی کہتے ہیں [10] داغ زدن - داغ لگ جانا [11] آتش گرفتن - آگ لگ جانا [12]
خیلے - آجکل اہل ایران لفظ بسیار کی جگہ بولتے ہیں یعنی بہت

چہ فائدہ است من میروم ازاں سو شکار را در میکنم۔

شما اینجا تیر میزنید

تعمیر مکان

میرزا کامران - سعادت یار - برو بنا را

بزن کہ پلۂ ایں سردر را درست کند

سعادت یار - ایں اطاق ہم از صفا افتادہ است

ایں را ہم بفرمائید کہ سفیدکاری بکند

میرزا کامران - تجاری عمارت ہم چہ قدر نادرست است

سعادت یار - بلے از ابنیۂ قدیمہ است

میرزا کامران - آیا جلوخان عمارت نیز از ماست؟

سعادت یار - بلے از ماست - شما ناودانش را نگہ کنید کہ در وسط حیاط مے افتد

میرزا کامران - ناودانش را چہ میگوئی ہمہ آثارش از کہنگی شکستہ و روے ہم ریخت است

سعادت یار - بالاخانہ اش زینہ نمیدارد

میرزا کامران - باز از کدام راہ بالامی برآیند

سعادت یار - از چوب مراتب میداشت آں شکستہ شدہ است اکنوں ما بجہتہ بالا برآمدن نردبان درست کردہ ایم

میرزا کامران - اگر استا بنا بیاید تو او را بگو کہ نخست نقشۂ کہ مہندس درست کردہ است بہ بیند تا حالیش شود کہ چہ چہ باید ساخت و چگونہ باید ساخت

استا بنا - بفرمائید کہ آشپزخانہ در کجا باشد و اطاق سفرہ چگونہ باشد؟

میرزا کامران - در ینجا - باید کہ اطاق پذیرائی بنا کنند - و قدرے ازیں پیشتر کہ غلام گردش

---

۱ درکردن - باہر نکالنا - ہانکنا ۲ پلہ - زینہ - مرتبہ - درجہ - سیڑھی ۳ سردر - دروازہ کے اوپر کا بالاخانہ ۴ سفید کاری - چونہ قلعی کرنا - سفیدی کرنا ۵ ابنیہ قدیمہ - پرانی تعمیرات ۶ جلوخان عمارت مکان کے دروازہ کے روبرو یا سامنے ۷ مراتب - سیڑھی ۸ نردبان - لکڑی کی سیڑھی ۹ بنا - معمار ۱۰ مہندس - اس زمانہ میں انجنیئر کو کہتے ہیں ۱۱ آشپزخانہ - باورچی خانہ ۱۲ اطاق پذیرائی - ملاقات کا کمرہ +

سرباز خاں - ایں است بہ بینید
طرہ باز خاں - شاید لولہ [1] ترک [2] خوردہ است؟
ایں بچہ درد شما بر میخورد [3]
سرباز خاں - نہ خیر شکستہ نیست
طرہ باز خاں - خیر - قدرست چہار پارہ [4] بما
بدہید کہ آں آہو برہ را بزنیم
سرباز خاں - او از منزل ساچمہ [5] دور است
طرہ باز خاں - باز بروید از یوز باشی [6] تفنگ
گلولہ زنی را بیاریید
سرباز خاں - بگیرید ایں تفنگ گلولہ زنی [7] ہم
حاضر است
طرہ باز خاں - یک فشنگ [8] و ترقہ بما بدہید

سرباز خاں - سر آہو - قراول رفتہ [9] تیر بیندازید
طرہ باز خاں - بندوق سر میکند
سرباز خاں - آ - تیر از نشانہ خطا رفت
طرہ باز خاں - نہ خیر - در کفلش نشست است
سرباز خاں - بہ بینید - ما با طپانچہ ایں قاز را
در روے ہوا میزنیم [10]
طرہ باز خاں - بہ بہ - خیلے خوب زدید
سرباز خاں - من بہوائے دست [11] طپانچہ انداختہ
بودم مگر شکر است خطا نرفت
طرہ باز خاں - بیائید برایں مارق [12] - قراول
رفتہ دو سہ تیر بیندازیم
سرباز خاں - نہ خیر - از ہر زہ - تفنگ انداختن

[1] لولہ تفنگ - بندوق کی نال [2] ترک - درز - دڑاڑ - شگاف - ترک خوردن - پھٹ جانا [3] بچہ درد شما برمیخورد - یہ ایک محاورہ ہے یعنی تمہارے کس کام آئیگی یا کس مطلب کی ہے [4] چہار پارہ - چھرہ - بندوق کا گراب [5] منزل ساچمہ - چھرے کی مار کی جگہ - بندوق سے نکل کر جس مقام پر چھرہ کام دے سکے [6] یوز باشی پلٹن کا صوبہ دار - یوز ترکی میں سو کو کہتے ہیں یعنی سو آدمیوں کا افسر [7] تفنگ گلولہ زنی - گولی مارنے کی بندوق - [8] فشنگ - بروزن فرنگ - کارتوس - بندوق کا تیر جس میں گولی باروت بھری ہوئی ہو [9] قراول رفتہ - نشانہ باندھکر تاک کر - سیدھ باندھکر [10] در روئے ہوا میزنم - یعنی اڑتا ہوا مارتا ہوں [11] بہوائے دست طپانچہ انداختم یعنی میں نے دست رو طپانچہ مارا تھا - تاک کر یا سیدھ لگا کر نہیں مارا تھا [12] مارق - نشانہ - یہ لفظ انگریزی مارک

باشد - و پیشتر ازاں اطاق سفرہ[1] - و آشپز خانہ

در محاذی آں بنا باید کرد

استا بنا - اطاق خواب[2] شمال رویہ میدارید یا خود

جنوب رویہ

میرزا کامران - اطاق استراحت مامشرق رویہ

باید داشت و چہار تا تا بدان در [illegible]

استا بنا - طول و عرض تالار میانہ اش را

چہ قدر باید داشت

میرزا کامران - تالار میانہ اش میباید کہ ہفت

دریچ باشد و اطاق پذیرائی چہار ذرع[3] و دو پا

انگلیس[4] در طول و در عرض سہ ذرع بماند

استا بنا - آیا غلام گردش را محجر[5] بنا کنید ؟

میرزا کامران - [illegible] اندازہ ہی میدایم

استا بنا - آیا بالائے سقف بالاخانہ ہم بنا میکنید یا نہ

میرزا کامران - یک بالکون خوش آیند کہ

مناظرش[8] مشرف[9] بسپائیں باغ باشد بنا باید کرد

استا بنا - پس از برائے منجنیق[10] چوبہائے کلفت

وطناب [illegible] قطور از بازار باید آورد

میرزا کامران - [illegible] و آہن و سنگ و آجر و

گچ [illegible] مصالحہ عمارت ہر چہ کہ بایست آوردہ ایم

استا بنا - [illegible] - فعلہ[11] خود را ہمراہ بیاورم

میرزا کامران - بلے تو برو و ریسمان و گونیا و تیشہ

و ماله وغیرہ اسباب بنائی خود را بیاور و دست

بکار باش

استا بنا - آیا درو گر را ہم با خود بیاورم

میرزا کامران - بلے او را ہم بگو کہ ارّہ و تیشہ

ورندہ و بیرمہ و اسباب درودگری خود را بیاورد

استا بنا - آیا [illegible] ایں عمارت محوطہ[12] ہم بنا میکنید

[illegible]

میرزا کامران - [illegible] کفایت میکند

لہ اطاق سفرہ - کھانا کھانے کا کمرہ لہ اطاق [illegible] - سونے کا کمرہ سہ ذرع گز ٹلہ پا انگلیس - فٹ - گز کا تلث حصہ

شہ محجر - پردے کی دیوار - جالیدار دیوار لہ دست انداز - کٹھرہ - جنگلہ - یا رچہ شہ بالکون - بالاخانہ - مہتابی - یہ

لفظ انگریزی بال کانی Balcony سے مفرس ہے شہ مناظر جمع منظر واحد - جھروکہ - کھڑکی لہ مشرف

سامنے [illegible] منجنیق - پاڑ - جو مکان کی تعمیر کے لئے لکڑیوں کی باندھتے ہیں لللہ فعلہ - مزدور للہ محوط - احاطہ - گھیرا -